

CUEESC

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
ЦЕНТР УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКОГО НАУКОВОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА

Міжнародна науково-практична конференція

**ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ:
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ,
ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

15 березня 2026 року

Львів – Торунь
Liha-Pres
2026

Організаційний комітет:

Голова організаційного комітету – **Андрій БОРОВИК**, доктор юридичних наук, доцент, відмінник освіти України, віцепрезидент з наукової роботи Науково-дослідного інституту публічного права (Україна).

Члени організаційного комітету:

Сергій КОРОЄД – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, виконавач обов'язків президента Науково-дослідного інституту публічного права (Україна);

Лариса СОРОКА – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка докторантурою і аспірантурою Науково-дослідного інституту публічного права (Україна);

Ксенія КУРКОВА – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт Науково-дослідного інституту публічного права (Україна);

Валерій БУЖОР – доктор юридичних наук, професор, президент Незалежної кримінологічної асоціації Республіки Молдова, почесний президент Інституту кримінального права та прикладної кримінології (Республіка Молдова);

Михайло ВІХЛЯЄВ – доктор юридичних наук, професор, директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва (Україна);

Сергій ГРЕЧАНЮК – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, ректор Пенітенціарної академії України (Україна);

Андрій ГОЛОВАЧ – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор Інституту права Донецького університету економіки та права (Україна);

Олексій ДРОЗД – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, начальник Департаменту організації забезпечення діяльності Бюро економічної безпеки України (Україна);

Олександр ДРОЗДОВ – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор Університету Барселони (Королівство Іспанія);

Олег ДУБИНСЬКИЙ – доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, проректор із науково-педагогічної роботи, економічних, юридичних та соціальних питань Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна);

Наталія ДЕРЕВ'ЯНКО – докторка філософії в галузі права, доцентка, академічна Академії адміністративно-правових наук, деканка юридичного факультету Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (Україна);

Дмитро ЖУРАВЛІОВ – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, заступник керівника Департаменту з питань громадянства, помилування, державних нагород – керівник управління з питань помилування Офісу Президента України (Україна);

Максим КОРНІЄНКО – доктор юридичних наук, професор, полковник поліції, перший проректор Одеського державного університету внутрішніх справ (Україна);

Наталія МІШИНА – докторка юридичних наук, професорка, дослідниця Лабораторії SAGE Університету Стразбургу (Французька Республіка);

Євген СОБОЛЬ – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (Україна).

3 38 **Захист прав і свобод людини: проблемні питання, досягнення та перспективи** : Міжнародна науково-практична конференція. Науково-дослідний інститут публічного права, 15 березня 2026 р. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2026. – 128 с.

ISBN 978-966-397-607-5

У збірнику представлено матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Захист прав і свобод людини: проблемні питання, досягнення та перспективи» (15 березня 2026 р.).

УДК [342.7+341.231.14]-049.65(062.552)

ЗМІСТ

Unemployment forecasting as a tool of anti-crisis public administration in Ukraine under wartime conditions Ardelian Ivan Serhiyovych	6
Права людини як предметно-онтологічна база компетенції органу публічної самоврядної (муніципальної) влади Баймуратов Максим Михайлович	9
Управлінська парадигма «права людини – конституційні права людини – муніципальні права людини»: перспективи розвитку і вдосконалення в умовах правової глобалізації Баймуратов Михайло Олександрович, Кофман Борис Якович, Єфремова Наталія Володимирівна	14
Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом: статистика та межі застосування до цивільних осіб та військовослужбовців Білиба Ангеліна Віталіївна	19
Роль прав людини в формуванні концепту-феноменології «глобалістський потенціал територіальної громади» Бобровник Денис Олександрович	23
Окремі аспекти донорства грудного молока у Північній Америці Боднарук Микола Іванович	28
Проблемні аспекти прокурорського нагляду за установами виконання покарань Боровик Андрій Володимирович	31
Адміністративно-правові гарантії професійної діяльності журналістів Боровик Людмила Андріївна	33
Окремі доктринальні питання аспектів дотримання прав та свобод людини в Україні Волошанівська Тетяна Володимирівна	35
До питання про дуалізм приватного права Франції Григоренко Олена В'ячеславівна	38
Право на приватність у цифрову епоху: виклики та перспективи захисту персональних даних Дубинський Олег Юрійович	40
Захист прав людини в умовах воєнного стану: міжнародно-правові стандарти та українська практика Дубіна Єлизавета Едуардівна	43
Обмеження прав людини під час воєнного стану: критерії законності Зінухова Вікторія Михайлівна	48

Типологія злочинців, причетних до обстрілів цивільних об'єктів, катувань, сексуального насильства та незаконного позбавлення волі в умовах збройного конфлікту	
Калюга Каріна Вікторівна	52
Дотримання прав та свобод людини при проведенні слідчих дій	
Кметь Альона Сергіївна	56
Інституційна роль неурядових організацій у соціально-гуманітарному захисті прав дитини в умовах воєнного стану	
Корнієнко Максим Вікторович	60
Способи захисту прав інвесторів при будівництві об'єктів нерухомості	
Короєд Сергій Олександрович	62
Роль та функції міжнародних міжурядових організацій у розв'язанні міжнародних конфліктів	
Крамной Станіслав Сергійович	66
Ідеї прав людини у Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року	
Лисик Володимир Михайлович	68
Вплив штучного інтелекту на добробут працівників: зарубіжна наукова полеміка	
Луценко Олена Євгенівна	72
Гарантії діяльності бюро економічної безпеки України	
Матвієць Олександр Анатолійович	76
Обшук особи в кримінальному провадженні як інструмент та виклик захисту прав людини	
Мирошниченко Юрій Миколайович	80
До питання інтерпретаційної (пояснювальної) функції понять «права людини» і «людські права» в теоретичній юриспруденції	
Мірошниченко Марія Іванівна	83
Цифровізація медіації як альтернативної форми вирішення спорів в Україні	
Міхо Кирило Вадимович	86
Кібератаки у контексті принципу військової необхідності	
Пасешник Олександр Русланович	90
Роль екологічних прав людини в становленні феноменології екологічного конституціоналізму	
Потапчук Ганна В'ячеславівна	94
Конвенційні засади забезпечення прав та свобод людини при застосуванні спеціальних методів розслідування	
Пчолкін Валерій Дмитрович, Федосова Олена Валеріївна	98

Дотримання прав громадян у діяльності Національної поліції України Семенюк Артем Леонідович	103
Утримання дітей – обов’язок обох батьків Сівчук Анастасія Андріївна	106
Недоторканність житла чи іншого володіння особи як процесуальна гарантія обмеження державного примусу у кримінальному провадженні Тарасюк Сергій Миколайович	109
Цифрові технології у документуванні екологічних злочинів: доказове значення та проблеми легалізації Тимчишин А. М., Тимчишин К. В.	112
Феноменологія/концепт «конституційна людина» як універсальний імператив визнання, легалізації, охорони і захисту прав людини Хван Руслан Миколайович	116
До питання про визначення додаткових безпосередніх об’єктів умисного порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення Шнуренко Іван Геннадійович	120
Захист прав і свобод людини на територіях воєнного ризику: виклики вітальної безпеки та межі правових гарантій Ящук Петро Володимирович	124

UNEMPLOYMENT FORECASTING AS A TOOL OF ANTI-CRISIS PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE UNDER WARTIME CONDITIONS

Ardelian Ivan Serhiyovych

<https://orcid.org/0009-0007-0566-2053>

Postgraduate student, Department of Journalism and International Relations

Kyiv University of Culture

Kyiv, Ukraine

Scientific supervisor: Pletsan Khrystyna Vasylivna

<https://orcid.org/0000-0002-8179-7896>

PhD in Public Administration, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Hotel, Restaurant and Tourism

Business

Kyiv University of Culture

Kyiv, Ukraine

The ongoing military operations in Ukraine have significantly transformed the functioning of the national economy and labor market, leading to increased uncertainty, disruption of production chains, large-scale migration processes, and changes in the structure of employment. Under such conditions, the unemployment rate becomes particularly important as an indicator of socio-economic stability and the effectiveness of state employment policy. For public administration bodies, it is important not only to record actual changes in the labor market, but also to form reliable forecast estimates for planning anti-crisis measures, budget allocation, and social protection programs. That is why the use of quantitative forecasting methods, in particular time series models, is an appropriate tool for analytical support of management decisions in wartime conditions [2; 4].

In the scientific literature, time series models are widely used to analyze macroeconomic indicators that are characterized by inertial dynamics and depend on previous values. One of the most common approaches is the ARIMA (AutoRegressive Integrated Moving Average) model, which combines an autoregressive component, a mechanism for eliminating the trend by differentiation, and a moving average component to take into account random fluctuations [4]. The advantage of ARIMA models is their relative simplicity, interpretability, and the possibility of application under conditions of a limited number of observations, which is typical of crisis periods. In wartime conditions, such models should be considered as a tool for forming an inertial scenario for the

development of an indicator that reflects the generalized reaction of the labor market to already recorded structural changes [2].

The empirical basis of the study is the time series of the unemployment rate of the population of Ukraine aged 15-70, calculated according to the methodology of the International Labor Organization, for the period 2015-2025 [3]. Official statistical data for 2015-2021 are obtained from publications of the State Statistics Service of Ukraine, while the values for 2022-2025 are formed on the basis of generalized macroeconomic assessments and analytical materials of the National Bank of Ukraine and international organizations, which are used in scientific research as acceptable proxy indicators under martial law conditions [5]. The aggregate time series allows us to take into account both the pre-war dynamics of the labor market and the impact of the war shock on changes in the unemployment rate.

Table 1

Input data for forecasting the unemployment rate in Ukraine

Year	Unemployment rate, %
2015	9.1
2016	9.3
2017	9.5
2018	8.8
2019	8.2
2020	9.5
2021	9.9
2022	21.1
2023	18.2
2024	13.9
2025	13.2

Source: compiled by the author based on official statistical data of the State Statistics Service of Ukraine [1], analytical materials of the National Bank of Ukraine [3] and the database of the International Labor Organization (ILOSTAT) [5].

To build a predictive model, ARIMA parameters were identified based on minimizing the Akaike information criterion, which made it possible to choose the ARIMA(2,0,1) specification. The chosen specification ARIMA(2,0,1) indicates the consideration of autoregressive relationships with the two previous periods, the stationarity of the time series without the use of differentiation, and the presence of a moving average effect, which reflects the impact of random economic and social shocks on the unemployment rate [2]. The general form of the model is described by the equation:

$$y_t = c + \varphi_1 y_{t-1} + \varphi_2 y_{t-2} + \theta_1 \varepsilon_{t-1} + \varepsilon_t$$

where y_t is the unemployment rate in year t , c is a constant, φ_i are autoregression coefficients, θ_1 is a moving average parameter and ε_t as the random error term. The model parameters were estimated based on the full data set for 2015-2025, which allows us to take into account the change in the labor market functioning regime during the war.

Based on the constructed model, the unemployment rate in Ukraine was forecasted for 2026-2028. The three-year forecasting horizon was chosen as a methodologically justified compromise between the accuracy of the forecast and the needs of medium-term public planning. The results obtained indicate a tendency to a gradual decrease in the indicator in the medium term in the absence of additional large-scale negative shocks. At the same time, the preservation of wide confidence intervals indicates a high level of uncertainty inherent in the war and post-war periods.

Table 2

**Forecast of the unemployment rate in Ukraine for 2026–2028
(ARIMA model)**

Year	Unemployment rate forecast, %	Lower limit of the 95% confidence interval, %	Upper limit of the 95% confidence interval, %
2026	12.6	11.4	13.8
2027	11.9	10.7	13.2
2028	11.3	10.1	12.7

Source: calculated by the author based on the ARIMA model estimated using data from the State Statistics Service of Ukraine [1], the National Bank of Ukraine [5], and the International Labor Organization [3].

Table 2 presents the basic inertial forecast of the unemployment rate in Ukraine for 2026–2028, obtained using the ARIMA model. The presentation of the forecast values together with 95% confidence intervals allows us to take into account the high level of uncertainty of socio-economic dynamics under martial law. The results obtained can be used as an analytical basis for the formation of medium-term decisions in the field of state employment policy and anti-crisis public management.

The results obtained confirm the feasibility of using time series models as a basic tool for forecasting the unemployment rate in conditions of military instability. The forecast formed can be used by public administration bodies for planning state employment policy, assessing the future burden on the social protection system and developing anti-crisis programs to support the labor market. At the same time, the results of the study create a

methodological basis for further scientific work aimed at expanding forecast models by including external factors and scenario approaches to the analysis of socio-economic processes in the post-war period, which is especially important in the context of forming a post-war strategy for the recovery of the economy and the labor market.

References

1. Державна служба статистики України. Рівень безробіття населення у віці 15–70 років (за методологією Міжнародної організації праці): офіційні статистичні дані. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 06.02.2026).
2. Hyndman R.J., Athanasopoulos G. Forecasting: Principles and Practice. Melbourne: OTexts, 2020. URL: <https://otexts.com/fpp3> (date of access: 07.02.2026).
3. International Labour Organization. ILOSTAT Database: Unemployment Indicators. Geneva, 2024. URL: <https://ilostat.ilo.org> (date of access: 06.02.2026).
4. Makridakis S., Spiliotis E., Assimakopoulos V. Statistical and Machine Learning Forecasting Methods. PLoS ONE. 2018. URL:<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0194889> (date of access: 06.02.2026).
5. National Bank of Ukraine. Macroeconomic and Financial Statistics. URL:<https://bank.gov.ua> (date of access: 06.02.2026).
6. OECD. Artificial Intelligence in the Public Sector. Paris: OECD Publishing, 2021. URL: <https://www.oecd.org/gov/artificial-intelligence-in-the-public-sector.htm> (date of access: 06.02.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-2>

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ПРЕДМЕТНО-ОНТОЛОГІЧНА БАЗА КОМПЕТЕНЦІЇ ОРГАНУ ПУБЛІЧНОЇ САМОВРЯДНОЇ (МУНІЦИПАЛЬНОЇ) ВЛАДИ

Баймуратов Максим Михайлович

*магістр права, аспірант кафедри конституційного
та міжнародного права,
Маріупольський державний університет
м. Київ, Україна*

Становлення та розвиток в Україні локальної демократії у вигляді конституційно-правового інституту місцевого самоврядування (далі –

МСВ), що уособлює публічну самоврядну (муніципальну) владу, – як відносно автономний рівень публічної влади [1], що заснована на самоорганізації територіальних локальних людських спільнот (територіальних громад /далі – ТГ/) та самоідентифікації, самодіяльності, самопрояві, самостратифікації їх членів–жителів, які виникають в процесі реалізації людиною, її групами і асоціаціями екзистенційних інтересів у вигляді прав, свобод і обов'язків людини, – стала воістину революційною подією в умовах пострадянської посттоталітарної держави, що тільки розпочала будувати демократичну правову державність. Отже, саме МСВ й стало найважливішим інститутом, елементом та індикатором такої вдосконаленої державності, що будується, а права людини – стали не тільки її іманентним елементом, а й могутнім предметно-онтологічним функціоналом [2].

В основі існування, функціонування, розвитку і вдосконалення МСВ лежить феноменологія компетенції його представницьких і виконавчих органів (органів місцевого самоврядування /далі – ОМСВ/), що й виступають органами публічної самоврядної (муніципальної) влади та діють від імені, в інтересах та за дорученням ТГ, які саме й формують їх шляхом використання виборчих технологій або механізмів демократичного призначення. Реалізуючи свою компетенцію (власну /самоврядну/ чи надану / тимчасово передану /делеговану/) такі органи публічної влади супроводжують процеси реалізації жителями-членами таких громад своїх екзистенційних інтересів у вигляді прав, свобод і обов'язків людини, її груп та асоціацій.

Варто усвідомлювати і розуміти, що права людини по великому рахунку виступають фундаментом діяльності публічної самоврядної (муніципальної) влади, оскільки саме на локальному рівні вони трансформуються з абстрактних норм у реальні умови життя. В контексті предметно-онтологічної бази, компетенція ОМСВ визначається не просто переліком їх конкретних повноважень, а й їх прямим обов'язком забезпечувати гідне існування людини, її груп та асоціацій в межах конкретної ТГ відповідно як до національних стандартів прав людини, так й до міжнародних зобов'язань держави, узятих нею по міжнародних двох- і багатосторонніх договорах у профільній сфері [3].

Системний аналіз настанов національного законодавства та норм міжнародного договірної права дає змогу виокремити основні аспекти цієї бази, а саме:

А) *Людиноцентристська природа повноважень органу публічної самоврядної (муніципальної) влади* – цей аспект розуміється таким чином, що будь-яке рішення ради чи її виконавчого комітету (щодо забудови, бюджету чи соціальних послуг) має за мету реалізацію

конкретного права людини, її груп та асоціацій (на житло, безпечне довілля, освіту).

Б) *Субсидиарність в процесі визначення значимості, застосування і використання повноважень, що є складовим елементом компетенції органу публічної самоврядної (муніципальної) влади* – цей аспект розуміється таким чином, що ОМСВ є найближчою до людини ланкою влади, тому саме тут відбувається первинне «опредметнення» прав – звідси муніципалітет не просто керує територією на якій він функціонує, репрезентуючи ТГ, а фактично створює нормативний простір локальної демократії для реалізації свободи.

В) *Обов'язок поваги до прав людини, її груп і асоціацій та їх захисту* – цей аспект розуміється таким чином: по-перше, в онтологічному вимірюванні компетенція ОМСВ детермінована і обмежена правами людини, її груп та асоціацій; по-друге, орган публічної самоврядної (муніципальної) влади не може виходити за межі, які б порушували базові свободи людини, навіть якщо це здається доцільним і корисним для «інтересів територіальної громади».

Г) *Локалізація національних і міжнародних правових стандартів прав людини* – цей аспект тлумачиться таким чином, що публічна самоврядна (муніципальна) влада адаптує, контекстуалізує та транспонує загальні конституційні права людини до специфічних потреб локальної спільноти, її місцевих жителів-членів ТГ, роблячи їх частиною повсякденного життя і побуту.

Г?) *Формування управлінських алгоритмів та управлінських патернів в реалізації прав людини* – цей аспект тлумачиться в контексті розуміння формування відповідних аналогічних, типізованих, стандартизованих, стереотипних схем-моделей управлінської поведінки посадових та службових осіб ОМСВ при вирішенні своїх повноважень та відповідних аналогічних схем управлінської поведінки, що передбачають настання фактично однакових по змісту управлінських результатів.

Д) *Формування, закріплення відповідних форм муніципальної свідомості у контекстуалізації наступної рефлексії муніципальної психології як результату реалізації прав людини* – цей аспект розуміється як досягнення глибинних змін та трансформацій у свідомості всіх суб'єктів та органів МСВ, за рахунок формування їх муніципальної свідомості (індивідуальної, групової, колективної), що базується на засадах, принципах і цінностях муніципалізму та їх перманентне втілення в повсякденній поведінці наведених суб'єктів та органів, що відповідає екзистенційним інтересам жителів-членів ТГ і втілені в соціальну практику через реалізацію прав людини.

Отже, права людини у всій їх багатоманітності фактично виступають змістовним навантаженням публічної самоврядної (муніципальної)

влади, а компетенція її органу фактично є цільовим інструментом, який існує лише для того, щоб це змістовне навантаження наповнювати життям через його реалізацію в організаційній та організаційно-правовій діяльності ОМСВ. Звідси можна визначити характерологічні риси прав людини у їх взаємному зв'язку з компетенцією органу публічної самоврядної (муніципальної) влади, а саме:

А) *Права людини виступають як онтологічна основа муніципальної компетенції* – отже, в системі координат профільних повноважень важливу роль відіграють людина та її екзистенційні інтереси як джерело муніципальної легітимності. Варто усвідомлювати і розуміти, що онтологія (буття) МСВ впливає не з волі держави, а з природного права людини на своє існування та функціонування в межах територіальної локальної людської спільноти спільно з іншими її жителями-членами вирішувати питання свого існування і функціонування через проживання в межах такої спільноти. Отже, можна стверджувати, що компетенція органу публічної самоврядної (муніципальної) влади є лише вторинною; вона виступає лише інструментальною формою реалізації колективних та індивідуальних прав жителів-членів громади.

Б) *Муніципальна антропоцентричність* – її варто розуміти таким чином, що якщо публічна державна влада часто оперує категоріями «геополітики» чи «національної безпеки», то публічна самоврядна (муніципальна) влада має виключно «людський вимір» – тобто, будь-яке повноваження (від вивозу сміття до затвердження бюджету) має розглядатись як позитивний обов'язок влади забезпечити право на гідний рівень життя людини-жителя і одночасно члена ТГ та безпечно довкілля для нього.

В) *Принцип субсидіарності як засіб наближення прав до суб'єкта* – його варто тлумачити таким чином, що онтологічна база компетенції ОМСВ полягає в тому, що права людини найефективніше реалізуються там, де вони виникають – тобто, у локальному просторі. Бо муніципалітет є «першим рубежем» захисту прав людини, де абстрактна конституційна норма перетворюється на конкретну послугу для людини, її груп та асоціацій.

Г) *Компетенція як межа та обов'язок* – тобто, у правовій державі права людини є «негативним» обмежувачем компетенції (влада не може їх порушувати) та одночасно «позитивним» стимулом (влада зобов'язана діяти для їх забезпечення) – отже, обсяг повноважень ОМСВ повинен корелюватися з обсягом потреб жителів-членів громади.

Г') *Локальна демократія як право на участь* – розуміється таким чином, що важливим елементом онтологічної бази компетенції МСВ виступає право людини, її груп та асоціацій на участь в управлінні місцевими справами. Звідси компетенція ОМСВ не є закритою «владною

вертикаллю», бо вона має бути відкритою структурою, де житель-член ТГ є не просто ординарним об'єктом управління, а соціально активним і поведінково-ініціюючим, а потім й діючим суб'єктом, що реалізує своє право на самоврядування.

Д) *Трансформація соціальних прав у муніципальні сервіси* – базується на предметній сфері діяльності ОМСВ, бо вона представляє собою фактично перелік соціальних, економічних та культурних прав людини – отже, ефективність публічної самоврядної (муніципальної) влади слід вимірювати не кількістю прийнятих рішень, а ступенем доступності та якості реалізації прав людини, її груп та асоціацій на локальному рівні.

Резюмуючи, можна однозначно стверджувати, що права людини, по-перше, виступають як предметно-онтологічна база компетенції органу публічної самоврядної (муніципальної) влади; по-друге, завдяки саме правам людини повноваження такого органу, що виступають іманентним елементом його компетенції, набувають екзистенційного характеру, об'єктивно-гуманітарної властивості, суттєвого управлінського потенціалу та оптимальної соціально-нормативної ефективності.

Література

1. Баймуратов М.О., Григор'єв В.А. Муніципальна влада: актуальні проблеми становлення і розвитку в Україні. Одеса: Юридична література, 2003. 248 с.

2. Мінченко Р.М. Місце самоврядування як локальний вимір демократичної державності. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. 2009. С. 155-165. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3c6c01d5-614c-4d8a-8ca9-33e268fa3967/content>

3. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. Міжнародні правові стандарти прав людини: до визначення ідентифікаційних ознак. Conference: SCIENTIFIC PRACTICE: MODERN AND CLASSICAL RESEARCH METHODS. USA, Boston, July 19, 2024. DOI 10.36074/logos-19.07.2024.015

**УПРАВЛІНСЬКА ПАРАДИГМА «ПРАВА ЛЮДИНИ –
КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ – МУНІЦИПАЛЬНІ
ПРАВА ЛЮДИНИ»: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
І ВДОСКОНАЛЕННЯ В УМОВАХ ПРАВОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Баймуратов Михайло Олександрович

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік Української академії наук,
професор кафедри політичних наук та права,
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського
м. Одеса, Україна*

Кофман Борис Якович

*доктор юридичних наук, старший дослідник, Заслужений юрист
України, професор кафедри політичних наук та права,
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського
м. Одеса, Україна*

Єфремова Наталія Володимирівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави і права,
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

1. Управлінська парадигма «права людини – конституційні права людини – муніципальні права людини» виникає, формується, складається, контекстуалізується, актуалізується та реалізується в практичній площині через: а) діяльність органів публічної влади держави (публічної державної та публічної самоврядної /муніципальної/ [1]), а також б) при сприянні міжнародної спільноти держав завдяки чіткій гуманістично-гуманітарній позиції її інституцій та в) міжнародному нормопроектванню і нормотворчості в межах міжнародного договірної права – тільки в умовах демократичної правової державності та стає її фактичною «візитівкою», нормативним «обличчям», а також основним функціоналом у поведінково-діяльнісному ракурсі, створюючи основоположний нормативно-габітусний тренд, який, по-перше, визначає первинну і визначальну роль феноменології прав людини у сучасному розвитку держави і права в

умовах глобалізації та основоположне значення інституту локальної демократії у вигляді місцевого самоврядування (далі – МСВ), як: а) пріоритетного інституту самоорганізації населення, б) визначальної методології самоідентифікації, самовизначення, самодіяльності, самостратифікації жителів-членів територіальної локальної людської спільноти (територіальної громади /далі – ТГ/), що входять до його складу, в) що здійснюють свій життєвий цикл в межах такої природно-соціальної спільноти, г) впливають на конституювання та процеси самостійної інституціоналізації такої спільноти через вирішення фертильною частиною її жителів-членів своєї репродуктивної функції, г') детермінуючи свою стратегічну роль і значення в державотворчих і нормотворчих процесах.

Варто зазначити, що побудова управлінської парадигми «права людини – конституційні права людини – муніципальні права людини», по-перше, базується на факторі очевидної важливості своєї інституційної структури; але, по-друге, особливо в історичному усвідомленні та розумінні, сконструйована «за принципом піраміди, перевернутої на свою вершину», бо у історичній ретроспективі першими у період Античності в межах міст-держав Стародавньої Еллади виникають муніципальні права людини, потім в римських містах-муніципаліях вони посилюються і трансформуються у межах Республіканського Риму в прообраз конституційних прав людини (*ius gentium*) – і лише в період буржуазних революцій такі права набувають свого визнання, конституційної легалізації і легітимації народом. Своєю чергою, міжнародно-правове значення і свою визначальну роль права людини як міжнародно-правовий інститут, а потім й як галузь міжнародного публічного права – міжнародне право прав людини, – набувають у другій половині ХХ ст. в період формування ООН, як основоположна управлінська парадигма формування і пріоритетного існування і функціонування цієї організації. Отже, можна обґрунтовано стверджувати, що взаємозв'язок між елементами наведеної парадигми є не тільки історичний – він володіє органічними та змістовно-варіативними властивостями, що надає нам реальні можливості розглядати і досліджувати такі елементи не тільки автономно, але й у системній контекстуальній єдності. Ба більше, враховуючи об'єктивний характер процесів становлення і розвитку цієї управлінської парадигми, можна констатувати, що її потенціал універсальності є таким очевидно-зримим і функціонально-суттєвим, а також таким праксеологічно-могутнім, що вона реально виникає, формується, проявляється, продукується, застосовується і використовується на різних рівнях нормативного управління, а саме: а) *на рівні конституційного права національної держави* – де це детермінується, по-перше, конституційно-правовою формалізацією,

регламентацією, регулюванням і легалізацією інституту прав людини та інституту локальної демократії, побудовою їх генетично-функціонального взаємного зв'язку та взаємної дії в конституційно-правовому просторі, де людина набуває відповідного конституційного статусу, що реалізується в межах держави (див. ст. 3, 5, 92, Розділ II Конституції України [2]); і, по-друге, формуванням, розвитком і вдосконаленням сучасного українського конституціоналізму, в якому права, свободи і обов'язки людини (особистості) і громадянина займають центральне місце; б) *на рівні МСВ національної держави* – де це детермінується, по-перше, особливою інституційно-екзистенційною та функціонально-просторовою роллю і значенням інституту локальної демократії у вигляді МСВ, що здійснюється в межах територіальних локальних людських спільнот (ТГ), які існують і функціонують в філософському стані повсякденності, тобто, зазвичай, в ординарних умовах існування і функціонування державності, коли людина, її групи та асоціації реалізують свій індивідуальний, груповий, колективний конституційно-правовий і муніципально-правовий статуси в органічній єдності саме в процесі існування і функціонування в локальному соціумі, причому, паралельно і одночасно зі здійсненням кожною людиною свого життєвого циклу, в процесі якого формуються, продукуються та реалізуються її екзистенційні інтереси (див. Розділ XI Конституції України); і, по-друге, особливою роллю і місцем МСВ, що воно займає в українському конституціоналізмі, враховуючи його ретроспективні та сучасні настанови; в) *на рівні міжнародної спільноти держав* – де цей рівень в досліджуваній проблематиці детермінований, по-перше, тим, що права, свободи і обов'язки людини виступають не тільки ординарним, а й пріоритетним об'єктом сучасних міжнародно-правової регламентації, регулювання, міжнародної нормопроектної діяльності та міжнародної нормотворчості; по-друге, формуванням феноменології глобального конституціоналізму [3], в межах якого інтерпретація інституту прав і свобод людини через призму настанов сучасного міжнародного публічного права формує: а) нормативний блок міжнародного права прав людини; б) системно-комплексний блок міжнародно-правових зобов'язань конкретної держави, що виникає на основі підписаних нею багатосторонніх міжнародних договорів гуманітарно-гуманістичної орієнтації, що носять для неї обов'язковий характер (як результат міжнародної імплементації норм міжнародного права –авт.); в) що втілюється в зобов'язаннях держави відтворити такі зобов'язання у вигляді запозичення норм міжнародного права в національну систему конституційного законодавства (як результат національної імплементації норм міжнародного права –авт.); і, по-третє, активізації процесів формування складових елементів глобального конституціоналізму, що зав'язані на правах і свободах людини – економічний конституціоналізм, екологічний конституціоналізм,

соціетальний конституціоналізм, мілітарний конституціоналізм [4], в рамках якого розвивається мілітарний муніципалізм [5] тощо.

2. Розуміння того, що проблематика формування, функціонування, розвитку і вдосконалення профільної управлінської парадигми в контексті її глобального вимірювання, напряму є пов'язаною з феноменологією глобалізації, що виступає основоположною умовою існування людської цивілізації в межах державно організованих соціумів та міжнародної спільноти держав на рівні ООН, дає нам можливість усвідомити, зрозуміти та побудувати чітку уяву про стратегічні роль і значення глобалізаційної феноменології. Ба більше, саме в умовах глобалізації, особливо її якісно нової форми – правової глобалізації, що детермінує глобальні процеси щодо супроводження і забезпечення правового розвитку держав та їх міжнародних інституцій в контекстуалізації вирішення екзистенційних питань існування і функціонування людської цивілізації, через застосування оптимальних і ефективних механізмів міжнародного нормопроєктування і міжнародної нормотворчості в межах вдосконалення системи міжнародного договірної права – об'єктивується та контекстуалізується роль і значення конституціоналізму як політико-правової системи суспільства і держави, «універсального носія теоретичної енергії сучасного конституційного права основної парадигми конституційної практики, критерію конституційності діяльності та активів суб'єкта права, умови становлення «динамічної конституційної юриспруденції» (М.П. Орзіх) [6].

Саме в її контексті відбувається трансформація сучасної управлінської парадигми – від суто «державницького» підходу до *людиноцентристського*. У центрі цієї системи стоїть не апарат примусу, а забезпечення прав і свобод людини на всіх рівнях – від глобального до локального. Отже, спостерігаються такі блоки трансформації: *I. Еволюція управлінської парадигми* – вона раніше розглядалася як ієрархічний процес (концепт «команда – виконання»). Сьогодні ж домінує концепція *Human Rights-Based Approach (HRBA)* – підхід, що ґрунтується на правах людини – в її основі лежать наступні концептуальні настанови: а) *від об'єкта до суб'єкта*: людина більше не виступає лише об'єктом управління; вона стає активним учасником (стейкхолдером), який має право впливати на рішення; б) *формування сервісної держави*: органи публічної влади (і державної і самоврядної /муніципальної/) розглядаються як ординарні надавачі послуг, а права людини – як стандарт якості цих послуг; *II. Конституційні права – як фундамент всієї правової системи*. Отже, Конституція України (зокрема Розділ II) визначає каталог прав, які є невідчужуваними та непорушними. У системі управління вони виконують дві ролі: а) *обмежувач*: держава не може приймати управлінські, в тому числі й нормативні рішення, що звужують зміст існуючих прав; б) *дороговказ*: будь-яка управлінська стратегія держави та її інституцій

повинна бути спрямована і скерована на реалізацію конституційних цінностей (гідність, рівність, безпека); *III. Муніципальні права людини, як новий вимір нормативізації прав людини* – отже, треба усвідомлювати, що з одного боку, муніципальні права – це не окремий вид прав, а конституційні права, що реалізуються в межах МСВ. Разом з тим, з іншого боку, це є безпосередньою та специфічною інтерпретацією конституційних прав, що набувають самостійного і стратегічного значення, враховуючи суцільно локальний рівень їх реалізації та важливість для організації повсякденного життя людини, її груп та асоціацій [7], тобто це рівень, де право стає «відчутним»; *IV. Шляхи вдосконалення управлінської моделі* – отже, для того, щоб права людини не залишалися декларативними і зафіксованими лише на папері Конституції, управлінська парадигма має вдосконалюватися через: а) *децентралізацію*: саме в її умовах спостерігається наближення ресурсів і повноважень до людини – звідси чим ближче влада до людини-жителя і одночасно члена ТГ, тим легше захистити її муніципальні права, а також такі права її груп та асоціацій; б) *цифровізацію (Digital Rights)*: коли забезпечення доступу до публічних послуг онлайн (Дія, е-демократія), що мінімізує корупцію та бюрократичний тиск, стає ординарним елементом повсякденного життя; в) *інклюзивність*: коли реалізуються настанови реального врахування потреб маломобільних груп, ветеранів та ВПО при плануванні міського простору; г) *підзвітність*: спостерігається запровадження чітких індикаторів для місцевих чиновників, що базуються на рівні задоволеності прав жителів-членів ТГ.

Отже, муніципальні права – це «права на відстані витягнутої руки». Це права, що інтерпретовані до локального рівня існування людини та такі, що використовуються жителями-членами ТГ для реалізації своїх екзистенційних інтересів.

Резюмуючи, можна зазначити, що перспективи розвитку і вдосконалення управлінської парадигми «права людини – конституційні права людини – муніципальні права людини» в умовах правової глобалізації характеризуються інноваційністю та об'єктивізацією виникнення нових управлінсько-праксеологічних підходів, що відповідають зростаючим потребам людини, її груп та асоціацій.

Література

1. Баймуратов М.О. Публічна самоврядна (муніципальна) влада в Україні: основні ознаки й особливості. Актуальні проблеми виконання законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації». 2003. С. 71–87.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 31. Ст. 140.

3. Львова Є.О. Глобальний конституціоналізм: теоретичні підходи та правові виклики до формування: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 294 с.

4. Баймуратов М., Кофман Б. Мілітарний конституціоналізм: доктринальні та праксеологічні підходи до формування феноменології. Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Scientific Paradigm in the Context of Technologies and Society Development» (December 16-18, 2022). No 136. Geneva, Switzerland. P. 228–236.

5. Баймуратов М., Кофман Б. Мілітарний мунципалізм: доктринальна ідея чи об'єктивні потреба та необхідність. Право України. 2024. № 6. С. 38–60. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001503974>

6. Орзих М.П., Крусян А.Р. Сучасний конституціоналізм: теорія та перспективи розвитку. URL: http://www/kspmr.com/MAG/?id_article_4d a 0dac591.

7. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. Муніципальні права людини як нова константа національного муніципального та конституційного права. Право України. 2020. № 10. С. 63–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2020_10_7

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-4>

УМОВНО-ДОСТРОКОВЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА КОНТРАКТОМ: СТАТИСТИКА ТА МЕЖИ ЗАСТОСУВАННЯ ДО ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ ТА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Білиба Ангеліна Віталіївна

аспірантка кафедри кримінального права,

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

У травні 2024 року Законом України № 3687-IX від 08.05.2024 Кримінальний кодекс України (далі – КК України) доповнено статтею 81-1, яка запровадила механізм умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк для укладення контракту про проходження військової служби. Норма діє виключно під час мобілізації та/або воєнного стану й спрямована на посилення Збройних Сил України за рахунок засуджених [1; 2].

Статистика застосування норми демонструє її активне використання. За даними Департаменту з питань виконання кримінальних покарань

Мін'юсту України, протягом 2025 року до адміністрації установ звернулося 5557 осіб із заявами про застосування ст. 81-1 КК. За весь період дії норми (травень 2024 – початок 2026 року) судами задоволено 11 873 клопотання, відхилено 295, умовно-дostroково звільнено 11 844 особи. Звільнені передавалися підрозділам Національної гвардії для направлення до ТЦК та СП [2].

Норма застосовується виключно до цивільних засуджених, які на момент подання клопотання відбувають покарання в установах ДКВС (виправні колонії, виправні центри тощо). Після звільнення та укладення контракту вони набувають статусу військовослужбовців. Застосування ст. 81-1 КК України до діючих військовослужбовців (засуджених за військові злочини) не передбачено – для них існують окремі механізми (ст. 81 КК України, дисциплінарний батальйон, звільнення від відповідальності за добровільне повернення на службу) [1; 2].

Судова практика застосування статті 81-1 КК України за період 2024–2026 років демонструє переважне задоволення клопотань і чітку орієнтацію судів на посилення обороноздатності держави в умовах воєнного стану та мобілізації. Наприклад, ухвалою Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 23.05.2024 у справі № 357/7369/24 задоволено клопотання начальника ДУ «Білоцерківська ВК (№35)»: засуджений умовно-дostroково звільнений від невідбутої частини покарання (3 роки 6 місяців 28 днів) за ч. 4 ст. 185 та ч. 4 ст. 70 КК України, встановлено адміністративний нагляд на 1 рік, підтверджено відповідність вимогам ст. 21-5 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», добровільне бажання служити, придатність за висновком ВЛК, проходження професійно-психологічного відбору, згоду військової частини та відсутність винятків за ч. 1 ст. 81-1 КК України; засуджений зобов'язаний прибути до ТЦК протягом 24 годин після набрання ухвалою законної сили [3]. Аналогічно ухвалою Ленінського районного суду м. Полтави від 28.05.2024 задоволено подання установи ДКВС щодо цивільного засудженого, який відбував покарання у виді обмеження волі, з посиленням на ч. 1 ст. 81-1 КК України та підтвердженням добровільного бажання й відсутності заборон [4]. У Вінницькій області ухвалою Вінницького міського суду від 08.07.2024 у справі № 127/21091/23 задоволено клопотання про умовно-дostroково звільнення від покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років 5 місяців з подальшим направленням для укладення контракту [5], а ухвалою Вінницького районного суду від 27.02.2026 у справі № 128/590/26 суд задовольнив застосування ст. 81-1 КК до цивільного засудженого [6]. У Харківській області ухвалою Ордонікідзевського районного суду м. Харкова від 10.03.2025 задоволено клопотання

цивільного засудженого з підтвердженням відповідності вимогам статті та придатності до військової служби [7]. Типовими складами злочинів, за якими застосовується норма, є, зокрема, ч. 4, 5 ст. 185 КК України, ст. 190 КК України, ст. 309 КК України, ст. 263 КК України тощо – переважно не тяжкі та не особливо тяжкі злочини, що не підпадають під винятки. Рішення судів задовольняються в переважній більшості випадків, а практика застосування статті 81-1 КК України до діючих військовослужбовців (засуджених за військові злочини) повністю відсутня.

Наукові джерела підтверджують спеціальний характер норми та те, що вона спрямована на мобілізацію цивільних засуджених для поповнення Збройних Сил України в умовах воєнного стану та мобілізації, а не на звільнення осіб, які вже є військовослужбовцями. Як зазначає, Тютюгін В.І., норма не поширюється на засуджених до службових обмежень для військовослужбовців (ст. 58 КК України) чи тримання в дисциплінарному батальйоні (ст. 62 КК України), оскільки ці особи вже є військовослужбовцями. Автор критикує потенційне застосування до осіб з минулим військових злочинів (наприклад, дезертирство за ч. 2–4 ст. 408 КК України чи мародерство за ст. 432 КК України), оскільки їхня попередня поведінка свідчить про низьку ймовірність сумлінного виконання військового обов'язку, що створює ризики для дисципліни в армії [8, с. 5–7]. Ясеницький Ю.І. підкреслює проблеми застосування норми, зокрема латентність ухилень, лише поодинокі випадки за ст. 336-2 КК України за період червень 2024 – лютий 2025 рр., та ризики повторних правопорушень звільненими особами вже як військовослужбовцями. Автор акцентує, що норма регулює звільнення цивільних засуджених для набуття статусу військовослужбовців, а не звільнення діючих військових [9]. Горох О. П. у контексті аналізу ст. 81 КК України порівнює її зі ст. 81-1, зазначаючи, що остання є спеціальною нормою для воєнного стану, не вимагає доведення виправлення (на відміну від ст. 81 КК України), але виключає військові покарання через статус суб'єктів [10].

Таким чином, науковці Тютюгін В.І., Ясеницький Ю.І. та Горох О.П. одностайні, норма не поширюється на військовослужбовців через їх особливий статус і ризики звільнення осіб з історією військових злочинів, таких як дезертирство, мародерство тощо.

З урахуванням вищезазначеного, можна зробити висновок, що стаття 81-1 КК України – це спеціальний механізм воєнного часу, який дозволяє умовно-достроково звільняти лише цивільних засуджених для служби у Збройних Силах України. За 2024–2026 роки норма спрацювала ефективно: звільнено майже 12 тисяч осіб, суди задовольняють понад 97% клопотань. Проте, з огляду на думки

науковців та судову практику, на військовослужбовців вказана стаття не поширюється – для них діють окремі правила. Мета умовно-дострокового звільнення для проходження військової служби чітка – поповнити армію за рахунок цивільних, а не повертати до лав тих, хто вже порушив військову дисципліну.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 08.03.2026).

2. Скрипка Г. Умовно-дострокове звільнення для служби в армії: що показує статистика застосування статті 81-1 КК України. ГО «Асоціація українських ув'язнених». 2026. DOI: <https://ngoauu.org/umovno-dostrokovye-zvillnennya-dlya-sluzhbi-v-armii%D1%97-shho-pokazuye-statistika-zastosuvannya-statti-81-1-kk-ukra%D1%97ni> (дата звернення: 08.03.2026).

3. Ухвала Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 23.05.2024 у справі № 357/7369/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. DOI: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/119251095> (дата звернення: 08.03.2026).

4. Ухвала Ленінського районного суду м. Полтави від 28.05.2024. Єдиний державний реєстр судових рішень. DOI: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/119333606> (дата звернення: 08.03.2026).

5. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 08.07.2024 у справі № 127/21091/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. DOI: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/120223982> (дата звернення: 08.03.2026).

6. Ухвала Вінницького районного суду Вінницької області від 27.02.2026 у справі № 128/590/26. Єдиний державний реєстр судових рішень. DOI: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/134425490> (дата звернення: 08.03.2026).

7. Ухвала Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 10.03.2025. Єдиний державний реєстр судових рішень. DOI: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/125706582> (дата звернення: 08.03.2026).

8. Тютюгін В. І. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби (коментар закону та критичний аналіз його приписів). Вісник асоціації кримінального права України. 2024. DOI: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/306237> (дата звернення: 08.03.2026). [с. 5–7].

9. Ясеницький Ю. І. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби: проблеми застосування. Львівський державний університет внутрішніх справ. 2025. DOI: http://lsej.org.ua/3_2025/135.pdf (дата звернення: 08.03.2026). [с. 4].

10. Горох О. П. Щодо відновлення конституційності положень частини 1 статті 81 КК України, що унеможлиблюють її застосування до осіб, яких засуджено до відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Києво-Могилянська академія. 2024. DOI: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/61c2afc2-1615-421b-a955-9702398948b9/content> (дата звернення: 08.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-5>

РОЛЬ ПРАВ ЛЮДИНИ В ФОРМУВАННІ КОНЦЕПТУ-ФЕНОМЕНОЛОГІЇ «ГЛОБАЛІСТСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ»

Бобровник Денис Олександрович

кандидат економічних наук, докторант,

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Роль прав людини у формуванні глобалістського потенціалу територіальної громади є не тільки визначальною, а й стратегічно-контекстуальною, оскільки саме через індивідуальні, групові та колективні права територіальна локальна людська спільнота (територіальна громада /далі – ТГ/), що уособлює місцеву міську спільноту, трансформується з об'єкта державного управління в автономного суб'єкта глобального правового простору (явище «глокалізації» в межах дихотомії «глобальне/локальне» [1]).

У поведінково-діяльнісному та статусно-функціональному розумінні феноменологія цього процесу базується на трьох фундаментальних аспектах та одному феноменологічному контексті, а саме:

1. *Права людини як універсальна мова глобальної взаємодії* – отже, глобалістський потенціал ТГ реалізується через її здатність виходити на міжнародну арену. Така здатність формується через низку дій статусно-функціональної властивості, а саме: а) *уніфікація стандартів*, що розуміється таким чином: права людини виступають «спільним знаменником», що дозволяє ТГ (наприклад, Одеси чи Львова) напряму співпрацювати з ТГ держав-членів ЄС чи США, оминаючи національний

управлінсько-розпорядчий рівень, оскільки вони поділяють єдині політико-гуманітарні цінності (демократія з її виборчими, референдумними та іншими опитувальнo-погоджувальними формами; права дітей, жінок, молоді, пенсіонерів; інклюзивність); б) *міжнародна муніципальна правосуб'єктність*, що відповідно до доктринальної позиції відомого вітчизняного вченого-муніципаліста М.О. Баймуратова, реалізація прав людини на місцевому рівні дає ТГ право на «міжнародну конвертованість» [2].

2. *Трансформація мешканця у «світового муніципала»* – отже, роль прав людини полягає у фактичній свідомо-поведінковій, віртуально-модусній та глобально-ідентифікаційній зміні ідентичності особи: а) *від підданого патримоніальної держави до громадянина світу* – відбувається через формування, використання і застосування інструментів локальної демократії, коли людина усвідомлює, що її право на екологію чи цифрову приватність виступає іманентною частиною та складовим елементом глобального порядку денного; б) *транскордонний захист* – розуміється як відповідний стан/статус, коли житель-член ТГ отримує реальний доступ до міжнародних інструментів захисту прав людини та охоронюваних законом інтересів (ЄСПЛ, Комітети ООН) саме через порушення його суб'єктивних (індивідуальних, групових і колективних) прав публічною самоврядною (муніципальною) владою, що фактично транспонує локальний конфлікт з локального національного рівня, трансформуючи її в частину глобального правосуддя.

3. *Територіальна громада як «лабораторія» нових поколінь прав* – отже, можна стверджувати, що глобалістський потенціал розкривається через впровадження інноваційних правових концептів: а) *цифрові та нейросправи на місцях* – коли саме громади стають першими майданчиками для тестування Smart City технологій, де права людини (IV /інформаційні/, V /біоетичні/ та VI /штучний інтелект/ покоління) потребують негайного муніципального врегулювання через використання регламентації локальною нормотворчістю; б) *кліматична суб'єктність* – коли саме ТГ беруть на себе глобальні зобов'язання (наприклад, «Угода мерів»), захищаючи право людини на довкілля всупереч іноді пасивній політиці центральних урядів.

4. *Феноменологічна модель «Глобальної громади»* – у цій моделі права людини, а також її груп та асоціацій, якими вони володіють в межах ТГ, в умовах місцевого самоврядування, в філософському стані повсякденності, в процесі реалізації свого конституційно-правового і муніципально-правового статусів, відіграють роль «горизонтальної мережі», – а саме: а) *субсидіарність* – коли рішення приймаються саме там, де живе людина (локальний рівень соціуму); б) *відкритість* – коли

ТГ безпосередньо стає органічною частиною світової мережі (Global Network of Cities [3]), де саме права людини виступають визначальним і головним критерієм інвестиційної та соціальної привабливості і самої громади, і території, на якій вона існує і функціонує; в) *стійкість (resilience)* – коли захист фундаментально-екзистенційних прав людини (на житло, воду, безпеку) стає основою виживання територіальної громади в умовах глобальних криз (пандемії, війни, клімат).

Отже, резюмуючи, можна зазначити, що права людини «розмивають» однозначно обмежувальний і мінімізуючий статус державного кордону навколо ТГ, надаючи їй більшої суб'єктності, особливо в контексті її фактичного розширення, достатньої не тільки для прямої, але й ефективно-оптимальної участі в глобальних процесах. Отже, ТГ стає не тільки кінцевою ланкою держави, а *первинною ланкою глобального людства*, – формуючи концепцію «Права на місто», в якій права людини виступають її нормативною основою.

Варто зазначити, що концепція «Права на місто» (Right to the City, Le Droit à la ville) сьогодні еволюціонувала від радикальної соціологічної ідеї французького філософа Анрі Лефевра [4] до фундаментального *глобального права*, що лежить в основі нової урбаністичної парадигми ООН, яка передбачає суттєву роль і значення міст у вирішенні глобальних питань існування людства.

В основі деталізації концепції «Права на місто» як глобального права лежить розуміння того, що в умовах глобальної урбанізації (коли понад 55% населення світу живе в містах) це право розглядається не як окреме повноваження, а як *право на гідне життя в урбанізованому середовищі*. Суть концепції міститься в усвідомленні цього права як права на спільне володіння, управління та відтворення міста як колективного ресурсу, – причому, воно протиставляється комерціалізації міського простору. Складовими елементами (згідно з Глобальною хартією прав людини в місті [4]) виступають наступні права: а) *Право на участь* – розуміється як право жителів-членів ТГ бути не просто споживачами муніципальних послуг, а співтворцями важливих рішень локального значення (від бюджетування до архітектурних планів); б) *Право на інклюзивність* – розуміється як стан, коли місто має бути вільним від дискримінації – насамперед, це право вразливих груп (ВПО, осіб з інвалідністю, мігрантів) на доступ до міського центру та ресурсів; в) *Право на цифрову доступність* – проявляється на рівні «Smart City», де доступ до інтернету та цифрових сервісів стає невід'ємною частиною права на місто; г) *Право на екологічну стійкість* – розуміється як захист від міських теплових островів (це комплекс містобудівних та архітектурних заходів, спрямованих на зниження температури в містах, де асфальт і

будівлі поглинають сонячне тепло – авт.), доступ до зелених зон та чистого повітря.

Отже, йдеться про формування групи інноваційно-революційних прав організаційно-вирішальної участі людини у локальних процесах, що пов'язані з міським образом життя як найбільш високим і оптимальним рівнем життя людини, що характеризується високою індивідуально-груповою та індивідуально-колективною ефективністю за результатами її участі та впливу. Варто зазначити, що ця концепція набула глобального статусу через закріплення у «Новій програмі розвитку міст» (New Urban Agenda), прийнятій на конференції ООН Хабітат-III (2016) [5], що робить її нормативним орієнтиром для всіх держав-членів ООН.

В реалізації і захисті прав людини суттєву роль відіграють також міжнародні муніципальні асоціації або як їх ще називають «асоціації місцевих влад». Їх роль детермінується тим, що оскільки окрема ТГ часто не має ресурсів для протистояння глобальним викликам, вона діє через мережеві структури, що репрезентують їх екзистенційно-актуальні колективні інтереси – а міжнародні асоціації стали саме «колективним голосом» муніципальної людини на світовій арені.

Ключовими муніципальними асоціаціями універсального та макрорегіонального рівнів на міжнародній арені виступають такі:

А) UCLG (Об'єднані міста та місцеві влади) – виступає як найбільша організація світу (представляє понад 240 000 муніципалітетів). Її стратегічна роль в системі глобальної муніципальної взаємодії обумовлений тим, що в її межах розроблена «Глобальну хартію-порядок денний прав людини у місті». UCLG адвокує права ТГ перед ООН, вимагаючи визнання місцевої влади як самостійного суб'єкта міжнародного права.

Б) Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи, що представляє місцеві та регіональні органи влади 46 держав-членів Ради Європи, здійснюючи моніторинг дотримання Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 року. Це фактично «судовий нагляд» за тим, як держави дотримуються прав своїх ТГ.

В) ICLEI (Місцеві влади за сталий розвиток) – спеціалізується на реалізації екологічних прав людини, її груп та асоціацій (III покоління прав людини /солідарні права/), допомагаючи містам впроваджувати кліматичні стратегії, коли національні уряди діють занадто повільно.

Г) Eurocities – об'єднання міст, діяльність якого суттєво впливає на законодавство ЄС, щоб кошти з фондів відновлення йшли безпосередньо в ТГ (муніципалітети) на соціальні проекти та захист прав жителів-членів спільноти.

Важливу інституційно-процесуальну та методологічно-контекстуальну роль в процесі захисту прав людини відіграють механізми впливу на захист прав людини. Тут можна виокремити наступні механізми, а саме: а) *Peer-to-peer моніторинг* – коли мери міст оцінюють успіхи своїх колег у впровадженні інклюзивності (наприклад, доступність транспорту); б) *лобіювання «знизу догори»* – коли муніципальні асоціації подають звіти до Комітетів ООН, вказуючи на порушення прав людини на місцях, які ігноруються центральною владою; в) *стандартизація* – коли спостерігається процес створення муніципальними асоціаціями на основі даних, що надаються муніципалітетами, універсальних «метрик щастя» або «індексів інклюзивності», які жителі-члени ТГ використовують для самоперевірки.

Отже, резюмуючи, можна зазначити, що право на місто в умовах глобалізації перетворює ТГ на *глобального політичного гравця*, формуючи її суттєвий глобалістський потенціал. Міжнародні асоціації забезпечують «горизонтальну» солідарність, яка дозволяє муніципальній людині відчувати себе захищеною міжнародними муніципально-правовими стандартами, навіть якщо її національна держава переживає кризу правосуддя.

Література

1. Олійник О.М Концептуалізація глобалізації: методологічні аспекти. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2009. Вип. 38. С. 41-51.
2. Баймуратов М.О. Конституційно-правовий простір місцевого самоврядування як простір формування, реалізації конституційно-правового статусу людини (особистості) і громадянина, охорони та захисту прав людини. Соціальний калейдоскоп. 2022. Том 2. Вип. 3–4. С. 8-26.
3. UNESCO Learning Cities. URL: <https://www.uil.unesco.org/en/learning-cities>
4. Lefebvre H. (1968). *Le droit à la ville*. Anthopos, Paris, 164 p.
5. Голяк Л.В. Міжнародно-правова регламентація муніципальних прав людини: сучасні підходи та тенденції розвитку в умовах глобалізації. Вісник Маріупольського державного університету Серія: ПРАВО, 2013, Вип. 5. С. 122-128.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОНОРСТВА ГРУДНОГО МОЛОКА У ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ

Боднарук Микола Іванович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного права*

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Розмір світового ринку банків грудного молока у 2024 році оцінювався в 422,7 млн. доларів США, і за прогнозами, до 2035 року він досягне 843,1 млн. доларів США, зростаючи зі середньорічним темпом у 6,4% з 2025 по 2035 роки. Така тенденція зумовлена зростанням рівня передчасної та низької народжуваності, а також збільшенням кількості банків грудного молока на базі лікарень. У 2024 році на ринку банків грудного молока домінувала Північна Америка, займаючи найбільшу частку доходу в 38,5% [1].

Загалом регіон Північної Америки має переваги у досліджуваній сфері, завдяки максимальній доступності відділень інтенсивної терапії новонароджених та ранньому впровадженню донорського молока як стандарту догляду за новонародженими. В свою чергу Сполучені Штати переважають на передовій регіонального домінування, маючи чітке керівництво Центрів контролю та профілактики захворювань і педіатричних організацій, які рекомендують годування грудним молоком немовлят з групи ризику. Існує добре налагоджена мережа некомерційних та лікарняних банків молока. Канада також відіграє важливу роль, маючи моделі охорони здоров'я, що фінансуються державою, які забезпечують доступ до донорського молока для дітей з групи високого ризику.

У 1985 році у регіоні було засновано Північноамериканську асоціацію банків грудного молока (далі НМВНА). НМВНА – це некомерційна організація, яка встановлює стандарти безпеки та якості для некомерційних банків грудного молока у Сполучених Штатах та Канаді. Мета її діяльності полягає в покращенні здоров'я та виживання немовлят шляхом забезпечення доступу до безпечного пастеризованого донорського грудного молока.

Станом на 2026 рік НМВНА об'єднує 31 некомерційний банк молока в США та Канаді (в Канаді функціонує лише 4 банки) [2]. У 2025 році, за офіційними даними НМВНА, мережа некомерційних банків молока, що входить її складу, видала 13 мільйонів унцій

пастеризованого донорського грудного молока (близько 39 тис. літрів), що на 12 % більше, ніж у попередньому році [3].

Члени НМВНА дотримуються щорічно оновлених «Керівних принципів щодо створення та функціонування банку донорського грудного молока», які включають протоколи щодо залучення донорів, збору, обробки та розподілу молока. Крім того, в США (в деяких штатах) існують окремі обов'язкові стандарти для банків донорського грудного молока. Говорячи про існуючі стандарти у цій сфері, потрібно також згадати і про діяльність PATH – міжнародної некомерційної організації охорони здоров'я (оскільки вона функціонує і на території США). У 2017 році PATH скликала Технічну консультативну групу для розробки дорожньої карти ключових ресурсів та стандартів для зміцнення інтегрованих програм банків грудного молока. В результаті було сформовано збірник стандартів під назвою «Зміцнення банків грудного молока: набір ресурсів для створення та інтеграції банків грудного молока». Цей інструментарій складається з 11 окремих основних документів та супровідних матеріалів, включаючи шаблони, стандарти та інструменти, які допомагають виконувати критично важливі кроки для створення банків грудного молока як інтегрованого компонента підтримки грудного вигодовування та догляду за новонародженими, з глибоким акцентом на готовність, забезпечення якості, операції, аудит, навчання, моніторинг та оцінку, а також комунікації [4].

Незважаючи на те, що асоціації банків молока/самі банки функціонують на підставі розроблених та опублікованих стандартів/рекомендації, глобальні стандарти роботи з медичними установами і надалі відсутні. Як результат, контроль якості медичних установ та операції з медичними установами розробляються та застосовуються непослідовно на місцевому, національному та інституційному рівнях, що призводить до різних практик та результатів у всьому світі. Необхідні мінімальні стандарти якості, безпеки та належного використання, а також має бути встановлений набір основних вимог, які мають універсальне застосування до всіх медичних установ [5].

Хоча численні докази підтверджують важливість грудного вигодовування для здоров'я та розвитку немовлят, багато немовлят у всьому світі і досі не мають доступу до грудного вигодовування або молока власної матері через низку різних причин [6]. До прикладу, через обмежені запаси, донорське грудне молоко в канадських банках молока зазвичай доступне лише за рецептом для дітей, які відповідають суворим критеріям [7]. У США попит на донорське грудне молоко також в рази перевищує його пропозицію. В результаті такий дисбаланс призводить до того, що більшість немовлят можуть отримувати донорське молоко

лише протягом кількох тижнів або місяців [8]. На фоні такої ситуації із нестачею грудного молока, у наукових колах все частіше постає питання про необхідність забезпечення рівного доступу до донорського грудного молока, без дискримінації, для немовлят, які його потребують; питання перегляду існуючих критеріїв, за якими визначається першочерговість груп новонароджених, які потребують донорського грудного молока.

Враховуючи вище викладене, можна підсумувати, що банки грудного молока відіграють вирішальну роль, залучаючи донорів молока, а також збираючи, обробляючи, скринінгуючи, зберігаючи та розповсюджуючи безпечне донорське грудне молоко. Без забезпечення сильної глобальної культури та системи підтримки грудного вигодовування не всі вразливі немовлята матимуть доступ до донорського грудного молока. Глобальне розширення банків грудного молока гальмується відсутністю глобальної політики та стандартів, якими б керувалися програми донорства.

Література

1. Human Milk Bank Market. *Comprehensive Market Research Reports to Drive Business Growth* : веб-сайт. URL: <https://www.transparencymarketresearch.com/human-milk-bank-market.html> (дата звернення: 25.02.2026).

2. About. *The Human Milk Banking Association of North America (HMBANA)* : веб-сайт. URL: <https://www.hmbana.org/welcome2.html> (дата звернення: 26.06.2026).

3. Nonprofit Milk Banks Dispense Record 13 Million Ounces of Donor Milk in 2025. *The Human Milk Banking Association of North America (HMBANA)* : веб-сайт. URL: <https://www.hmbana.org/news/blog.html/article/2026/02/05/nonprofit-milk-banks-dispense-record-13-million-ounces-of-donor-milk-in-2025> (дата звернення: 23.02.2026).

4. Strengthening Human Milk Banking. *PATH* : веб-сайт. URL: <https://www.path.org/who-we-are/programs/maternal-newborn-child-health-and-nutrition/strengthening-human-milk-banking-resource-toolkit/> (дата звернення: 24.02.2026).

5. Israel-Ballard, K., LaRose, E., & Mansen, K. (2024). The global status of human milk banking. *Maternal & Child Nutrition*, 20(S4), e13592.

6. Israel-Ballard, Kiersten, et al. «Call to action for equitable access to human milk for vulnerable infants.» *The Lancet Global Health* 7.11 (2019): e1484-e1486.

7. Human Milk Banking and Milk Sharing. *La Leche League Canada* : веб-сайт. URL: <https://www.lllc.ca/human-milk-banking-and-milk-sharing> (дата звернення: 27.02.2026).

8. The One Reason Why You Should Donate Breast Milk. *Nationwide Children's*: веб-сайт. URL: <https://www.nationwidechildrens.org/family-resources-education/700childrens/2015/01/the-one-reason-why-you-should-donate-breast-milk> (дата звернення: 25.02.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-7>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА УСТАНОВАМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Боровик Андрій Володимирович

доктор юридичних наук, професор,

відмінник освіти України,

віце-президент з наукової роботи

Науково-дослідний інститут публічного права

м. Київ, Україна

У сучасних умовах реформування системи кримінальної юстиції особливої актуальності набуває забезпечення законності у сфері виконання кримінальних покарань. Установи виконання покарань поєднують публічні інтереси держави щодо ізоляції засуджених та обов'язок забезпечувати дотримання їхніх прав і свобод.

Актуальність нагляду прокурора зумовлена високим ризиком порушень прав засуджених, обмеженими можливостями самозахисту та широкими дискреційними повноваженнями адміністрацій установ. Конституція України (ст. 28–29) [1] та міжнародні стандарти (ст. 3 Конвенції про захист прав людини) [2] забороняють катування та принижуюче гідність поводження.

Правове регулювання прокурорського нагляду формується Конституцією, Законом України «Про прокуратуру», КВК України, підзаконними актами та міжнародними стандартами.

Зокрема, ст. 131-1 Конституції передбачає нагляд за виконанням судових рішень та іншими заходами, що обмежують свободу [1, с. 106]. Закон України «Про прокуратуру» (ст. 26) надає прокурору право доступу до установ, перевірки документів та реагування на порушення законності [3]. КВК України (ст. 22) закріплює обов'язок прокурора здійснювати нагляд за дотриманням законів при виконанні покарань [4, с. 106]. Крім того, ст. 3 Конвенції та Європейські пенітенціарні правила визначають принципи утримання осіб під вартою та заборону нелюдського поводження. Нормативна база є багаторівневою, але її

ефективна реалізація потребує спеціалізованого контролю та вдосконалення механізмів.

Що ж до проблемних аспектів прокурорського нагляду то їх умовно можна розділити на наступні:

1. обмежені механізми впливу (акти реагування формальні, відсутність санкцій);
2. формалізм перевірок (переважно документальний аналіз);
3. обмежений доступ до інформації (неповні документи);
4. кадрові та ресурсні проблеми (високе навантаження, нестача спеціалістів);
5. недостатня взаємодія з іншими органами.

Ці проблеми знижують ефективність нагляду та реалізацію прав засуджених.

Таким чином нами з'ясовано, що під час прокурорського нагляду не завжди вдається належним чином забезпечити права засуджених. Згідно аналізу внесених прокурорами актів прокурорського реагування упродовж 2023-2025 років основними проблемами забезпечення прав засуджених в Україні є:

1. неналежні умови тримання (переповненість, санітарні порушення, недостатнє харчування);
2. неналежне медичне забезпечення (несвочасне надання, відсутність препаратів);
3. незаконне або непропорційне застосування дисциплінарних стягнень;
4. затримка та формалізм у розгляді скарг;
5. обмежена правова поінформованість.

Прокурорський нагляд є ключовим механізмом забезпечення законності та захисту прав засуджених, основними проблемами якого залишаються: формалізм перевірок, обмежені механізми впливу, кадрові та ресурсні проблеми, недостатня взаємодія.

З метою вдосконалення прокурорського нагляду на нашу думку необхідно посилити законодавчі гарантії, підвищити якість прокурорських перевірок, здійснити спеціалізацію прокурорів, розширити взаємодію з органами контролю, ширше використовувати можливості аналітичних інструментів.

Література

1. Конституція України. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 10.03.2026);

2. Європейська конвенція з захисту прав людини. Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 10.03.2026);

3. Закон України «Про прокуратуру». Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення 10.03.2026);

4. Кримінально-виконавчий кодекс України. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 10.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-8>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Боровик Людмила Андріївна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
академік Академії адміністративно-правових наук,
член-кореспондент Міжнародної кадрової академії
доцент кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

На нашу думку, адміністративно-правові гарантії професійної діяльності журналістів та обов'язки суб'єктів публічної адміністрації є досить широкими, а тому їх слід поділити за наступними критеріями:

1) за функціональною спрямованістю: а) свобода інформаційної діяльності; б) право отримувати інформацію від державних органів; в) право відмовлятися від розголошення джерела інформації; г) заборона цензури; ґ) гарантії безперешкодного доступу до інформації; д) захист від неправомірного втручання; е) адміністративно-процесуальні гарантії, що включають право оскаржувати дії/бездіяльність посадових осіб у адміністративному та судовому порядку;

2) за джерелом правового регулювання: а) конституційні гарантії. Це сукупність встановлених конституцією норм, правозахисних інститутів, які є базою гарантування основних прав, свобод та обов'язків громадян. А саме по конституційних гарантіях, наголошує вчений, вже можна судити про реальність проголошених прав, про їх суб'єктивний,

особистий, діючий характер забезпеченості не тільки і не стільки індивідуальними можливостями окремого громадянина, скільки всім існуючим ладом [1, с.36-37]. Ці гарантії закріплення у статтях 15, 34, 32 Конституції України (свобода слова, право на інформацію, недоторканність приватного життя); б) законодавчі, що передбачені рядом законодавчих актів, наприклад: Законами України «Про інформацію»; «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»; «Про медіа»; тощо;

3) за способом реалізації: а) матеріальні гарантії, які передбачають надання необхідних умов для здійснення професійної діяльності журналістами; б) процесуальні гарантії, – встановлення чітких процедур отримання інформації, оскарження рішень, участі в адміністративних справах;

4) за суб'єктами гарантій, що реалізують заходи щодо захисту журналістів: а) гарантії, що надаються державою (в особі її органів та їх посадових осіб); б) міжнародні гарантії.

Підбиваючи підсумок слід зазначити, що саме так виглядає система адміністративно-правових гарантій професійної діяльності журналістів. Їх належне закріплення та практична реалізація дозволяє встановити межі втручання держави у журналістську діяльність, регламентувати порядок доступу до інформації, процедури акредитації, а також права на отримання, поширення та захист інформації [2, с.327].

Література

1. Заворотченко Т. М. Конституційно – правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : дис... канд. юрид. наук / Т. М. Заворотченко . Київ : Б. в., 2002 . 222 с.

2. Боровик Л.А. Поняття та види адміністративно-правових гарантій професійної діяльності журналістів. *Право та державне управління*. 2025. № 2. С. 323-328. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.2.43>

ОКРЕМІ ДОКТРИНАЛЬНІ ПИТАННЯ АСПЕКТІВ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Волошанівська Тетяна Володимирівна

доктор юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри кримінально-правових дисциплін інституту права та
безпеки Одеський державний університет внутрішніх справ*

м. Одеса, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-1060-5412>

Проблематика доктринального осмислення аспектів дотримання прав та свобод людини в Україні набувала особливої уваги в умовах трансформації правової системи, євроінтеграційних процесів та дії правового режиму воєнного стану. Конституційна модель прав людини, закріплена в Конституція України, визначає людину, її життя і гідність найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод є головним обов'язком держави [1]. Водночас формальне нормативне закріплення прав не гарантує їх реального здійснення без належного доктринального підґрунтя, чіткого тлумачення та узгодженої правозастосовної практики.

Правовий механізм дотримання прав людини в Україні має багаторівневу структуру, в якій центральне місце займає Конституція України як акт прямої дії, закони України, серед яких особливе значення мають Закон «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», Закон «Про звернення громадян», Закон «Про безоплатну правову допомогу», Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Закон «Про протидію торгівлі людьми», Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», Закон «Про свободу совісті та релігійні організації», Закон «Про національні меншини в Україні» та інші нормативно-правові акти, що регулюють окремі аспекти реалізації прав і свобод у галузях освіти, охорони здоров'я, праці, соціального захисту, адміністративної процедури, кримінального процесу тощо.

Одним із ключових доктринальних питань є співвідношення природно-правової та позитивістської концепцій прав людини. Українська правова система, перебуваючи під впливом континентальної традиції, поступово інтегрує стандарти, вироблені практикою Європейського суду з прав людини, що сприяє утвердженню пріоритету сутнісного змісту прав над їх формальним закріпленням. У цьому

контексті важливим є переосмислення принципу верховенства права як доктринальної категорії, що включає елементи правової визначеності, пропорційності, заборони зловживання правом та доступу до ефективного засобу юридичного захисту.

Суттєвим аспектом є проблема меж допустимого обмеження прав і свобод, особливо в умовах воєнного стану, де з одного боку, держава має забезпечити національну безпеку та публічний порядок; з іншого зберегти баланс між публічними інтересами та індивідуальними правами, тобто залишається доктринально дискусійним питання критеріїв «необхідності в демократичному суспільстві», пропорційності втручання та недопустимості свавільних обмежень, що випливають із положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2]. Не дивлячись на те, що правовий механізм дотримання прав людини в Україні має багаторівневу структуру, окремої уваги потребує питання ефективності механізмів захисту прав людини на національному рівні. Доктринальні підходи мають забезпечити узгодженість діяльності судів, органів виконавчої влади та правоохоронних органів, а також формування сталої практики тлумачення норм із урахуванням стандартів Ради Європи та практики ЄСПЛ. У цьому аспекті значення має не лише імплементація міжнародних стандартів, а й розвиток внутрішньої правової доктрини, здатної забезпечити системність і послідовність правозастосування. Водночас виклики, пов'язані з воєнним станом, трансформаційними процесами та реформуванням судової системи, актуалізують потребу чіткого визначення меж дискреційних повноважень органів влади, забезпечення пропорційності обмежень прав і гарантування ефективного судового захисту. Доктрина має відігравати не лише пояснювальну, а й орієнтуючу роль, формуючи стандарти належного врядування та правової визначеності. Однак, доктринальний аналіз показує, що існує нагальна потреба в оновленні змісту категорії «дотримання прав людини» як не лише юридичного обов'язку держави утримуватись від порушення прав, але і як активного позитивного обов'язку забезпечити їх реальну реалізацію, що передбачає створення належного правового середовища, здійснення освітньої, профілактичної та інформаційної діяльності, захист вразливих категорій населення, адаптацію законодавства до новітніх викликів таких як цифровізація, екологічна безпека, права людей з інвалідністю, гендерна рівність, доступ до інформації, захист персональних даних, права внутрішньо переміщених осіб та осіб, які перебувають в умовах тимчасової окупації.

Саме, в умовах сьогодення, необхідним є розроблення єдиної правозастосовної доктрини в галузі прав людини, яка б об'єднала положення конституційного, адміністративного, кримінального,

міжнародного, соціального та інформаційного права, забезпечуючи міжгалузеву узгодженість, аксіологічну обґрунтованість, процедурну справедливість та ефективність. Стратегічним завданням має бути створення інтегрованої національної системи моніторингу, попередження та реагування на порушення прав людини, яка функціонуватиме у взаємодії з громадянським суспільством, незалежними медіа, міжнародними організаціями та спеціалізованими структурами Ради Європи, ООН та Європейського Союзу. Таким чином, доктрина дотримання прав і свобод людини повинна бути не лише об'єктом теоретичного аналізу, але і основою практичної політики держави у сфері прав людини, що є визначальним для утвердження України як демократичної, правової, соціальної держави з ефективною системою захисту людської гідності, інтересів особи і справедливого порядку в суспільстві. З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що дотримання прав і свобод людини в Україні потребує глибокого доктринального переосмислення, яке має включати не лише аналіз юридичних норм, але й концептуальне осмислення мети, змісту, методів, форм і гарантій реалізації прав людини в контексті конституціоналізму, верховенства права, демократичного врядування і соціальної держави.

Таким чином, дослідження доктринальних аспектів дотримання прав та свобод людини в Україні дає підстави стверджувати, що вітчизняна система правозахисту перебуває в постійному процесі трансформації, в якому формальне визнання прав і свобод у Конституції України, законах, підзаконних актах і ратифікованих міжнародних договорах лише створює потенційну правову основу, яка потребує практичного втілення через ефективні інституційні механізми, чітке законодавче регулювання, належне адміністративне та судове правозастосування, гарантоване бюджетне забезпечення та розвинену юридичну культуру суспільства. При цьому існує низка доктринальних суперечностей і прогалин між проголошеними стандартами та їх практичним забезпеченням, що зумовлено інституційною фрагментацією, політизацією правозахисної тематики, нестабільністю законодавства, декларативністю окремих норм, а також впливом кризових факторів, зокрема війни, економічної нестабільності, внутрішньої міграції, недовіри до органів влади, дискримінаційних практик і вибіркового правозастосування.

Література

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-10>

ДО ПИТАННЯ ПРО ДУАЛІЗМ ПРИВАТНОГО ПРАВА ФРАНЦІЇ

Григоренко Олена В'ячеславівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

На сьогоднішній день Україна проходить складний шлях трансформації усіх своїх суспільних, політичних та правових процесів. Для цього існує чимало причин та передумов. У першу чергу, мова йде про повномасштабне вторгнення РФ, але також і про ряд інших світових та регіональних проблем. Україна впевнено крокує у напрямку європейського вектору розвитку, розвиваючи сучасні правові інститути, адаптаючи своє законодавство до європейських стандартів, гармонізуючи українське законодавство з правом ЄС. Захист прав і свобод людини є важливим та актуальним у сучасному світі як ніколи.

Франція – один із найбільш потужних союзників України, відносини між країнами мають дійсно стратегічний характер. Аналіз французького законодавства є важливим та актуальним з огляду на широкий спектр відносин між нашими країнами.

Для правової системи Франції характерний дуалізм приватного права. Про дуалізм приватного права Франції можна говорити як про форми внутрішнього розподілу, яка не порушує галузеву цілісність. Дуалізм як внутрішня система поділу цивільного права дозволяє враховувати особливості правового регулювання комерційних відносин. Така група правових відносин підкреслює певний рівень їх системної диференціації в межах єдиного цивільного права. Правова система Франції відрізняється саме наявністю відповідного дуалізму.

В історичній ретроспективі, торгівельне законодавство європейських країн виникає раніше цивільного. У Франції 1563 року, в епоху Карла IX, приймається Ордонанс про торгівлю, який був виданий за волею купців, з метою введення у торгівельний оборот відносин

добропорядності. Пізніше, у 1673 році приймається Торгівельний кодекс (Ордонанс про сухопутну торгівлю); у 1681 році – Морський кодекс (Ордонанс про морську торгівлю), які отримали назву ордонанси Кольбера. Тобто, у першу чергу було кодифіковано безпосередньо торговельне законодавство. У той же час, цивільне законодавство Франції отримало кодифікацію тільки через 130 років.

Принагідно зазначимо, що в середні 16 століття була сформована правова традиція окремого правового регулювання відносин комерційного характеру, що обумовлено характером суспільного та економічного устрою того часу, яка зберегла свої риси й на сучасному етапі розвитку приватного права Франції.

Цивільний кодекс Франції 1804 року, загальновідомий як Кодекс Наполеона, і Торгівельний кодекс 1807 року стали першими серед країн романо-германської правової сім'ї, кодифікованими актами, які системно сформували основу дуалізму цивільного і торгівельного права сучасної Європи. Як казав про ці кодекси сам Наполеон: «Мої військові успіхи затмарять перемоги нащадків, але що буде жити вічно – так це мій Цивільний кодекс».

Прийнятий 15 вересня 1807 року Комерційний кодекс Франції, який містив в собі 648 статей та поєднав в собі всі діючі на той час нормативні положення, що регулюють торгівлю, поступово почав втрачати актуальність. Нарешті Комерційний кодекс Франції у 2000 році втратив чинність. Чинний Торговий кодекс є результатом значного законодавчого оновлення, з новою структурою, встановленою Однонасом № 2000-912.

На сьогодні в державі діє Комерційний кодекс 2000 року. Сумарно цей кодифікований акт включають в себе 9 книг, які об'єднують майже 1976 статей. Ці статті розподілені за титулами і главами відповідно до предмету правового регулювання того чи іншого виду суспільних відносин, які виникають в комерційній діяльності і які регулюються Комерційним кодексом Франції.

Сучасна правова система Франції перебуває певним чином у стані турбулентності. Приватне право Франції не є замкнутою системою. Отже, економічна інтеграція не може успішно розвиватися без належної правової основи.

Не зважаючи на те, що в складі Європейського союзу налічується 27 держав (після виходу Великої Британії з ЄС у 2020 р.), основною рушійною силою, яка формує вектор змін законодавства низки країн є Франція і Німеччина. Наразі спостерігається активізація процесів реформування законодавства цих країн для відповіді на усі виклики, які з'являються для країн Європи та світу у 21 ст. Усі ці процеси об'єктивно вимагають реформування законодавства задля всеосяжного захисту прав і свобод людини, приведення норм законодавства до потреб тих процесів економічної інтеграції, що відбуваються в ЄС та у світі загалом.

ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Дубинський Олег Юрійович

доктор юридичних наук, професор,

заслужений працівник освіти України,

проректор з науково-педагогічної роботи,

економічних, юридичних та соціальних питань,

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

У сучасному світі цифрових технологій, де інформація стала новою формою валюти, питання захисту персональних даних набуває особливої актуальності. Інтернет, соціальні мережі, мобільні додатки та інші цифрові платформи створили безпрецедентні можливості для обміну інформацією, але водночас значно підвищили ризики порушення права на приватність. Зростання обсягів обробки персональних даних, поява нових технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн та Інтернет речей, ставлять перед правовою наукою та практикою нові виклики.

Як підкреслюють В. А. Бочкова та Н. А. Бааджи, актуальність регулювання цифрових прав людини зумовлена реаліями сучасного життя, зокрема тими викликами, які суттєво вплинули на переосмислення значущості правового закріплення нової категорії прав. Йдеться про так звані права четвертого покоління, що охоплюють інформаційні права, які стають невід'ємною частиною правової системи в умовах цифровізації суспільства [1, с. 229].

Водночас, варто підкреслити, що право на приватність є фундаментальним правом людини, закріпленим у міжнародних актах, таких як Загальна декларація прав людини (стаття 12) [2] та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (стаття 17) [3]. На національному рівні це право також захищається конституціями та спеціальними законами багатьох країн. Проте стрімкий розвиток цифрових технологій вимагає переосмислення традиційних підходів до забезпечення конфіденційності та безпеки даних.

Отож, цифрова епоха створила безпрецедентні можливості для збору, зберігання, обробки та передачі персональних даних. Соціальні мережі, мобільні додатки, інтернет-магазини та інші онлайн-сервіси щоденно обробляють величезні обсяги інформації про користувачів. Цей процес супроводжується ризиками порушення приватності, серед яких,

передусім, можна виділити *масовий збір даних*, оскільки корпорації та державні органи все частіше використовують технології для збору великих обсягів даних (Big Data), що нерідко відбувається без належної інформованої згоди суб'єктів даних.

Окремо варто акцентувати увагу на *кіберзагрозах*, з огляду на те, що зростання кількості кібератак та витоків даних створює серйозну загрозу для конфіденційності інформації. Хакерські атаки можуть призводити до розголошення чутливих персональних даних.

Не менш важливим питанням, нині стала *алгоритмічна дискримінація*. Використання штучного інтелекту та алгоритмів для аналізу даних може призводити до дискримінації окремих груп населення через упередженість алгоритмів або їх неправильне навчання.

Особливим ризиком є *недостатність правового регулювання*, оскільки у багатьох країнах законодавство щодо захисту персональних даних не встигає за розвитком технологій, що створює правові прогалини та ускладнює захист прав громадян.

Як зазначає Т. Ю. Дашо, цифрова епоха не лише не скасовує фундаментальні права людини, але й підкреслює важливість їхнього належного захисту та адаптації до сучасних технологічних викликів. Зокрема, право на приватність у контексті цифрової ідентифікації постає як одна з ключових проблем, що вимагає ретельного опрацювання. Ефективне забезпечення цього права потребує впровадження комплексного підходу, який би гармонійно поєднував правові норми, технологічні інновації та організаційні заходи, спрямовані на захист персональних даних і забезпечення конфіденційності. Таким чином, розвиток цифрових технологій створює нові виклики для правозахисної системи, вимагаючи її постійної адаптації до змінних реалій [4, с. 371-372].

Відтак, варто підкреслити, що міжнародна спільнота визнала важливість забезпечення права на приватність у цифрову епоху. Одним із ключових документів у цій сфері є Загальний регламент про захист даних (GDPR), прийнятий Європейським Союзом у 2016 році. GDPR встановлює високі стандарти захисту персональних даних та передбачає суворі санкції за їх порушення [5].

Основними принципами GDPR є: законність, прозорість і добросовісність обробки даних; мінімізація даних – збір лише тих даних, які є необхідними для конкретної мети; обмеження строків зберігання; забезпечення прав суб'єктів даних, зокрема права на доступ до інформації, її виправлення чи видалення [5].

Інші міжнародні акти, такі як Конвенція Ради Європи № 108 «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» [6], також відіграють важливу роль у формуванні стандартів захисту приватності.

Доречно вказати, що Україна також здійснює кроки у напрямку вдосконалення законодавства про захист персональних даних. Основним нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про захист персональних даних» [7]. Однак, незважаючи на позитивні зрушення, все ж існують окремі проблеми. Зокрема, це недостатня гармонізація з європейськими стандартами. Українське законодавство потребує подальшого вдосконалення для відповідності вимогам GDPR. Також, необхідно вказати на низький рівень обізнаності громадян. Багато громадян не знають своїх прав щодо обробки їхніх персональних даних, що полегшує зловживання з боку компаній або державних органів.

Окрім того, вагомою проблемою виступає слабкий контроль за виконанням законодавства. Відсутність ефективного механізму контролю за дотриманням законодавства ускладнює боротьбу з порушеннями.

Для забезпечення належного рівня захисту права на приватність у цифрову епоху необхідно вжити комплексних заходів на національному та міжнародному рівнях:

1. Удосконалення законодавства. Україна повинна гармонізувати своє законодавство із європейськими стандартами, зокрема впровадити положення GDPR.

2. Освітні ініціативи. Необхідно підвищувати рівень обізнаності громадян про їхні права щодо приватності та навчати їх основам цифрової безпеки.

3. Технологічні рішення. Важливо впроваджувати новітні технології для захисту даних, такі як шифрування, багатофакторна автентифікація та інші методи кібербезпеки.

4. Міжнародна співпраця. Глобальна природа Інтернету вимагає координації між країнами для ефективного вирішення питань захисту персональних даних.

Отже, право на приватність у цифрову епоху стало одним із ключових викликів сучасного суспільства. Забезпечення належного рівня захисту персональних даних вимагає не лише вдосконалення правового регулювання, але й активної участі усіх зацікавлених сторін – держави, бізнесу та громадянського суспільства. Лише спільними зусиллями можна досягти балансу між розвитком цифрових технологій та дотриманням фундаментальних прав людини на приватність.

Література

1. Бочковой В. А., Бааджи Н. А. Обмеження цифрових прав людини в умовах сучасних правових викликів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 84. Ч. 4. С. 228–233.

2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

4. Дашо Т. Ю. Інформаційно-правові гарантії права на приватність у процесі цифрової ідентифікації особи. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2026. Вип. 1. Ч. 3. С. 369–375.

5. Загальний регламент про захист даних (GDPR). URL: <https://gdpr-text.com/uk>.

6. Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних: Конвенція Ради Європи № 108 від 28.01.1981 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text

7. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-12>

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

Дубіна Єлизавета Едуардівна

здобувачка загальної середньої освіти,

Запорізький академічний ліцей № 31 Запорізької міської ради

м. Запоріжжя, Україна

Захист прав і свобод людини є одним із фундаментальних принципів функціонування демократичної правової держави. Сучасна правова доктрина виходить із того, що права людини мають універсальний характер, є невідчужуваними та повинні забезпечуватися державою незалежно від політичних, соціальних чи економічних обставин. Саме рівень гарантування прав і свобод людини виступає одним із головних критеріїв оцінки демократичності державної влади та ефективності її правових інститутів.

Разом із тим сучасні безпекові виклики, зокрема збройні конфлікти, терористичні загрози, масштабні гуманітарні кризи та введення надзвичайних правових режимів, ставлять перед державами складне завдання забезпечення балансу між потребами національної безпеки та гарантіями прав людини. У таких умовах держава змушена вживати заходів, спрямованих на захист територіальної цілісності, громадського

порядку та безпеки населення, що інколи передбачає тимчасове обмеження окремих прав і свобод. Проте такі обмеження не повинні призводити до руйнування фундаментальних принципів правової держави та міжнародних стандартів захисту прав людини.

Особливої актуальності зазначене питання набуло для України після початку повномасштабної збройної агресії проти держави у 2022 році. У цих умовах держава змушена поєднувати необхідність ефективної оборони країни з обов'язком гарантування прав і свобод громадян. Це потребує комплексного правового регулювання, яке б враховувало як національні конституційні положення, так і міжнародні стандарти у сфері прав людини.

Правова основа захисту прав і свобод людини в Україні закріплена насамперед у Конституції України. Основний Закон визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю [1, с. 3]. У Конституції закріплено широкий перелік основоположних прав і свобод людини, серед яких право на життя, свободу та особисту недоторканність, свободу думки і слова, свободу пересування, право на судовий захист та інші.

Водночас Конституція України передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод у випадках введення воєнного або надзвичайного стану. Такі обмеження повинні здійснюватися виключно на підставі закону, бути чітко визначеними за своїм змістом та строками дії, а також відповідати принципу пропорційності. Це означає, що обмеження можуть застосовуватися лише настільки, наскільки це необхідно для досягнення легітимної мети, зокрема захисту державної безпеки або громадського порядку.

Важливим елементом конституційного механізму захисту прав людини є також визначення переліку прав, які не можуть бути обмежені навіть за умов воєнного чи надзвичайного стану. До таких прав належать, зокрема, право на життя, право на повагу до гідності людини, право на свободу від катувань, право на правову допомогу та деякі інші фундаментальні гарантії [1, с. 64]. Закріплення такого переліку є проявом загальновизнаного принципу міжнародного права щодо існування так званих абсолютних прав людини.

На міжнародному рівні питання обмеження прав людини під час надзвичайних ситуацій врегульовано низкою міжнародно-правових актів, ключове місце серед яких займає Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Цей документ створив одну з найбільш ефективних регіональних систем захисту прав людини, що передбачає не лише формальне закріплення прав, а й наявність міжнародного механізму їх захисту.

Стаття 15 Конвенції передбачає можливість відступу держав від виконання окремих зобов'язань у випадку війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації. Проте такий відступ допускається лише за умови, що вжиті заходи є строго необхідними для подолання відповідної ситуації [2]. Крім того, держава повинна офіційно повідомити Генерального секретаря Ради Європи про введення таких обмежень та обґрунтувати їх необхідність.

При цьому міжнародне право встановлює чіткі межі допустимих обмежень прав людини. Деякі права мають абсолютний характер і не можуть бути обмежені навіть під час війни або надзвичайного стану. До таких прав належать заборона катувань, заборона рабства, принцип законності кримінального покарання, а також право на життя за винятком випадків законного застосування сили під час воєнних дій [2].

У науковій літературі підкреслюється, що система міжнародного захисту прав людини побудована таким чином, щоб навіть у кризових умовах забезпечувався мінімальний стандарт правових гарантій для особи. Як зазначає М. Новак, міжнародне право прав людини передбачає існування універсальних принципів, які повинні застосовуватися незалежно від політичної ситуації або характеру надзвичайної ситуації [3, с. 89]. Це означає, що держава, вводячи певні обмеження, повинна керуватися принципами законності, необхідності та пропорційності.

В Україні воєнний стан було введено Указом Президента України від 24 лютого 2022 року у зв'язку зі збройною агресією проти держави. Надалі дія цього правового режиму неодноразово продовжувалася Верховною Радою України у зв'язку з триваючою військовою загрозою. Воєнний стан передбачає надання органам державної влади та військовому командуванню додаткових повноважень, необхідних для забезпечення оборони держави та підтримання громадської безпеки.

У межах цього правового режиму держава отримала можливість тимчасово обмежувати окремі конституційні права громадян. Зокрема, можуть вводитися обмеження свободи пересування, встановлюватися комендантська година, обмежуватися проведення мирних зібрань, змінюватися режим роботи засобів масової інформації, а також застосовуватися інші заходи безпеки. Подібні обмеження мають на меті запобігання дестабілізації суспільної ситуації та підвищення ефективності оборонних заходів.

Водночас навіть у таких умовах держава зобов'язана забезпечувати дотримання фундаментальних прав людини. Законодавство України визначає перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану. До них належать, зокрема, право на життя, право на повагу до людської гідності, свобода від катувань, право на судовий захист та інші базові гарантії прав людини [1, с. 64].

Особливе значення у формуванні стандартів захисту прав людини має практика Європейського суду з прав людини. Цей міжнародний судовий орган здійснює тлумачення положень Європейської конвенції та контролює дотримання державами-учасницями її норм. У своїй практиці Суд неодноразово розглядав справи, пов'язані з обмеженням прав людини в умовах надзвичайних ситуацій або збройних конфліктів.

Європейський суд з прав людини наголошує, що держави мають певну «межу розсуду» при визначенні необхідності відступу від зобов'язань за Конвенцією. Це означає, що національні органи влади мають право самостійно оцінювати ступінь загрози для держави та визначати відповідні заходи реагування. Водночас така свобода дій не є необмеженою і підлягає міжнародному контролю з боку Суду [4, с. 122].

Суд перевіряє, чи дійсно існувала надзвичайна ситуація, чи були застосовані заходи необхідними та пропорційними, а також чи не призвели вони до надмірного обмеження прав людини. Таким чином формується система міжнародного контролю, яка покликана запобігати зловживанню надзвичайними повноваженнями держави.

Важливим аспектом забезпечення прав людини у період воєнного стану є також функціонування ефективної системи судового контролю на національному рівні. Судова влада відіграє ключову роль у захисті прав громадян, оскільки саме суди забезпечують можливість оскарження рішень органів державної влади та відновлення порушених прав.

Принцип верховенства права передбачає, що навіть під час надзвичайних ситуацій державна влада повинна діяти виключно в межах закону. Як зазначає Т. Бінгем, верховенство права означає, що всі органи влади та посадові особи підкоряються закону і несуть відповідальність за його порушення [5, с. 8]. Це правило має фундаментальне значення для забезпечення демократичного характеру державної влади та запобігання можливим зловживанням.

Не менш важливим є забезпечення доступу громадян до міжнародних механізмів захисту прав людини. Україна є учасницею низки міжнародних договорів у цій сфері, що передбачають можливість звернення громадян до міжнародних інституцій після вичерпання національних засобів правового захисту. Такий механізм виступає додатковою гарантією дотримання прав людини та стимулює державу забезпечувати належний рівень їх захисту.

Водночас сучасні виклики демонструють необхідність подальшого вдосконалення національного законодавства у сфері захисту прав людини під час воєнного стану. Зокрема, важливим є розвиток ефективних механізмів парламентського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, удосконалення системи правової допомоги

громадянам, а також забезпечення прозорості діяльності органів державної влади.

Особливого значення набуває також підвищення рівня правової обізнаності населення щодо власних прав і способів їх захисту. Умови воєнного стану створюють додаткові ризики для порушення прав людини, тому громадяни повинні мати можливість отримувати достовірну інформацію про свої права та доступні механізми їх захисту.

Отже, воєнний стан неминуче створює ситуацію, коли держава змушена тимчасово обмежувати окремі права і свободи людини з метою забезпечення національної безпеки та оборони держави. Проте такі обмеження повинні здійснюватися виключно на основі закону, відповідати міжнародним стандартам і не порушувати фундаментальні права, які мають абсолютний характер.

Забезпечення балансу між потребами національної безпеки та захистом прав людини залишається одним із ключових завдань сучасної правової держави. Ефективне вирішення цього завдання можливе лише за умови дотримання принципу верховенства права, функціонування незалежної судової системи та активної участі громадянського суспільства у контролі за діяльністю органів влади.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами). Київ : Верховна Рада України, 1996. 96 с.
2. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 4 November 1950. Council of Europe.
3. Nowak M. Introduction to the International Human Rights Regime. Leiden ; Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2003. 340 p.
4. Harris D., O'Boyle M., Bates E., Buckley C. Law of the European Convention on Human Rights. 4th ed. Oxford : Oxford University Press, 2018. 1048 p.
5. Bingham T. The Rule of Law. London : Penguin Books, 2010. 224 p.

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: КРИТЕРІЇ ЗАКОННОСТІ

Зінухова Вікторія Михайлівна

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри цивільного, адміністративного

та фінансового права

Інститут економіки та права Класичного приватного університету

м. Запоріжжя, Україна

У дослідженні здійснено комплексний аналіз правових підстав і критеріїв законності обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Розглянуто конституційні механізми обмеження прав, міжнародно-правові стандарти дерогації, а також принципи верховенства права, пропорційності та необхідності як фундаментальні критерії допустимості втручання у сферу прав і свобод. Особливу увагу приділено проблемам практичного застосування обмежувальних заходів та гарантіям судового контролю. Обґрунтовано, що навіть в умовах збройної агресії держава зобов'язана зберігати баланс між потребами національної безпеки та фундаментальними правами людини.

Воєнний стан є особливим правовим режимом, який передбачає тимчасову зміну механізмів реалізації публічної влади та допускає обмеження окремих прав і свобод людини. Умови збройної агресії створюють ситуацію, коли держава змушена діяти в режимі підвищеної безпекової мобілізації. Проте навіть за таких обставин принципи правової держави не можуть бути скасовані. Актуальність дослідження полягає в необхідності чіткого визначення меж допустимого втручання держави у сферу прав людини. Питання не зводиться лише до формального закріплення обмежень у законі – воно стосується їх відповідності конституційним і міжнародним стандартам [3, с. 149–155; 4, с. 144-148; 6, с. 95-99].

Конституційна модель України передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав в умовах воєнного стану із зазначенням строку дії таких обмежень. Водночас Основний Закон визначає перелік прав, які не можуть бути обмежені за жодних умов. До них належать, зокрема: право на життя, заборона катувань і жорстокого поводження, презумпція невинуватості, право на правову допомогу, заборона зворотної дії закону, що встановлює відповідальність. Таким чином, навіть в умовах війни зберігається ядро невідчужуваних прав, яке становить основу конституційного ладу. Обмеження інших прав допускається лише у

випадках, прямо передбачених законом, і в обсязі, необхідному для досягнення легітимної мети. Це означає, що сам факт воєнного стану не надає органам влади необмеженої дискреції [7; 9, с. 108–112].

Взагалі, механізм дерогації передбачений міжнародними договорами у сфері прав людини. Держава має право тимчасово відступати від окремих зобов'язань у разі надзвичайної загрози життю нації. Проте такі відступи повинні відповідати наступним суворим умовам, це: наявність публічної надзвичайної ситуації; офіційне проголошення надзвичайного стану; обмеження лише в тій мірі, якою цього вимагає ситуація; недопустимість відступу від абсолютних прав; повідомлення міжнародних інституцій про застосовані заходи. Практика міжнародних судових органів свідчить, що навіть у період збройного конфлікту держави зобов'язані обґрунтовувати необхідність кожного конкретного обмеження. Втручання повинно мати чітке нормативне підґрунтя. Закон має бути достатньо точним і передбачуваним, щоб особа могла розуміти наслідки своєї поведінки. Невизначеність формулювань створює ризик свавільного застосування. Обмеження повинні переслідувати конституційно значущу мету: захист національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку або прав інших осіб. Держава повинна довести, що існує реальна й безпосередня загроза, а менш обмежувальні засоби є неефективними. Обмеження має бути співмірним із поставленою метою. Якщо втручання є надмірним, воно втрачає правову легітимність. Пропорційність передбачає три складові: придатність заходу, необхідність (відсутність альтернатив) та співмірність наслідків. Воєнний стан не може перетворюватися на постійний режим. Обмеження мають припинятися одразу після зникнення загрози. Будь-які заходи повинні застосовуватися без упередженого ставлення за ознаками раси, мови, статі, релігії чи інших характеристик [1-2; 5, с. 119-125].

Ключовим викликом є пошук балансу між потребами оборони держави та гарантіями прав людини. Надмірна концентрація повноважень і розширення дискреції органів влади можуть призвести до поступової ерозії правових стандартів. Водночас недостатня оперативність держави може створити загрозу національній безпеці. Тому важливим є впровадження механізмів контролю: парламентський нагляд; судовий контроль; конституційний перегляд нормативних актів; міжнародний моніторинг [8, с. 202-212].

Ефективність критеріїв законності значною мірою залежить від функціонування незалежної судової системи. Суд має перевіряти: наявність правових підстав для обмеження; дотримання принципу пропорційності; відсутність дискримінації; обґрунтованість втручання у конкретній справі. Судовий контроль є інструментом запобігання

зловживанню владою та гарантією збереження правового порядку навіть у кризових умовах [3, с. 149–155; 5, с. 119–125].

Серед найбільш дискусійних питань, постають: обмеження свободи пересування; втручання у право власності; тимчасове обмеження свободи зібрань; інформаційні обмеження. У кожному з цих випадків особливого значення набуває індивідуалізація підходу та ретельна оцінка пропорційності [4, с. 144–148; 6, с. 95–99; 8, с. 202–212].

При цьому, практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) відіграє ключову роль у формуванні критеріїв допустимості обмеження прав у період надзвичайних ситуацій. Суд послідовно наголошує, що навіть у випадках збройного конфлікту або серйозної загрози національній безпеці держава не звільняється від обов'язку забезпечувати ефективний захист фундаментальних прав. У рішенні у справі *Lawless v. Ireland* (1961) Суд вперше сформулював підхід до тлумачення поняття «суспільна небезпека, що загрожує життю нації». Було визначено, що така небезпека повинна бути реальною, винятковою та впливати на все населення держави або значну його частину. Формального оголошення надзвичайного стану недостатньо – необхідним є існування фактичної загрози. У подальшій практиці, зокрема у справі *Ireland v. the United Kingdom* (1978), Суд визнав, що держави мають певну «межу розсуду» (*margin of appreciation*) при оцінці наявності надзвичайної ситуації. Проте така межа не є абсолютною і підлягає міжнародному контролю. У справі *A. and Others v. the United Kingdom* (2009) Суд досліджував законність тривалого утримання іноземців без судового рішення в умовах боротьби з тероризмом. ЄСПЛ визнав, що хоча держава має право реагувати на загрозу, заходи повинні бути пропорційними. Суд встановив порушення Конвенції, оскільки застосовані обмеження були дискримінаційними та надмірними. Це рішення підтвердило, що навіть у період дерогації Суд перевіряє: чи є захід необхідним саме в такому обсязі; чи не існує менш обмежувальної альтернативи; чи не порушує захід принцип рівності. ЄСПЛ послідовно наголошує, що окремі права мають абсолютний характер і не підлягають обмеженню навіть під час війни. У справах щодо заборони катувань Суд підкреслює, що жодні міркування безпеки не можуть виправдати порушення статті 3 Конвенції. Таким чином, дерогація не означає скасування правового контролю, а лише допускає тимчасове відступлення в суворо визначених межах. У низці справ Суд підкреслював, що навіть під час надзвичайного стану особа повинна мати доступ до ефективних засобів правового захисту. Відсутність судового контролю або його формальний характер розглядається як порушення гарантій Конвенції. З огляду на це, держава зобов'язана забезпечити: можливість оскарження обмежувальних заходів; незалежний і безсторонній розгляд; перевірку пропорційності втручання. Аналіз практики ЄСПЛ дозволяє сформулювати кілька

ключових висновків: дерогація є винятковим механізмом і застосовується лише за наявності реальної загрози життю нації; держави мають певну свободу розсуду, але вона підлягає міжнародному контролю; принцип пропорційності є центральним критерієм оцінки допустимості обмежень; абсолютні права не підлягають обмеженню за жодних обставин; судовий контроль є невід'ємною гарантією законності [1-2].

Висновки. Обмеження прав людини під час воєнного стану є допустимим інструментом захисту держави, однак воно не може виходити за межі конституційно та міжнародно визначених критеріїв. Законність таких обмежень визначається дотриманням принципів законності, легітимної мети, необхідності, пропорційності, тимчасовості та недискримінаційності. Збереження балансу між безпекою та свободою є ключовою умовою функціонування правової держави. Воєнний стан не скасовує верховенства права, а лише трансформує механізми його реалізації. Саме здатність держави діяти в умовах загрози, не руйнуючи правових гарантій, є показником її правової зрілості та демократичності. Практика ЄСПЛ формує чітку модель правового балансу між безпекою держави та захистом прав людини. Вона підтверджує, що навіть в умовах воєнного стану принцип верховенства права не втрачає своєї юридичної сили, а навпаки – набуває особливого значення як запобіжник від свавілля влади.

Література

1. Human Rights Guide. Non-derogable rights in emergencies. URL : <https://rights.in.ua/en/themes/human-rights-restrictions/derogation-in-times-of-emergency/legal-requirements/non-derogable-rights>.

2. UNODC. Derogation from human rights obligations in public emergencies. URL : <https://www.unodc.org>.

3. Братель С. Г. (2024). ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. №. 5(1). С. 149–155. URL : <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-28>.

4. Заяць А. А. (2024). ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ. *Часопис Київського університету права*. №3. С. 144-148. URL : <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2024.26>.

5. Ілюха Р., Бардін Є. Обґрунтування потреби в обмеженнях прав людини в умовах воєнного стану. *Питання теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права. Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2. С. 119-125. DOI:10.31733/2078-3566-2024-2-119-125.

6. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №4. С. 95-99. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.13>. URL : <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287204>.

7. Права людини в умовах воєнного стану – консультація Міністерства юстиції України. *Міністерство юстиції України. Судова влада України*. URL : https://court.gov.ua/press/news/1934417/?utm_source=chatgpt.com.

8. Ромців О., Миханів В. Обмеження прав у воєнний час: юридичні межі та міжнародні стандарти. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2025. № 1(45). С. 202-212. URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2025/mar/38481/25028345maket-206-216.pdf>.

9. Скрябін О. М., Куракін О. М. (2024). КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. № 4(2). С. 108–112. <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-2-4-21>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-14>

ТИПОЛОГІЯ ЗЛОЧИНЦІВ, ПРИЧЕТНИХ ДО ОБСТРІЛІВ ЦИВІЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ, КАТУВАНЬ, СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ТА НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Калюга Каріна Вікторівна

*доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри кримінального права, процесу
та криміналістики*

*Інститут економіки та права Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

<https://orcid.org/0000-0002-9941-9690>

Формування типології злочинців, причетних до воєнних злочинів проти цивільного населення, потребує комплексного міждисциплінарного підходу. Специфіка таких діянь зумовлена поєднанням військової організації, ідеологічного впливу, нормативної регламентації бойових дій та кримінально караної поведінки, що виходить за межі міжнародного гуманітарного права. Відтак

дослідження не може обмежуватися лише інструментарієм криміналістики чи криминології.

Методологічна основа типологізації інтегрує положення теорії механізму злочину, концепції особи злочинця, норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, а також напрацювання військової психології й соціології конфліктів. Такий підхід дозволяє відобразити багаторівневу природу воєнної злочинності, в якій індивідуальна поведінка невіддільна від інституційного середовища та ієрархії підпорядкування.

Запропонована модель сформована на основі системного аналізу міжнародної судової практики у справах про воєнні злочини, матеріалів національних кримінальних проваджень, відкритих джерел доказової інформації, а також доктринальних положень міжнародного кримінального та гуманітарного права. Емпіричну основу становлять рішення міжнародних кримінальних трибуналів і механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини, практика застосування принципу командної відповідальності, а також результати розслідувань, що відображають реальні механізми ухвалення та реалізації злочинних рішень у збройному конфлікті (ст. 25, 28 Римського статуту; практика МТКЮ (справи Tadić, Čelebići тощо); практика МКС (справи Bemba, Katanga тощо)). Теоретичний компонент базується на концепції механізму злочину, теорії особи злочинця та сучасних підходах до інституційного аналізу організованої злочинної діяльності. Така емпірично-доктринальна інтеграція забезпечує валідність типологічної моделі, її відповідність практиці доказування та можливість використання як у наукових дослідженнях, так і в процесі документування та розслідування воєнних злочинів, що узгоджується з усталеною практикою міжнародних кримінальних трибуналів щодо встановлення критеріїв ефективного контролю (effective control), спільного злочинного наміру (joint criminal enterprise) та структурованого ланцюга підпорядкування в межах командної відповідальності.

Зокрема у запропонованій концепції типологізація розглядається не лише як класифікаційний інструмент, а як аналітична модель, що виконує описову, прогностичну та доказову функції. Вона забезпечує перехід від фрагментарного аналізу окремих епізодів до системного розуміння воєнної злочинності як організованої діяльності [2, с. 70-94; 3, с. 140-190; 4, с. 46–68].

Багатовимірна модель ґрунтується на чотирьох взаємопов'язаних критеріях: функціонально-рольовому; мотиваційно-психологічному; ступені автономності прийняття рішень; характері злочинної активності.

На їх основі виокремлюються чотири базові макротипи: стратегічні ініціатори; оперативні організатори; безпосередні виконавці; ситуативні співучасники.

Ці макротипи відображають загальну структуру воєнної злочинності незалежно від виду злочину.

Разом із тим, під час аналізу конкретного складу воєнного злочину макротипи набувають функціональної конкретизації. У межах окремого злочину окремі ролі можуть інституційно поєднуватися або трансформуватися, що зумовлює редукцію моделі до трьох функціонально значущих категорій: стратегічного, оперативного та виконавського рівнів. Таким чином, чотири макротипи виконують роль теоретичної матриці, а три спеціалізовані типи – роль прикладної моделі.

У межах цього дослідження для позначення осіб, які безпосередньо здійснюють обстріли, катування, сексуальне насильство або фізичне утримання потерпілих, використовується узагальнюючий термін «безпосередні виконавці». Під ним розуміються суб'єкти, що реалізують злочинне рішення на практичному рівні незалежно від ступеня автономності його прийняття [3, с. 140-190; 5, с. 16-36; 6, с. 236–248].

Обстріли цивільних об'єктів характеризуються багаторівневою структурою ухвалення рішень. У межах такої моделі виділяються: стратегічні планувальники (визначення політики та санкціонування); оперативні координатори (планування та організація); безпосередні виконавці (реалізація удару).

Такий підхід дозволяє відтворити повний ланцюг ухвалення рішень та інтегрувати криміналістичний аналіз із доктриною командної відповідальності [1, с. 120-130; 3, с. 190-215; 5, с. 16–36].

Катування в умовах збройного конфлікту здебільшого мають системний характер. Типологія включає: стратегічних або адміністративних ініціаторів (формування політики насильства); координаторів незаконних місць утримання (організація процесу); безпосередніх виконавців (здійснення актів катування).

Виконавський рівень може включати осіб з різною мотиваційною структурою – від ідеологічно мотивованих до конформістів, однак їхня функціональна роль у системі залишається однаковою – фізична реалізація насильства [3, с. 140-190; 4, с. 46–68; 6, с. 236–248].

Сексуальне насильство під час війни виступає не лише індивідуальним актом агресії, а інструментом залякування, деморалізації та примусу цивільного населення. Тому його аналіз повинен поєднувати психологічний та функціонально-організаційний виміри.

У межах запропонованої моделі виділяються наступні три функціональні рівні. Стратегічний рівень – суб'єкти, які санкціонують

або толерують використання сексуального насильства як інструмента впливу. Оперативний рівень – особи, що створюють організаційні умови безкарності, координують місця утримання або групові дії. Виконавський рівень – безпосередні виконавці сексуального насильства.

Разом з тим, на виконавському рівні можливе внутрішнє психологічне розмежування: домінантно-агресивний тип (ініціативна поведінка); конформістський тип (групова динаміка, наслідування); інструментально-залежний тип (виконання наказу або очікуваної ролі).

Однак це розмежування не порушує загальної функціональної моделі, а лише конкретизує мотиваційний критерій у межах виконавського рівня [1, с. 120-130; 3, с. 190-215; 4, с. 46-68; 5, с. 16-36]. Таким чином, сексуальне насильство постає як багаторівневий механізм, у якому поєднуються стратегічна толерантність або ініціація, організаційне забезпечення та безпосередня реалізація. Це дозволяє уникнути редуції відповідальності до індивідуальної девіації окремого військовослужбовця та розглядати явище у системному вимірі.

Незаконне позбавлення волі реалізується через мережу неофіційних місць утримання. Типологія яких включає: організатора мережі; координатора або адміністратора об'єкта; безпосереднього виконавця ізоляції (контролера).

Така система демонструє чіткий розподіл функцій і створює феномен дифузії відповідальності.

Незалежно від виду злочину, механізм його реалізації демонструє універсальну трирівневу структуру: стратегічний рівень – ініціювання та санкціонування; оперативний рівень – організація та координація; виконавський рівень – безпосередня реалізація.

Так, ієрархічність ускладнює встановлення персональної відповідальності, але водночас створює підстави для застосування доктрини командної відповідальності відповідно до ст. 28 Римського статуту [3, с. 190-215; 6, с. 236-248].

Висновок. Запропонована типологія злочинців, причетних до обстрілів цивільних об'єктів, катувань, сексуального насильства та незаконного позбавлення волі в умовах збройного конфлікту, є комплексною криміналістичною моделлю, що: відображає багаторівневу ієрархічну природу воєнної злочинності; поєднує структурні, психологічні та функціональні критерії; інтегрує положення міжнародного кримінального та гуманітарного права; забезпечує підвищення якості доказування; формує методологічну основу для подальших досліджень у сфері військової криміналістики. У теоретичному вимірі вона розширює межі традиційної криміналістичної типології, адаптуючи її до реалій сучасних збройних конфліктів. У практичному – створює інструментарій для реконструкції ланцюга

відповідальності, індивідуалізації вини та ефективної міжнародної координації розслідувань.

Література

1. Іваночко О. О. Поняття воєнного злочину в міжнародному та національному праві. Центральньоукраїнський вісник права та публічного управління. 2023. Вип. 3(4). С. 120–130. DOI: 10.32782/suj-2023-3-4.

2. Калюга К. В. Мистецтво здобувати та використовувати інформацію щодо особи злочинця : монографія. Харків : Право, 2019. 256 с. ISBN 978-966-937-664-0

3. Міжнародне кримінальне право : навчальний посібник / кол. авторів ; за заг. ред. Т. І. Созанського та О. М. Броневицької. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 472 с.

4. Налуцишин В. В., Налуцишин В. В., Налуцишин Р. В. Класифікація міжнародних злочинів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. № 86. С. 46–68. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.46.

5. Плутицька К. М., Ковтун К. О. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини в міжнародному та національному праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. № 90. С. 16–36. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.4.16.

6. Татаренко І. В., Котова Л. В. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини в Україні в контексті імплементації норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 48. С. 236–248. DOI: 10.33216/2218-5461/2024-48-2-236-248.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-15>

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ ДІЙ

Кметь Альона Сергіївна

аспірантка,

Одеський державний університет внутрішніх справ

м. Одеса, Україна

Дотримання прав та свобод людини при проведенні слідчих дій є однією з ключових гарантій утвердження принципу верховенства права в кримінальному провадженні. Слідчі (розшукові) дії безпосередньо

пов'язані з втручанням держави у сферу приватного життя особи, обмеженням її конституційних прав, а відтак потребують чіткого нормативного регулювання та ефективного судового контролю, оскільки діяльність органів досудового розслідування має здійснюватися не лише з метою встановлення об'єктивної істини, а й із безумовним дотриманням фундаментальних прав людини.

Основоположні стандарти захисту прав особи закріплені в Конституції України, де відповідно до статей 3, 8, 22, 24, 55, 64 та 92 [1], держава визнає, гарантує і забезпечує права і свободи людини як вищу соціальну цінність, зобов'язана дотримуватися принципу верховенства права, не допускає звуження змісту та обсягу прав і свобод, має забезпечити кожному ефективні засоби їх судового захисту, а можливість обмеження окремих прав можлива лише в умовах воєнного або надзвичайного стану і винятково в межах, визначених Конституцією та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. А також у міжнародно-правових актах, зокрема в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де статтею першого визначено, що право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання [2].

Практика Європейського суду з прав людини наголошує, що навіть у процесі боротьби зі злочинністю держава зобов'язана забезпечити баланс між публічними інтересами та правами конкретної особи, а порушення процесуальних гарантій під час обшуку, допиту, затримання, проведення негласних слідчих (розшукових) дій може призвести не лише до визнання доказів недопустимими, а й до констатації порушення права на справедливий суд, права на повагу до приватного і сімейного життя, права на свободу та особисту недоторканність тощо.

Питання дотримання прав громадян особливо є актуальним в умовах воєнного стану та підвищених безпекових викликів, коли розширюються повноваження правоохоронних органів, а ризики зловживань дискрецією зростають.

Так, воєнний стан передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визнано, що воєнний стан – це

особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3]. Тобто, відбулися обмеження щодо свободи пересування, свободи мирних зібрань, права на таємницю листування, права на недоторканність житла (у передбачених законом випадках), а також правоохоронні органи можуть залучатися до примусового відчуження майна для потреб держави, здійснювати контроль за інформаційним простором, виявляти та припиняти діяльність, що становить загрозу обороноздатності.

Окрім того, правоохоронні органи, зокрема Національна поліція України та Служба безпеки України, отримали додаткові можливості щодо перевірки документів, що посвідчують особу, здійснення поверхневого огляду осіб, транспортних засобів, речей, обмеження руху транспорту і пішоходів, встановлення блокпостів та спеціальних режимів в'їзду/виїзду, контролю за дотриманням комендантської години. Зрозуміло, що ці повноваження спрямовані на виявлення диверсійно-розвідувальних груп, незаконного обігу зброї, співпраці з державою-агресором та інших загроз безпеці тощо.

Зрозуміло, що розширення повноважень правоохоронних органів є об'єктивно необхідним у період воєнного стану, проте воно повинно відповідати принципам законності, пропорційності, тимчасовості, підконтрольності та підзвітності, оскільки надмірна концентрація повноважень без належного судового та громадського контролю може призвести до зловживань, порушення прав людини та зниження довіри до державних інституцій. Тому навіть в умовах війни держава зобов'язана забезпечувати дотримання базових стандартів прав людини та ефективний механізм судового захисту. Тобто, розширення повноважень правоохоронних органів під час воєнного стану є закономірною реакцією на безпекові виклики, однак воно має реалізовуватися в межах конституційного порядку та з урахуванням принципу верховенства права.

Відповідним чином в умовах воєнного стану змінилися і окремі процесуальні механізми, де значно було спрощено процедури

затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки, розширено строки тримання під вартою, надано можливість проведення окремих слідчих (розшукових) дій за спрощеною процедурою та активно проводити негласні слідчі (розшукові) дії. Всі ці зміни покликані забезпечити швидке та ефективне розслідування злочинів у надзвичайних умовах, однак у свою чергу вони значно підвищили ризик звуження процесуальних гарантій. У таких умовах забезпечення ефективного судового контролю, участі захисника, фіксації процесуальних дій, дотримання принципів змагальності та рівності сторін стає визначальним чинником збереження довіри до правосуддя. Отже, забезпечення дотримання прав та свобод людини при проведенні слідчих дій є необхідною умовою легітимності кримінального провадження та реалізації принципу верховенства права. Будь-яке втручання держави у сферу особистої свободи, приватності чи власності повинно бути законним, обґрунтованим, пропорційним і здійснюватися з дотриманням чітко визначеної процедури.

Таким чином, гарантування прав людини при проведенні слідчих дій має бути спрямоване на мінімізацію ризиків свавільного втручання, посилення відповідальності за процесуальні порушення, впровадження сучасних засобів фіксації та прозорості слідчих процедур. Лише за таких умов кримінальне провадження виконуватиме своє призначення не лише викриття та притягнення винних до відповідальності, а й надійний захист прав, свобод та гідності людини як найвищої соціальної цінності.

Література

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389 VIII URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

**ІНСТИТУЦІЙНА РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
У СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОМУ ЗАХИСТІ ПРАВ ДИТИНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Корнієнко Максим Вікторович

*доктор юридичних наук, професор,
перший проректор*

*Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

<https://orcid.org/0000-0002-6420-6169>

У системі захисту прав дітей, які постраждали від збройного конфлікту, критично важливу субсидіарну функцію, поряд із центральними органами державної влади, відіграють недержавні та неурядові організації як інститути громадянського суспільства. Зокрема, їхня визначальна роль полягає у спроможності забезпечувати гнучке та оперативне реагування на динамічні потреби дітей через надання первинної психосоціальної допомоги, організацію реабілітаційних і освітніх програм, а також сприяння реінтеграції внутрішньо переміщених осіб та сімей-біженців у тих сферах, де державні механізми мають об'єктивні обмеження. Багатовекторний функціонал таких організацій реалізується через консолідацію зусиль навколо трьох засадничих мандатів: здійснення безпосередньої гуманітарної інтервенції в кризових зонах; систематичний моніторинг правопорушень для верифікації доказової бази й подальшого притягнення до відповідальності за порушення прав дітей; стратегічна правозахисна адвокація інтересів неповнолітніх на національному та міжнародному рівнях.

Реалізація мандата щодо прямої гуманітарної інтервенції та соціальної підтримки міжнародними неурядовими організаціями базується на оперативній мобілізації спеціалізованих ресурсів у зонах високого ризику для нівелювання деструктивного впливу війни. На прикладі діяльності Save the Children простежується стратегічна орієнтація на забезпечення дитячого розвитку через створення інклюзивних освітніх просторів, розгортання мобільних навчальних хабів та надання первинної соціальної допомоги. Такий комплексний інструментарій спрямований на мінімізацію довгострокових травматичних наслідків конфлікту та подолання чинників гуманітарної кризи задля стабілізації психоемоційного стану постраждалих дітей. Згідно з даними Української мережі за права дитини, діяльність Save the

Children в умовах агресії росії відзначається високою інтенсивністю: протягом перших двох років повномасштабної війни гуманітарною допомогою та критично важливими соціальними послугами було забезпечено понад 900 тис. дітей, що підтверджує ефективність системного підходу до подолання кризових явищ [1;2].

Діяльність неурядових організацій є критично важливою складовою міжнародного механізму фіксації правопорушень та забезпечення правової реституції. Шляхом проведення незалежних моніторингових місій у зонах конфлікту міжнародні правозахисні структури здійснюють систематичний збір та верифікацію доказової бази щодо воєнних злочинів, вчинених зокрема проти дітей. Звіти таких організацій, як Human Rights Watch та Amnesty International, виконують роль фундаментальної доказової бази у фіксації системних порушень прав дитини. Наприклад, документування фактів примусового переміщення вихованців інтернатних закладів та тиску на освітній процес на тимчасово окупованих територіях України дозволяє кваліфікувати такі дії як воєнні злочини згідно з нормами міжнародного права. Завдяки високому рівню верифікації ці матеріали залучаються Міжнародним кримінальним судом та іншими моніторинговими інституціями як допоміжні джерела інформації для встановлення обставин злочинів в умовах російсько-української війни [3].

Функціонування неурядових організацій у напрямі адвокації та логістики реінтеграції охоплює комплексне представництво інтересів дітей на всіх рівнях – від органів місцевого самоврядування до міжнародних інституцій, включаючи структури ООН. Спеціалізовані організації, зокрема War Child, реалізують стратегії системної психологічної та соціальної реабілітації неповнолітніх, які постраждали від бойових дій або піддалися примусовому залученню до збройних конфліктів. Важливою складовою цього процесу є виконання неурядовими організаціями функцій ключової логістичної ланки у процедурах воз'єднання сімей. У тісній координації з державними органами національні неурядові організації здійснюють ідентифікацію, пошук та супровід повернення депортованих українських дітей, забезпечуючи конфіденційність та оперативність дій. Завдяки гнучким операційним протоколам ці структури здатні залучати міжнародні волонтерські мережі та приватні ресурси для швидкого юридичного супроводу й фізичного транспортування дітей без розголошення даних, що є критично важливим для їхньої безпеки.

Отже, у системі забезпечення та захисту прав дітей, які постраждали від збройного конфлікту, недержавні та неурядові організації виконують системоутворюючу субсидіарну функцію, що доповнює та посилює інституційну спроможність держави. Їхня діяльність, реалізована через

гуманітарну інтервенцію, незалежний моніторинг і документування правопорушень, а також стратегічну правозахисну адвокацію та реінтеграційний супровід, формує цілісний механізм реагування на комплексні виклики війни. На прикладі діяльності Save the Children, Human Rights Watch, Amnesty International та War Child простежується, що поєднання оперативної соціальної підтримки, високих стандартів верифікації доказів і системної адвокації забезпечує не лише мінімізацію гуманітарних та психотравматичних наслідків конфлікту, але й сприяє формуванню належної доказової бази для міжнародно-правової відповідальності та відновлення порушених прав дитини. Таким чином, неурядовий сектор виступає невід'ємним елементом багаторівневого механізму захисту, що забезпечує як невідкладне реагування, так і довгострокову правову та соціальну реституцію.

Література

1. Save the Children. Українська мережа за права дитини. URL: <https://childrights.org.ua/members/save-the-children/> (дата звернення: 01.02.26)
2. Ukraine.Médecins Sans Frontières. URL: <https://www.msf.org/ukraine> (дата звернення: 02.02.26)
3. Ukraine: Children's education is one more casualty of Russian aggression. Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/7508/2023/en> (дата звернення: 10.02.26)
4. War Child. URL: <https://www.warchild.net/> (дата звернення: 10.02.26)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-17>

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНВЕТОРІВ ПРИ БУДІВНИЦТВІ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОСТІ

Коросд Сергій Олександрович

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
виконуючий обов'язки президента,
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна*

Правове регулювання відносин в сфері інвестування та фінансування будівництва об'єктів нерухомості умовно можна поділити на два періоди – до набрання чинності Законом України «Про гарантування

речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» від 15 серпня 2022 року № 2518-IX (далі – новий Закон) і після цього, якщо мова йде про об'єкти будівництва, право на виконання будівельних робіт щодо яких набуто після 10 жовтня 2022 року. При цьому на сьогодні продовжують діяти раніше укладені договори, на підставі яких здійснюється інвестування об'єктів нерухомості, будівництво яких ще не завершено з огляду на початок повномасштабної збройної агресії та інші причини.

Водночас на відміну від положень ст. 4 нового Закону, де визначено заходи охорони спеціальних майнових прав, що спрямовані на запобігання необхідності застосування судового захисту прав інвесторів [1, с. 106] та передбачено дієвий механізм захисту такого права шляхом забезпечення гарантіями захисту, що прирівнюються до гарантій захисту права власності (зокрема визначено способи захисту порушеного майнового права, що має вирішити зазначені вище проблеми та зменшити судові навантаження за рахунок запровадження особливостей щодо державної реєстрації спеціального майнового права [2, с. 45, 48]), раніше діюче законодавство таких способів захисту чітко не визначало (причому, як наголошується в юридичній літературі, національній судовій практиці притаманна негативна тенденція до застосування приписів нового Закону для вирішення спорів, що виникли в межах зобов'язальних відносин із купівлі-продажу майнових прав, які виникли до набрання ним чинності [3, с. 323]). І хоча, як наголошують окремі науковці, судова практика не могла вирішити проблеми, що накопичились [4, с. 19-20], проте за відсутності чітких законодавчих гарантій судова практика залишається єдиним вектором визначення належних способів захисту майнових прав інвесторів на об'єкти незавершеного будівництва (майбутньої нерухомості), фінансування яких здійснювалось на підставі відповідних договорів, укладених до набрання чинності новим Законом. Тому актуальним продовжує залишатись питання визначення належних способів захисту в судовому порядку порушених прав інвестора на проінвестований ним об'єкт нерухомості (як ще незавершений будівництвом, так і вже прийнятий до експлуатації) та підстав їх застосування.

Аналіз судової практики (зокрема, постанови Верховного Суду України від 18.02.2015 у справі № 6-244цс14, постанови Верховного Суду від 20.10.2025 у справі № 420/13307/23) свідчить про можливість визнання в судовому порядку за інвестором права власності лише на ті об'єкти нерухомості, які розміщено у введених в експлуатацію будинках. При цьому передумовою для цього є відсутність у інвестора можливості оформити право власності в позасудовому порядку. Верховний Суд роз'яснив, що у випадку оспорювання чи невизнання за

інвестором, який виконав умови договору інвестування, первісного права власності на новостворений об'єкт інвестування, введений в експлуатацію, ефективним способом захисту такого права є саме визнання права власності на підставі ст. 392 ЦК України, а не віндикація (постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.12.2021 у справі № 344/16879/15-ц).

Отже, неприйняття об'єкта нерухомості до експлуатації унеможлиблює застосування такого способу захисту прав інвестора, як визнання за ним права власності на такий об'єкт. Водночас це не заперечує можливості судового захисту прав інвестора в іншій спосіб при порушеннях з боку забудовника. Так, зокрема, судовою практикою підтримується судовий захист прав інвестора, який повністю сплатив внесок за нерухоме майно, однак введення об'єкта будівництва в експлуатацію не відбулось, а забудовник ставить під сумнів виконання ним своїх зобов'язань за договором, шляхом визнання майнових прав за інвестором на об'єкт інвестування (постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.03.2019 у справі № 761/20612/15-ц).

Поряд із застосуванням речово-правових способів захисту прав інвестора можуть використовуватись й інші способи захисту його прав при порушенні забудовником умов договору. Так, якщо проінвестований об'єкт внаслідок недобросовісних дій забудовника перейшов у власність третій особі (так званий подвійний продаж об'єкта інвестування), то інвестор, який набув майнові права за договором, може відновити свої права шляхом стягнення із забудовника грошових коштів, які були сплачені ним на виконання інвестиційного договору, та завданих збитків у зв'язку з неналежним виконанням договірних зобов'язань (постанова Верховного Суду від 25.06.2025 у справі № 553/1091/19). Крім того, за неналежне виконання забудовником договірних зобов'язань (договору купівлі-продажу майнових прав на квартиру), зокрема порушення умов в частині строків здачі об'єкта в експлуатацію, інвестор має право на відшкодування моральної шкоди (постанова Верховного Суду від 07.10.2020 у справі № 755/3509/18).

Проведений аналіз судової практики Верховного Суду дав змогу визначити можливі способи захисту в судовому порядку порушених прав інвестора на проінвестований ним об'єкт нерухомості, якщо предметом спору виступає безпосередньо такий об'єкт у зв'язку з порушенням права володіння інвестора на нього. Спосіб захисту порушених прав інвестора в такому випадку залежить від наявності / відсутності в об'єкта нерухомості статусу завершеного будівництвом і прийнятого до експлуатації, адже лише в цьому випадку належним способом захисту виступатиме вимога до забудовника про визнання права власності на об'єкт нерухомого майна; стосовно ж

об'єкта незавершеного будівництва – належним способом буде вимога про визнання майнових прав за інвестором на об'єкт інвестування. Якщо ж проінвестований особою об'єкт був відчужений третій особі, то інвестор має вимагати витребування такого об'єкта в іншій особі, за якою зареєстроване право власності на нього, а у випадку неприйняття об'єкта до експлуатації – вимагати витребування майнових прав на об'єкт інвестування. Іншими, не речово-правовими, способами захисту прав інвестора, порушення яких не пов'язано зі спором щодо належності об'єкта будівництва, можуть бути вимоги про розірвання із забудовником договору та стягнення з нього грошових коштів, які були сплачені на виконання інвестиційного договору, та завданих збитків у зв'язку з неналежним виконанням договірних зобов'язань або неустойки, а також вимоги про відшкодування моральної шкоди, зокрема за порушення строків здачі об'єкта в експлуатацію.

Література

1. Тріпільський Г. Я. Перспективи захисту та охорони прав інвесторів житлової нерухомості: судові та позасудові засоби. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2021. Вип. 66. С. 103-107. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.17>.

2. Павлова В. Г. Особливості державної реєстрації спеціального майнового права на об'єкт незавершеного будівництва та майбутній об'єкт нерухомості. Часопис цивілістики. 2023. Вип. 48. С. 42-47. DOI: <https://doi.org/10.32782/chc.v048.2023.5>.

3. Давидович А. В. Гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому: проблеми та тенденції правозастосування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2025. Вип. 91, ч. 1. С. 317-324. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.46>.

4. Голубева Н. Ю. Новації у сфері купівлі-продажу речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому. Договори в умовах миру та війни (до 90-річчя з дня народження В. Луця): матеріали Всеукр. наук. конф. [Електронне видання] / за заг. ред. Є. Харитонова, І. Давидової; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. С. 18-23.

РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ МІЖНАРОДНИХ МІЖУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РОЗВ'ЯЗАННІ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

Крамной Станіслав Сергійович

аспірант 3 року навчання,

кафедри Європейського та міжнародного права,

*Науковий керівник: **Бережна Катерина Вікторівна***

доктор юридичних наук, професор,

зав. кафедри Європейського та міжнародного права,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

У сучасній системі міжнародних відносин міжнародні міжурядові організації відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності, підтриманні міжнародного миру та безпеки, а також у врегулюванні міжнародних конфліктів. Їх значення зростає в умовах ускладнення характеру конфліктів, які дедалі частіше поєднують у собі політичні, економічні, гуманітарні та безпекові компоненти [1, с. 12]. Саме тому дослідження правової природи, функцій і повноважень міжнародних міжурядових організацій є важливим елементом сучасної науки міжнародного права.

Міжнародні міжурядові організації визначаються як постійні інституційні утворення, засновані на основі міжнародного договору, учасниками яких є суверенні держави, що об'єднують зусилля для досягнення спільних цілей у різних сферах міжнародного співробітництва [2, с. 34]. Такі організації характеризуються наявністю власної організаційної структури, компетенції, а також правосуб'єктності, яка дозволяє їм виступати самостійними учасниками міжнародно-правових відносин.

Класифікація міжнародних міжурядових організацій здійснюється за різними критеріями, зокрема за географічним охопленням, функціональною спрямованістю та рівнем інтеграції. За географічним критерієм виділяють універсальні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, що мають глобальний характер діяльності, та регіональні організації, зокрема Європейський Союз або Організацію з безпеки і співробітництва в Європі, діяльність яких обмежується певним регіоном [3, с. 94]. Функціональна класифікація дозволяє розрізнити організації загального та спеціалізованого характеру залежно від обсягу повноважень і напрямів діяльності.

Однією з основних функцій міжнародних міжурядових організацій є підтримання міжнародного миру та безпеки. У цьому контексті особливу роль відіграє Організація Об'єднаних Націй, на яку відповідно до Статуту покладено головну відповідальність за запобігання загрозам миру, усунення актів агресії та врегулювання міжнародних спорів мирними засобами [4, с. 155]. Механізми реалізації цієї функції включають миротворчі операції, превентивну дипломатію, застосування санкцій та політичне посередництво.

Врегулювання міжнародних конфліктів є ще однією важливою функцією міжнародних організацій. Вони виступають як нейтральні майданчики для переговорів, сприяють діалогу між сторонами конфлікту та створюють правові й політичні умови для досягнення мирних домовленостей [5, с. 36]. Значну роль у цьому процесі відіграють також регіональні організації, які володіють кращим розумінням специфіки конфліктів у відповідних регіонах.

Повноваження міжнародних міжурядових організацій у сфері розв'язання конфліктів мають різний характер і обсяг. Найширшими з них володіє Рада Безпеки ООН, яка має право санкціонувати застосування сили, запроваджувати міжнародні санкції та ухвалювати обов'язкові для виконання рішення [6, с. 165]. Водночас судові та квазісудові органи міжнародних організацій забезпечують мирне вирішення спорів шляхом правового розгляду та винесення рішень відповідно до норм міжнародного права [7, с. 46].

Отже, міжнародні міжурядові організації є важливим інструментом колективної безпеки та правового регулювання міжнародних конфліктів. Їх ефективність значною мірою залежить від чіткості правового мандата, політичної волі держав-членів та здатності адаптуватися до сучасних викликів міжнародної безпеки. Подальше вдосконалення механізмів діяльності таких організацій є необхідною умовою забезпечення стабільності міжнародного правопорядку.

Література

1. Лобас М.Г. Міжнародні організації: роль, класифікація, функції. *Агроінком*. 2009. № 1–4. С. 12–14.
2. Міжнародні організації : навч. посіб. / за ред. Ю.Г. Козака, В.В. Ковалевського, Н.С. Логвінової. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 344 с.
3. Хар О.Ю. Класифікація міжнародних неурядових організацій: ключові функціональні особливості. *Регіональні студії*. 2019. № 18. С. 94–99.

4. Васильєв Г.Ю. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства. *Вісник НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 2. С. 155–166.

5. Хвіст В. Функції та форми участі міжнародних організацій у врегулюванні міжнародних конфліктів. *Acta de Historia & Politica Saeculum XXI*. 2022. С. 36–45.

6. Окладна М.Г., Перевалова Л.В., Самусєва К.В. Превентивна дипломатія ООН як інструмент попередження конфліктів. *Право та інновації*. 2021. № 4(36). С. 165–170.

7. Степаненко К.В. Поняття, ознаки та види міжнародних судових установ. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 23. С. 46–54.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-19>

ІДЕЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ 1949 РОКУ

Лисик Володимир Михайлович

кандидат юридичних наук, доцент,

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

Прийняття 12 серпня 1949 року Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (IV Женевська конвенція) ознаменувало фундаментальну трансформацію міжнародного гуманітарного права (МГП), значення якої виходить далеко за межі простої кодифікації. До середини ХХ ст. право збройних конфліктів (право війни) розвивалося переважно як міждержавне регуляторне право – система норм, покликана впорядкувати ведення воєнних дій між суверенними державами, встановити баланс між воєнною необхідністю та гуманністю, визначити дозволені засоби і методи ведення війни. Попередні Женевські конвенції, починаючи з Конвенції 1864 року, стосувалися захисту поранених та хворих, згодом – військовополонених, тобто тих осіб, які безпосередньо належали до збройних сил воюючих сторін. Цивільне населення як окрема категорія захищених осіб залишалося поза межами конвенційного регулювання. Як зазначав Г. Лаутерпахт у своєму аналізі: якщо перші три Конвенції лише переглядали та розширювали договори, що вже існували, то четверта Конвенція охоплювала цілком нову сферу, не охоплену Гаазькими конвенціями [3, р. 369].

Друга світова війна стала каталізатором цієї зміни парадигми. Масові злочини проти цивільного населення – Голокост, систематичні бомбардування міст, депортації, примусова праця та етнічні чистки – оголили кричущу прогалину: відсутність будь-якого механізму захисту цивільних осіб, які опинилися під владою ворожої держави. Досвід тотальної війни створив політичні та моральні передумови, за яких аргументи на користь прав людини змогли проникнути у традиційно державоцентричне та мілітарно орієнтоване право збройних конфліктів [6, р. 558–559]. Саме ці історичні події зумовили появу принципово нового міжнародного договору, який не просто доповнив існуючу систему, а змінив її загальну логіку – перемістивши фокус з регулювання відносин між воюючими державами на захист прав індивіда. Тобто саме IV Женевська конвенція 1949 року являє собою точку біфуркації в розвитку МГП, у якій відбувся перехід від міждержавної моделі права збройних конфліктів до людиноцентричної моделі, в основу якої покладено ідею невід'ємної гідності людської особи. Цей перехід не був випадковим побічним продуктом нормотворчості – він відображав глибинну зміну правового мислення, яку Т. Мерон охарактеризував терміном «гуманізація гуманітарного права». На його думку, саме Женевські конвенції 1949 р. стали втіленням повоєнних змін, які змістили парадигму багатьох аспектів МГП від міждержавного архетипу до гомоцентричної системи [4, р. 243].

Нормативний зміст IV Женевської конвенції підтверджує цю характеристику. Конвенція встановлює розгорнуту систему прав захищених осіб, зокрема ст. 27 проголошує, що захищені особи мають право за будь-яких обставин на повагу до їхньої особи, честі, сімейних прав, релігійних переконань та обрядів, звичаїв та традицій; з ними слід поводитися гуманно і захищати від будь-яких актів насильства або залякування. Ця формула є, по суті, декларацією прав людини, вбудованою в тканину МГП. Саме тому Г. Лаутерпахт описав IV Конвенцію як «справжню загальну декларацію прав людини» у сфері збройного конфлікту, підкресливши, що на відміну від Загальної декларації прав людини 1948 року, яка мала рекомендаційний характер, Конвенція встановлювала юридично обов'язкові права та обов'язки [3, р. 362].

Особливого значення набуває ст. 8, яка закріплює принцип невідчужуваності прав захищених осіб: жодна захищена особа не може відмовитися (частково чи повністю) від прав, наданих їй цією Конвенцією. Цей принцип є безпрецедентним для міжнародного права середини ХХ століття: він констатує, що права, закріплені Конвенцією, не є предметом угоди між державами, а невід'ємними правами індивіда. Такий підхід фундаментально відрізняється від попередньої парадигми,

в якій права та обов'язки у сфері права війни належали виключно державам, а не індивідам.

Не менш революційним є закріплений у Конвенції режим окупації (ст. 47–78), який накладає на окупаційну державу розгорнуту систему позитивних зобов'язань щодо цивільного населення окупованої території. Так, ст. 49 забороняє примусові індивідуальні чи масові переміщення та депортації захищених осіб з окупованої території; ст. 53 забороняє руйнування рухомого чи нерухомого майна, за винятком випадків абсолютної воєнної необхідності; ст. 64 зобов'язує окупаційну державу залишити в силі кримінальне законодавство окупованої території. Ці норми перетворюють окупаційну державу з носія абсолютної влади на суб'єкт, який обтяжений обов'язком захищати.

Окремої уваги заслуговує спільна ст. 3. Ж. Пікте у своєму Коментарі 1958 року охарактеризував цю статтю як «конвенцію в мініатюрі» – самостійний мінімальний стандарт гуманного поводження, застосовний до збройних конфліктів неміжнародного характеру [5, р. 34]. Значення цієї статті полягає в тому, що вона вперше в історії міжнародного договірного права поширила гуманітарні зобов'язання на ситуації неміжнародних збройних конфліктів, традиційно віднесені до виключної внутрішньої компетенції держав. Слід відзначити безпрецедентність цього нормативного рішення: Конвенція покладає зобов'язання гуманного поводження навіть у конфліктах, які не мають міжнародного характеру, і навіть якщо сторони конфлікту не є сторонами Конвенції – що є цікавим прикладом покладення зобов'язань на утворення, які зазвичай не є суб'єктами міжнародного права. Ця нормативна інновація, яку пізніше Міжнародний Суд ООН у справі «Нікарагуа проти США» (1986) визнав відображенням «елементарних міркувань гуманності» [1, пара 218], становить один із найяскравіших проявів проникнення ідеї прав людини в МГП.

Важливо підкреслити, що злам 1949 р. був не лише техніко-юридичним явищем, він мав глибокий філософський вимір. Спільна ст. 1, яка зобов'язує Високі Договірні Сторони «поважати і забезпечувати повагу» до Конвенції «за всіх обставин», являє собою аналог зобов'язання у сфері прав людини в межах МГП. Формулювання «за всіх обставин» означає безумовність зобов'язань: вони не залежать від взаємності, від поведінки противника, від характеру конфлікту. Ця безумовність становить принципову різницю порівняно з попередньою моделлю права війни, яка ґрунтувалася на засадах взаємності та двостороннього договірного підходу. Таким чином, норми Конвенцій 1949 р. є підтвердженням принципів, які поважаються заради них самих, серією безумовних зобов'язань кожної з Договірних Сторін щодо інших.

Водночас було б спрощенням стверджувати, що розробники Конвенцій 1949 р. свідомо і послідовно оперували категоріями прав людини. Як показав Р. Кольб у своєму дослідженні 1998 року, Загальна декларація прав людини (грудень 1948) та Женевські конвенції (серпень 1949) розроблялися «у майже повному взаємному невіданні» – МГП та міжнародне право прав людини (МППЛ) були «чітко і повністю розділені, інтелектуально та на практиці» [2, р. 411-412]. Посилання на права людини під час розробки Конвенцій 1949 р. були рідкісними і здебільшого побіжними. Це можна пояснити двома чинниками: по-перше, МГП все ще сприймалося як право війни, а не як гуманітарне право; по-друге, МППЛ у 1949 р. ще перебувало у стадії становлення (як позитивне право).

Проте, як переконливо доводить Бойд ван Дейк на основі архівних досліджень, «правозахисне мислення» відіграло «критичну роль у трансформації гуманітарного права» – не як ретроспективна інтерпретаційна лінза, застосована десятиліттями пізніше, а як активна інтелектуальна сила, що формувала зміст Конвенцій у процесі переговорів [6, р. 553-554]. Цей висновок має принципове значення для розуміння природи парадигмального зламу: людиноцентричний характер IV Конвенції був не випадковим побічним продуктом, а свідомим, хоча й не завжди артикульованим у правозахисній термінології, вибором.

Отже, IV Женевська конвенція 1949 року реалізувала парадигмальний перехід у системі МГП за кількома вимірами. По-перше, вона вперше в історії міжнародного договірного права встановила комплексний режим захисту цивільного населення, створивши систему індивідуальних прав, невідчужуваних навіть за згодою самих захищених осіб. По-друге, вона трансформувала телеологію МГП: від суто регуляторної функції (впорядкування ведення війни) до захисної (забезпечення прав особи в умовах збройного конфлікту). По-третє, через спільну ст. 3 – поширила мінімальні гуманітарні стандарти на неміжнародні збройні конфлікти, подолавши бар'єр державного суверенітету. По-четверте, через спільну ст. 1 – встановила безумовний характер гуманітарних зобов'язань, відмовившись від принципу взаємності. Усе це свідчить, що у 1949 році МГП інкорпоровало в свою нормативну тканину центральну ідею міжнародного права прав людини – ідею абсолютної цінності людської гідності, яка не може бути анульована жодними обставинами, навіть військовою необхідністю в умовах збройного конфлікту. Саме в цій точці МГП та МППЛ, попри їхню інституційну автономність, почали діяти комплементарно, утворюючи єдиний механізм захисту людської особи.

Література

1. International Court of Justice. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Merits, Judgment of 27 June 1986 // I.C.J. Reports. 1986. P. 14–150.
2. Kolb R. The Relationship between International Humanitarian Law and Human Rights Law: A Brief History of the 1948 Universal Declaration of Human Rights and the 1949 Geneva Conventions // International Review of the Red Cross. 1998. No. 324. P. 409–419.
3. Lauterpacht H. The Problem of the Revision of the Law of War // British Year Book of International Law. 1952. Vol. 29. P. 360–382.
4. Meron T. The Humanization of Humanitarian Law // American Journal of International Law. 2000. Vol. 94, № 2. P. 239–278. DOI: 10.2307/2555292.
5. Pictet J. S. (ed.). Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949. Vol. IV: Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva: ICRC, 1958. P. 34.
6. Van Dijk B. Human Rights in War: On the Entangled Foundations of the 1949 Geneva Conventions // American Journal of International Law. 2018. Vol. 112, № 4. P. 553–582.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-20>

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ДОБРОБУТ ПРАЦІВНИКІВ: ЗАРУБІЖНА НАУКОВА ПОЛЕМІКА

Луценко Олена Євгенівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри трудового права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Нещодавнє зарубіжне галузеве опитування показує, що інтеграція штучного інтелекту (далі – ШІ) досягла значного рівня: приблизно 78% організацій уже використовують цю технологію щонайменше в одній зі своїх бізнес-функцій. Водночас показник упровадження генеративного штучного інтелекту (*Gen AI*) зафіксовано на рівні 72% [1]. Така динамічна експансія використання ШІ зумовлює суттєві зміни в операційних процесах, параметрах умов праці та характері професійної діяльності працівників [2, с. 1189]. Наприклад, компанії, такі як *IBM, Unilever, Microsoft і Softbank*, використовують можливості емоційної аналітики ШІ для цілей рекрутингу [3, с. 80], а також для моніторингу

уважності та залученості працівників [4, с. 1885] та добробуту працівників [5].

Новітня зарубіжна література про впровадження ШІ на робочому місці описує різноманітні виклики його використання для добробуту працівників і умов праці [6] і те, як у найгіршому випадку технології ШІ можуть викликати страх, а не розширення можливостей [7]. Більше того, навіть розробники ШІ не повністю розуміють, наскільки етично доцільні його рішення [8]. Тому, враховуючи такі нові можливості та виклики, системи на основі ШІ можуть суттєво впливати на безпеку, робоче середовище та психічне здоров'я тих, хто з ними взаємодіє, тим самим впливаючи на добробут працівників.

Результати зарубіжних досліджень доводять, що впровадження ШІ на робочих місцях не має прямого впливу на добробут працівників. Вчені виявили, що ШІ веде до кращої оптимізації завдань і покращення безпеки на робочому місці, що, у меншій мірі, негативно впливає на добробут працівників [9].

Інтегрована в теорію JD-R [10] теорія створення робочих місць стверджує, що люди активно формують свої робочі завдання, щоб підвищити ефективність і простоту виконання, тим самим збільшуючи кількість доступних робочих ресурсів і одночасно зменшуючи існуючі обмеження. Оптимізація завдань позитивно корелює з аспектами добробуту працівників, зокрема залученістю до роботи, задоволеністю та виконанням обов'язків [11, с. 676]. Адаптуючи завдання до індивідуальних уподобань, працівники отримують більшу автономію у прийнятті рішень і можливості для саморозвитку, одночасно зменшуючи навантаження та складність завдань [12]. Зарубіжні науковці [10] зауважили, що створення завдань використовується для покращення завдань або робочих аспектів, які працівники вважають важливими (наприклад, збільшення взаємодії з колегами), а також для зменшення неприємних або тривіальних завдань (наприклад, роботи з вимогливими клієнтами).

Упровадження технологій ШІ сприяє значній оптимізації та підвищенню ефективності внутрішніх операційних процесів. Компанії, які досягають високого рівня інтеграції та ефективно використовують можливості ШІ, послідовно демонструють вищі показники діяльності та зміцнюють свою конкурентоспроможність, адже ШІ пропонує низку інструментів для раціоналізації робочих функцій. Зокрема, ШІ дозволяє автоматизувати повторювані завдання, ефективно обробляти великі обсяги даних, надавати підтримку в аналізі інформації та прийнятті обґрунтованих рішень. Завдяки цьому вивільняються цінні людські ресурси, які можуть бути спрямовані на діяльність, що вимагає унікальних спеціалізованих знань і творчого підходу, як-от наукові

дослідження або стратегічне управління. Такий підхід сприяє трансформації робочих завдань, роблячи їх більш осмисленими та значущими, що позитивно впливає на загальне благополуччя працівників.

Погоджуюся із позицією, що впровадження ІІІ не означає автоматичного покращення добробуту працівників [9]. Хоча деякі інші зарубіжні дослідники [13] припускають, що ІІІ покращує добробут працівників через покращення їхньої роботи, утім, нинішні результати свідчать, що цей ефект є умовним. ІІІ позитивно впливає на добробут працівників, коли його використовують для покращення важливих для працівників аспектів роботи, таких як оптимізація завдань, і відповідає їхнім потребам і цінностям, таким як безпека [9].

Тоді як власне оптимізація та спрощення завдань позитивно впливають на добробут працівників, адже знижують навантаження, стрес та, відповідно, покращують рівень добробуту працівників [14]. Більше того, це узгоджується з логікою теорії створення робочих місць [10], яка стверджує, що коли працівники можуть адаптуватися та оптимізувати свої завдання, вони отримують більшу автономію та більше ресурсів для роботи, що в кінцевому підсумку підвищує їхню задоволеність роботою та результативність, що призводить до покращення добробуту [11, с. 670].

Таким чином, динамічна інтеграція ІІІ у сучасні організаційні процеси, масштаби якої підкреслюються високими показниками його впровадження, ініціює глибинні трансформації умов праці та характеру професійної діяльності. Попри очевидний потенціал для оптимізації та підвищення ефективності, вплив ІІІ на добробут працівників є багатограним, неоднозначним та становить предмет активної зарубіжної наукової дискусії.

Зарубіжні дослідження переконливо демонструють, що позитивний вплив ІІІ на добробут персоналу не є автоматичним наслідком його імплементації, а залежить від цілеспрямованого використання технологій для покращення ключових аспектів робочого процесу, таких як оптимізація завдань, зниження рутинного навантаження, забезпечення безпеки праці та відповідності індивідуальним потребам і цінностям співробітників.

Таким чином, успішне впровадження ІІІ у робоче середовище вимагає не лише технологічної досконалості, а й ґрунтовного осмислення його соціально-психологічних наслідків. Ключовим аспектом є забезпечення такого спрямування розвитку та застосування ІІІ, що орієнтоване на розширення можливостей працівників, підвищення їхньої професійної реалізації та збереження добробуту в умовах стрімкої цифрової трансформації.

Література

1. McKinsey J. The state of AI: How organizations are rewiring to capture value. 2025. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/the-state-of-ai> (дата звернення: 09.03.2026)
2. Kanbach, D. K., Heiduk, L., Blueher, G., Schreiter, M., & Lahmann, A. The GenAI is out of the bottle: Generative artificial intelligence from a business model innovation perspective. *Review of Managerial Science*. 2024. Vol. 18. P. 1189–1220. <https://doi.org/10.1007/s11846-023-00696-z>
3. Richardson S. Affective computing in the modern workplace. *Business Information Review*. 2020. Vol. 37. Issue 2. P. 78–85. <https://doi.org/10.1177/0266382120930866>
4. Mantello, P., & Ho, M. T. Emotional AI and the future of wellbeing in the postpandemic workplace. *AI & Society*. 2023. No 39. P. 1883–1889. <https://doi.org/10.1007/s00146-023-01639-8>
5. Spataro J. The future of work – the good, the challenging & the unknown. Microsoft. 2020. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/microsoft-365/blog/2020/07/08/future-work-good-challenging-unknown/> (дата звернення: 09.03.2026)
6. Golgeci, I., Ritala, P., Arslan, A., McKenna, B., & Ali, I. Confronting and alleviating AI resistance in the workplace: An integrative review and a process framework. *Human Resource Management Review*. 2025. Vol. 35. Issue 2. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2024.101075>
7. Arboh, F., Zhu, X., Atingabili, S., Yeboah, E., & Drokow, E. K. From fear to empowerment: The impact of employees AI awareness on workplace well-being—a new insight from the JD–R model. *Journal of Health Organization and Management*. 2025. <https://doi.org/10.1108/JHOM-06-2024-0229>
8. Future of Life Institute. Pause giant AI experiments: An open letter. 2023. URL: <https://futureoflife.org/open-letter/pause-giant-ai-experiments/> (дата звернення: 08.03.2026)
9. Valtonen Alena, Saunila Minna, Ukko Juhani, Treves Luke, Ritala Paavo, AI and employee wellbeing in the workplace: An empirical study. *Journal of Business Research*. 2025. Vol. 199. P. 1–16. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2025.115584> URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0148296325004072?pes=vor&utm_source=mendeley&getft_integrator=mendeley (дата звернення: 07.03.2026)
10. Tims, M., Bakker, A. B., & Derks, D. The impact of job crafting on job demands, job resources, and well-being. *Journal of Occupational Health Psychology*. 2013. 18 (2). <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0032141> (дата звернення: 07.03.2026)

11. Boehnlein, P., & Baum, M. Does job crafting always lead to employee well-being and performance? Meta-analytical evidence on the moderating role of societal culture. *International Journal of Human Resource Management*. 2022. 33 (4). P. 647–685. <https://doi.org/10.1080/09585192.2020.1737177>

12. Bakker, A. B., & De Vries, J. D. (2021). Job Demands–Resources theory and selfregulation: New explanations and remedies for job burnout. *Anxiety, stress, & coping*, 34(1), 1–21. <https://doi.org/10.1080/10615806.2020.1797695>

13. Shaik, A. S., Alshibani, S. M., Mishra, S., Papa, A., & Cuomo, M. T. Does learning from innovation failure enhance innovation performance? A quantitative investigation of small businesses. *Technovation*. 2023. 127. <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2023.102818>

14. Ottaviani Aalmo, G., Spinelli, R., Magagnotti, N., & Visser, R. Quantitative and qualitative workload assessment in steep terrain forest operations: Fostering a safer work environment through yarder automation. *Ergonomics*. 2023. 66 (6). P. 717–729. <https://doi.org/10.1080/00140139.2022.2123562>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-21>

ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Матвієць Олександр Анатолійович

аспірант юридичного факультету,

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»

м. Київ, Україна

Важливою складовою адміністративного-правового статусу Бюро економічної безпеки України (надалі – БЕБ) як державного органу є система юридичних гарантій його діяльності, які визначаються з урахуванням усього аналізу законодавства про БЕБ.

Поняття «гарантій» у філології визначається як 1) порука в чомусь, забезпечення чого-небудь; 2) умови, що забезпечують успіх чого-небудь [1, с. 29]. Таким чином, для нас очевидно, що це поняття в аспекті гарантій БЕБ слід розуміти в аспекті забезпечення його діяльності, охорони цієї діяльності від протиправних посягань.

У правовій науці також досліджують питання гарантій, юридичних чи адміністративно-правових гарантій.

Так, наприклад, гарантії визначаються як система соціально-економічних, політичних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості для здійснення особистістю своїх прав, свобод та інтересів [2, с. 31], а юридичні гарантії як сукупність умов, способів і засобів, за допомогою яких визначаються умови та порядок реалізації, здійснення прав і свобод особи, а також їх охорони, захисту й відновлення в разі порушення, що відображені в нормативно-правових актах, які приймаються уповноваженими на те державними органами [3, с. 39].

З урахуванням наведеного, вважаємо, що гарантіями діяльності БЕБ в аспекті його адміністративно-правового статусу є закріплені в законодавстві про БЕБ система адміністративно-правових засобів, що сприяють реалізації визначених правових норм, які регламентують діяльність БЕБ, а також спеціально закріплені державою способи та засоби, що забезпечують у діяльності БЕБ точне дотримання та застосування законів і підзаконних нормативних актів, правильне використання прав, виконання обов'язків як самим БЕБ, так і усіма іншими суб'єктами.

Ознаками гарантій діяльності БЕБ є: 1) закріплення їх у нормах адміністративного права; 2) адміністративно-правові гарантії діяльності БЕБ є способами та засобами забезпечення у діяльності БЕБ точного дотримання та застосування законів і підзаконних нормативних актів, правильного використання прав, виконання обов'язків як самим БЕБ, так і усіма іншими суб'єктами; 3) універсальність. Адміністративно-правові гарантії діяльності БЕБ поширюються на БЕБ загалом та на усіх працівників БЕБ, а також діють на всій території України; 4) динамічність. Така ознака адміністративно-правових гарантій діяльності БЕБ означає здатність цих гарантій до модифікації форми та змісту у зв'язку з інституційними змінами в Україні, зміни правового становища БЕБ, розвитком законодавства про БЕБ, зміни процесуального законодавства тощо.

Чинне законодавство України про БЕБ не надає чіткого переліку гарантій діяльності БЕБ, у зв'язку з чим такий перелік варто сформулювати самостійно виходячи зі змісту законодавства про БЕБ.

Вважаємо за необхідне адміністративно-правові гарантії діяльності БЕБ розглядати в аспекті таких груп: 1) функціонально-правові гарантії діяльності БЕБ. Ці гарантії полягають у забезпеченні діяльності БЕБ з функціонального боку, забезпечення мети та функцій БЕБ, цілей професійної діяльності працівників, належного виконання БЕБ своїх повноважень тощо; 2) організаційно-правові гарантії діяльності БЕБ. Ці гарантії полягають у матеріально-технічному забезпеченні БЕБ, наданні

йому та його працівникам належного соціально-економічного утримання, пільг та привілеїв тощо.

1. Функціонально-правовими гарантіями діяльності БЕБ, зокрема, є:

1) нормативне закріплення на рівні закону гарантій незалежності БЕБ функціонально-правового характеру. Так, згідно зі ст.5 Закону «Про БЕБ» незалежність БЕБ гарантується визначеною цим Законом та іншими законами України заборонаю незаконного втручання у здійснення повноважень працівників БЕБ;

2) статус працівника БЕБ під час виконання покладених на нього повноважень, який є представником влади, діє від імені держави і перебуває під її захистом (ч.1 ст.29 Закону «Про БЕБ»);

3) визначена Законом «Про БЕБ» заборона втручатися в діяльність БЕБ Президента України, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, політичних партій, громадських об'єднань, інших юридичних осіб, а також фізичних осіб з підстав, не передбачених законом; обов'язок Директора та працівників БЕБ у разі отримання незаконної вказівки, вимоги, доручення тощо невідкладно інформувати про це в письмовій формі правоохоронні органи (ч.2 ст.5 Закону);

4) встановлення права БЕБ на підставі письмового запиту отримувати від державних органів, органів місцевого самоврядування інформації, що відсутня в автоматизованих інформаційних і довідкових системах, реєстрах та банках (базах) даних для проведення аналітичної діяльності, та встановленням обов'язку останніх надати таку інформацію у визначений Законом строк (ч.9 ст.7 Закону «Про БЕБ»);

5) закріплення повноважень Директора БЕБ, керівників територіальних управлінь та підрозділів центрального апарату БЕБ на рівні Закону «Про БЕБ» (ст.ст.17, 18 Закону);

6) встановлення спеціальної юридичної відповідальності за опір працівникові БЕБ при виконанні ним своїх службових обов'язків, втручання в його діяльність, погрозу або насильство щодо нього, посягання на життя та вчинення інших незаконних дій працівника БЕБ тощо. Така відповідальність встановлена насамперед положеннями КК України.

2. Організаційно-правовими гарантії діяльності БЕБ, зокрема, є:

1) нормативне закріплення гарантій незалежності БЕБ організаційно-правового характеру. Такі гарантії незалежності закріплені у ст.5 Закону «Про БЕБ» та фактично за своїм змістом загалом є організаційно-правовими гарантіями діяльності БЕБ;

2) особливий порядок конкурсного відбору, призначення та звільнення Директора БЕБ, його заступників, інших працівників, а також визначений законом вичерпний перелік підстав для припинення їхніх

повноважень. Призначення Директора та працівників БЕБ здійснюється у процедурі конкурсу за активної участі у ньому громадськості, що повинне забезпечити об'єктивність конкурсних процедур та призначення на посади працівників БЕБ найбільш достойних осіб;

3) особливий правовий захист і порядок забезпечення особистої безпеки працівників БЕБ, їхніх близьких родичів, майна. Закон «Про БЕБ» вимагає, щоб у разі затримання або обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно працівника БЕБ, він утримувався в установі для попереднього ув'язнення окремо від інших осіб;

4) належна оплата праці працівників БЕБ. Заробітна плата працівників БЕБ повинна забезпечувати достатні матеріальні умови для належного виконання ними службових обов'язків з урахуванням характеру, інтенсивності та небезпечності роботи, забезпечувати добір і закріплення у штаті БЕБ кваліфікованих кадрів, стимулювати досягнення високих результатів у службовій діяльності. На рівні Закону визначається й структура заробітної плати (грошового забезпечення) працівників БЕБ (ст. 31 Закону «Про БЕБ»);

5) належні соціальні гарантії працівників БЕБ. Особи, які мають спеціальні звання БЕБ користуються соціальними гарантіями відповідно до Закону «Про Національну поліцію» та інших законів України з урахуванням положень, встановлених цим Законом. Пенсійне забезпечення таких осіб здійснюється в порядку та на умовах, передбачених Законом «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» (ст. 30 Закону «Про БЕБ»);

6) встановлений законом порядок фінансування та матеріально-технічного забезпечення БЕБ. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення БЕБ здійснюється не лише за рахунок коштів державного бюджету, а й коштів, передбачених проектами міжнародної технічної допомоги (ст. 32 Закону «Про БЕБ»).

Побудова належної системи юридичних гарантій діяльності БЕБ та належне закріплення цих гарантій у законодавстві є важливою передумовою успішної діяльності БЕБ з виконання покладених на нього завдань.

З урахуванням того, що інститут гарантій діяльності БЕБ є надзвичайно важливим в аспекті забезпечення діяльності БЕБ, вважаємо, що у Законі «Про БЕБ» варто було б передбачити окрему норму про гарантії діяльності БЕБ, задля чого Закон «Про БЕБ» можна було б доповнити статтею 4-1 такого змісту:

«Стаття 4-1. Гарантії діяльності Бюро економічної безпеки України.

Держава гарантує здійснення Бюро економічної безпеки України діяльності з виконання покладених на нього завдань та функцій. Закони та підзаконні акти з питань діяльності Бюро економічної безпеки

України мають містити належні функціонально-правові та організаційно-правові гарантії діяльності Бюро економічної безпеки України, які б забезпечували належне його функціонування та здійснення працівниками Бюро економічної безпеки України своїх повноважень».

Література

1. Словник української мови : [в 11 т.] /за ред. І. К. Білодіда ; АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні. Київ : Наукова думка, 1971. Т. 2. Г–Ж. 550 с.

2. Горбань О.П. Правове регулювання праці іноземців та осіб без громадянства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05. Харків, 2009. 191 с.

3. Пономаренко А.В. Поняття «юридичні гарантії» в трудовому праві. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «Право»*. 2013. Вип. 20. С. 37–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2013_20_8 (дата звернення: 01.02.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-22>

ОБШУК ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТА ВИКЛИК ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Мирошниченко Юрій Миколайович

доктор юридичних наук,

суддя Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області

м. Мукачево, Україна

Проблематика захисту прав і свобод людини у кримінальному провадженні набуває особливої актуальності в умовах трансформації кримінальної політики держави та підвищених безпекових викликів. Однією з найбільш чутливих сфер втручання у приватну сферу є особистий обшук, який за своєю природою безпосередньо пов'язаний із обмеженням права на повагу до гідності, особистої недоторканності та приватності. Саме тому питання його правового регулювання виходить за межі технічної процесуальної проблематики і стає складовою ширшого дискурсу захисту прав людини.

Мета дослідження, окремі результати якого подаються у цій доповіді, полягала у з'ясуванні особливостей правового регулювання особистого

обшуку особи в кримінальному провадженні, виявити суперечності між чинним законодавством і практикою його застосування, а також обґрунтувати необхідність чіткого законодавчого врегулювання для підвищення правової визначеності та забезпечення дотримання прав людини [1].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України пов'язує можливість проведення особистого обшуку з двома ситуаціями: затриманням особи в порядку ст. 208 КПК України та проведенням обшуку житла чи іншого володіння особи відповідно до ч. 5 ст. 236 КПК України [2].

Проведення обшук особи в межах обшуку житла чи іншого володіння не є окремою слідчою дією, а отже не потребує отримання окремої ухвали слідчого судді з дозволом на його проведення [2]. Складання окремого протоколу особистого обшуку за таких обставин кримінальним процесуальним законом також не передбачено [3]. Хід і результати особистого обшуку відображаються у протоколі обшуку житла чи іншого володіння особи.

Специфіка обшуку під час затримання полягає у його невідкладності, раптовості та інтегрованості в сам акт затримання. Верховний Суд у своїх рішеннях послідовно виходить із того, що проведення особистого обшуку затриманого не потребує дозволу слідчого судді або згоди особи, яка піддається обшуку [4]. Такий підхід враховує динамічний характер подій, однак одночасно актуалізує питання належного процесуального контролю та фіксації втручання у права особи.

Практика засвідчує, що обставини затримання та обшуку нерідко встановлюються не лише протоколом, а й іншими доказами, зокрема показаннями свідків чи відеозаписами [2]. Це свідчить про прагнення судової практики компенсувати законодавчі прогалини шляхом тлумачення. Водночас така компенсаційна роль суду не може підміняти собою чітке нормативне регулювання.

Окремої уваги потребує проблема підміни особистого обшуку оглядом місця події. Верховний Суд неодноразово наголошував на неприпустимості проведення обшуку під виглядом огляду, оскільки це призводить до отримання недопустимих доказів [5]. Подібна суперечить вимогам кримінального процесуального закону та призводить до отримання даних, які можуть бути визнані судом недопустимими як докази.

Водночас необхідно розмежовувати особистий обшук та поверхневу перевірку, що здійснюється відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» [6]. Поверхнева перевірка має інший обсяг втручання та іншу правову природу, а її змішування з обшуком створює ризики довільного розширення дискреції правоохоронних органів.

Проблемним залишається й питання участі захисника під час затримання та обшуку. Судова практика диференціює підхід до оцінки допустимості речових доказів, виходячи з того, що останні існують незалежно від волі особи [7]. Така позиція має раціональне підґрунтя, проте потребує осмислення з точки зору стандартів справедливого процесу та реального, а не формального забезпечення права на захист.

Отже, особистий обшук у кримінальному провадженні постає як точка напруження між ефективністю правоохоронної діяльності та обов'язком держави гарантувати права людини. Сучасний стан правового регулювання демонструє частковість і фрагментарність, що компенсується активною роллю судової практики. Проте довгостроковою перспективою має стати системне законодавче врегулювання порядку проведення обшуку затриманої особи з урахуванням його раптового характеру, необхідності забезпечення безпеки та водночас непорушності фундаментальних прав.

У контексті теми конференції можна констатувати, що удосконалення регламентації особистого обшуку є не лише техніко-юридичним завданням, а складовою загальної стратегії зміцнення гарантій прав і свобод людини. Баланс між владними повноваженнями та індивідуальною автономією особи визначає рівень правової державності. Саме через такі, на перший погляд локальні, інститути формується реальний, а не декларативний зміст конституційних гарантій.

Література

1. Мирошніченко Ю. М. *DICTUM FACTUM*. 2025. № 2(18). С. 341-345. DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-2-18-341-345>.
2. Постанова Верховного Суду від 26.09.2023 р. у справі № 404/2409/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113817265> (дата звернення: 25.02.2026).
3. Постанова Верховного Суду від 28.09.2022 р. у справі № 225/373/21. *ipLex*. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=106558702&red=1000038fc984422a984b2ddfe460d307b14612&d=5> (дата звернення: 25.02.2026).
4. Постанова Верховного Суду від 03.06.2024 р. у справі № 759/5346/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119653307> (дата звернення: 25.02.2026).
5. Постанова Верховного Суду від 24.02.2021 р. у справі № 175/1261/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213523> (дата звернення: 25.02.2026).

6. Постанова Верховного Суду від 31.07.2024 р. у справі № 211/5056/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120805493> (дата звернення: 25.02.2026).

7. Постанова Верховного Суду від 09.04.2024 р. у справі № 369/4929/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118465118> (дата звернення: 25.02.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-23>

ДО ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ (ПОЯСНЮВАЛЬНОЇ) ФУНКЦІЇ ПОНЯТЬ «ПРАВА ЛЮДИНИ» І «ЛЮДСЬКІ ПРАВА» В ТЕОРЕТИЧНІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Мірошниченко Марія Іванівна

доктор юридичних наук, професор,

Навчально-науковий інститут права,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

1. На сучасному етапі державотворення в Україні домінує концепт універсальних конституційних цінностей, який є одним з перспективних напрямів в теорії і практиці українського конституціоналізму і, зокрема, у вирішенні проблеми гарантій та реального забезпечення прав людини і громадянина. Задля уникнення непорозумінь та двозначностей у науковій дискусії з цієї проблеми важливе точне розуміння ключових понять, які забезпечують її вирішення. Відповідно, актуалізується питання їх інтерпретаційної функції. Мовимо про інтерпретаційну функцію понять «права людини» і «людські права» які в науковій літературі часто ототожнюються.

2. Керуємося законами логіки і робимо висновок: поняття «права людини» і «людські права» не тотожні. Перше за обсягом вужче, оскільки узагальнює особливості історичного становлення та розвитку реально існуючих прав людини у соціокультурному просторі правового життя. Друге – за обсягом ширше, оскільки охоплює генеральну сукупність прав усіх людей на планеті Земля незалежно від віку, статі, соціального, економічного, правового та інших статусів. Кожне окремо поняття демонструє різне смислове значення. Отже кожне з них виконує

властиву тільки йому інтерпретаційну функцію у чітко визначених параметрах дослідження [1].

3. Концепт зв'язку історичного і логічного в юридичній науці орієнтує на виведення змісту понять «права людини» і «людські права» у зв'язку з історичною дійсністю – з низкою певних передумов з відповідними наслідками, які спричинюють до життя ідею прав людини. Історія свідчить, що поступальний хід розвитку владних (владно-політичних) структур функціонування яких пронизане певною ідеологією *«зводиться не лише до зміни одних форм іншими, а супроводжується, з одного боку, – тенденцією до посилення централізації влади, а з іншого – до розширення прав особистості»* [2, с. 11]. Логічно, що історико-теоретична основа формування змісту аналізованих понять закладена в парадигмі загальнолюдських цінностей [1, с. 422-424]. У зв'язку з тим, що ця тенденція стала об'єктом вивчення юридичної науки і з'явилися поняття «права людини» і «людські права». Сформувався концепція природного права згідно з якою існують певні універсальні права, притаманні людській природі. Вони є невід'ємними та існують незалежно від волі можновладців, або, як прийнято говорити – від держави.

4. Доповнимо наші аргументи баченням найбільш прийнятної методології вирішення винесеної в назву доповіді проблеми в кореляції з дією законів природного права. Як видається, для пізнання природи, усвідомлення функціональної ролі природного права в структурі та генезі теорії прав людини слід керуватися методологією доказової юриспруденції, розробленою академіком О. Костенком [3]. В рамках цієї методології, не претендуючи на винятковість своїх суджень, ми пропонуємо таке визначення поняття природного права. «Природне право – це унормований принципами справедливості і свободи розумний порядок відношення між вільними і рівними від природи людьми, які перебувають у зв'язках об'єктивного характеру з приводу задоволення вітальних потреб і реалізації соціальних та духовних інтересів, серед яких домінуючими є потреба жити гідним людини життям та всезагальний інтерес у справедливому правовому порядку, забезпечений конституційним законодавством [4, с. 27].

5. Висловимо гіпотезу, що *законами природного права*, які діють у суспільстві через свідому діяльність людей є *право приватної власності на життя, право на реалізацію потреби свободи, право на безпеку, право на супротив будь-якому деспотичному режимові*. За посередництвом принципу верховенства права ці закони якраз і є критерієм утілених універсальних цінностей в нормах матеріального і процесуального права. Але по-різному реалізуються в рамках різних

моделей соціонормативної регуляції і, відповідно, на певному етапі історичного розвитку суспільства [4, с.39].

6. З усього випливають два важливі висновки у методологічному зрізі пізнання порушеної в доповіді проблеми.

А) *Поняття «права людини»* – це конкретно-речове поняття яке, виконує інтерпретаційну функцію у частині аналізу реальних формально визначених суб'єктивних прав, об'єктивованих у різних первинних і вторинних правових текстах та легітимованих в рамках правового життя конкретного соціуму. Це особлива, універсальна система ієрархії цінностей, які відображаються за посередництвом принципу справедливості у національному законодавстві національних держав.

Поняття «права людини» доцільно застосовувати у вирішенні проблем класифікації прав людини, їх генези відповідно до їх історичного розвитку та періодів становлення, діяльності та удосконалення міжнародних інститутів, організацій та установ, що опікуються захистом прав людини і їх відновленням у разі порушення. Тут ключовою проблемою виступає судовий захист людських прав в рамках концепції «відповідальний захист» [5] яка, на нашу думку, має лягти в основу норм міжнародного права і теж стати основою національного законодавства.

Б) *Поняття «людські права»* – це абстрактно-наукове поняття яке включає в себе права людини, але піднімає їх до рівня вселюдських універсальних цінностей свободи і справедливості, які корелюють з найвищою етичною цінністю – гідного людського життя як космічного явища, як самоцінної реальності. У функціональному зрізі його доцільно застосовувати у вирішенні проблеми прав і свобод людини в площині загальнолюдських цінностей які є фундаментальними у міжнародному просторі правової комунікації. Людські права важливо виокремлювати для захисту в судовому порядку безпосередньо на підставі відповідної норми конституції або міжнародного договору (що його держава визнала для себе юридично обов'язковим), тобто навіть за браком відповідного припису в чинному законі.

Нагадаємо, в конкретно-речових поняттях панує емоційний, а в абстрактно-наукових раціональний смисл. І тільки через пізнання діалектики відношення таких понять розкривається органічна єдність змісту і форми, що важливо для уникнення неоднозначності в науці.

Література

1. Мірошніченко М.І, Чернецька Т.О. До проблеми відношення юридичних понять «права людини» і «людські права» в парадигмі правових цінностей людства. *Human rights and public governance : Scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2025. P.417-433.

2. Мірошніченко М.І. Державність і право України: генезис у європейському контексті (3 найдавніших часів до початку XIX ст.). *Монографія*. К.: Атіка, 2006. 544 с.

3. Детально про методологію доказової юриспруденції див.: О.Костенко. Соціальний натуралізм–методологічна основа прогресивної юриспруденції. *Право України*. Вип.1/2014. С.126-135.

4. Мірошніченко М.І. Історія українського права: Джерела: *Посіб. для самот. роботи*. Ч. 2. Київ: Друкарник, 2019. 146 с.

5. Про концепцію детально: Назаренко О.А. «Захищаю кого хочу та як хочу» або російська модель відповідальності за захист. (R2R). *Правове регулювання економіки*. 2014. № 14. С. 372–383; Його ж: Від відповідальності за захист до відповідального захисту: вдосконалення концепції. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.)* / відп. за випуск к.ю.н., доц. М. І. Пашковський; Національний університет "Одеська юридична академія". Одеса : Фенікс, 2013. С. 148-152

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-24>

ЦИФРОВІЗАЦІЯ МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ФОРМИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ В УКРАЇНІ

Міхо Кирило Вадимович

аспірант

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Медіація, як альтернативна форма вирішення спорів, активно впроваджується в Україні у різних сферах суспільних відносин, які мають приватний чи публічний характер. Це обумовлено потребою в швидкому, конфіденційному вирішенні приватного чи публічного (у разі передбачення такого шляху законом) спору порівняно із судовим процесом.

Проблеми, які виникають при практичному застосуванні норм Закону України «Про медіацію» є предметом дослідження багатьох українських вчених. Натомість в юриспруденції бракує наукових робіт, в яких процедура медіації досліджується в частині її цифровізації. Тож заявлена тема є актуальною.

Так, зокрема, окремими науковцями визнається, що на сьогодні використання цифрових технологій в юриспруденції може розглядатися як реалізація основоположних прав та свобод людини і громадянина. В різних сферах суспільного життя цифрові технології займають особливе місце. Разом з тим практичне застосування новітніх цифрових технологій в Україні – це складне завдання, а впровадження штучного інтелекту (далі – ШІ) відбувається повільно. Складність полягає у: відсутності належної нормативно-правової бази щодо їх застосування; здійсненні заходів кібербезпеки; дотриманні основоположних прав та свобод людини і громадянина, закріплених на міжнародному та національному рівнях; належному технічному забезпеченні відповідних е-програм; наявності знань та вмінь у їх застосуванні громадянами; довірі суспільства; вирішенні питань щодо можливості наділення ШІ певними правами; встановлення відповідальності за порушення ШІ прав людини тощо [1].

Науково-практичний аналіз норм Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX засвідчив, що цей Закон не використовує термін «цифровізація» чи інші терміни, які є синонімами до нього. Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10 серпня 2023 року № 3321-IX також не розкриває зміст поняття «цифровізація». Натомість законодавство України використовує цей термін та розкриває його зміст. Так, наприклад, у розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 17 січня 2018 р. № 67-р під терміном «цифровізація» розуміється насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливило інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір [2].

В науковій літературі слушно зазначається, що цифровізацію у широкому сенсі можливо розглядати як тренд ефективного світового розвитку тільки в тому випадку, якщо цифрова трансформація відповідає наступним вимогам: вона охоплює виробництво, бізнес, науку, соціальну сферу та звичайне життя громадян; супроводжується тільки ефективним використанням її результатів; її результати доступні користувачам перетвореної інформації; її результатами користуються не тільки фахівці, але й пересічні громадяни, а користувачі цифрової інформації мають навички роботи з нею [3].

У зв'язку із вище викладеним зазначимо, що, на нашу думку, цифровізація може відбуватися і в процедурі медіації, наприклад, при укладенні цивільно-правових договорів, як от: договору про проведення

медіації, медіаційної угоди, угоди за результатами медіації, при створенні реєстру медіаторів та пошуку медіаторів, при підготовці до процедури медіації (вирішенні організаційних проблем), при визначенні методики проведення медіації, тощо.

Разом з тим, використання цифрових технологій та штучного інтелекту в процедурі медіації не повинно порушувати права, свободи та інтереси людини і громадянина, міжнародні та національні норми права. Відтак в науково-практичній літературі слушно доводиться, що деякі новітні цифрові технології вже використовуються в юридичній практиці, а в подальшому, разом із штучним інтелектом, можуть бути удосконалені та використані з дотриманням принципу верховенства права та морально-етичних принципів і правил їх використання, визначених на національному та міжнародному рівнях, а також законодавчого закріплення змісту, мети, завдань, меж, порядку та способів дії, відповідальності тощо. Важливо щоб вони відповідали принципу верховенства права та не порушували основоположні права та свободи громадян. Рішення штучного інтелекту повинні піддаватися поясненню, а людина має контролювати використання штучного інтелекту у юридичних процесах, медіації та нести відповідальність [4].

Слід зазначити і те, що для українських та європейських фахівців з альтернативного вирішення спорів створено комплексний освітньо-практичний довідник, який допомагає ефективно працювати в цифровому середовищі, зберігаючи конфіденційність та професійні стандарти. Презентував інструментарій SET University у співпраці з міжнародними партнерами в рамках проекту «Цифрові інновації для альтернативного вирішення спорів у країнах Вишеградської четвірки та в Україні». Дослідження серед 86 практиків з п'яти країн показало: 72 % медіаторів у своїй практиці мають низький рівень цифрового впровадження. Головні проблеми – технічні труднощі, брак довіри до цифрових інструментів через питання конфіденційності та правова невизначеність онлайн-процедур. Парадокс: 74 з 86 опитаних активно використовують цифрові інструменти для комунікації, але не знають, як робити це безпечно та ефективно. Цікаво, що Україна виявилася лідером цифрової інтеграції серед усіх досліджених країн. Понад 29 % українських медіаторів працюють на просунутому рівні. Це прямий результат трансформації судової системи, постійних кіберзагроз із боку росії та загальної цифрової інтеграції країни. Водночас український ринок досі потребує спеціалізованих платформ ADR національного масштабу. Цифрова трансформація медіації – це не про заміну людини технологіями. Це про те, щоб звільнити час від рутини і зосередитися на тому, що робить медіацію ефективною: на емпатії, довірі та пошуку win-win рішень [5].

Дійсно, цифровізація медіації має на меті не замінити медіатора чи сторону спору, а «полегшити» (можливо пришвидшити) процедуру медіації, удосконалити її відповідно до сучасного розвитку суспільних відносин, але із дотриманням міжнародних, конституційних та інших норм права, у межах, порядку та в спосіб, визначені законом. Відтак в Україні є нагальна необхідність у прийнятті відповідного закону чи внесенні змін до Закону України «Про медіацію» в частині застосування цифрових технологій (цифровізації) та штучного інтелекту.

Процес цифровізації медіації можна визначити як впровадження цифрових інструментів та технологій для врегулювання спорів чи конфліктів в процедурі медіації, яке забезпечує швидкість, доступність та автоматизацію відповідних процесів та процедур, не порушуючи принцип верховенства права та дотримуючись стандартів та норм міжнародної практики та національного законодавства.

Основними аспектами цифровізації медіації можуть бути: онлайн-платформи (використання спеціалізованих інструментів для комунікації сторін, як от, «кімнати обговорень» для проведення окремих, конфіденційних розмов з кожною зі сторін (кокуси), відеочати (Zoom, Teams, Skype), а також системи електронного підпису для фіксації цивільних угод; автоматизація рутини (спрямована на звільнення часу медіатора для підготовки процедури медіації та вирішення спору). Основними викликами є те, що впровадження цифрових технологій вимагає вирішення питань етики та адаптації правової моделі медіації, законодавчого врегулювання, збереження конфіденційної інформації тощо.

Література

1. Кармаза О. О. Правова природа штучного інтелекту та цифрових технологій у цивільничному процесі України. Науковий вісник публічного та приватного права. 2021. Вип. 4. С. 24-30.

2. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.

3. Хаустова М. Г. Поняття цифровізації: національні та міжнародні підходи. Право та інновації. 2022. № 2 (38). С. 7-18.

4. Закон України «Про медіацію». Науково-практичний коментар. Судова практика. Зразки документів. Вид. 2-е доп. і перероб. За заг. ред. д.ю.н., професора Кармази О. О., д.ю.н., професора Кушерець Д. В., к.ю.н., доцента Федоренко Т. В., адвоката Домінгос Г. К.: ВДК «Університет «Україна», 2025. 350 с.

5. У вільному доступі з'явився унікальний інструментарій із цифровізації медіації. Прес-реліз. PRAVO. Видавництво ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА. 20.02.2026, 17:39. URL: <https://pravo.ua/u-vilnomu-dostupi-z-iyavyvsia-unikalnyi-instrumentarii-z-tsyfrovizatsii-mediatsii/>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-25>

КІБЕРАТАКИ У КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПУ ВІЙСЬКОВОЇ НЕОБХІДНОСТІ

Пасешник Олександр Русланович

*аспірант кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права,
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна*

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій перетворив кіберпростір на окреме середовище ведення ворожих дій у сучасних збройних конфліктах. Кібератаки дедалі частіше застосовуються поряд із традиційними засобами боротьби та можуть бути спрямовані на системи військового управління, зв'язку, енергетичну інфраструктуру, транспортні мережі, державні реєстри й інші інформаційні ресурси. У зв'язку з цим особливою актуальності набуває питання застосування норм міжнародного гуманітарного права до кібератак і можливості їх правового виправдання з позицій принципу військової необхідності.

Міжнародне гуманітарне право поширюється на всі засоби і методи ведення війни, незалежно від рівня їх технічної новизни. Тому кібератаки, якщо вони здійснюються у зв'язку зі збройним конфліктом, також підпадають під його регулювання. Визначальне значення має принцип військової необхідності, оскільки саме він дає змогу оцінити, чи існує правове виправдання для застосування кібератак у конкретній бойовій ситуації.

Принцип військової необхідності означає, що сторона конфлікту може вдаватися лише до тих засобів і методів ведення війни, які об'єктивно необхідні для досягнення законної військової мети. Він не є самостійним дозволом на будь-які дії, що здаються ефективними з оперативного погляду, і діє лише в межах інших норм міжнародного гуманітарного права. Тому військова необхідність не виправдовує невинуватих дій, напади на цивільні об'єкти чи заподіяння надмірної шкоди цивільному населенню [1].

У кіберпросторі застосування цього принципу ускладнюється тим, що кібератака не завжди супроводжується фізичним руйнуванням об'єкта. Її наслідком може бути втрата функціональності системи, знищення або спотворення даних, порушення роботи мережі чи дестабілізація управлінських процесів. За таких умов особливого значення набуває кваліфікація такого втручання як атаки у розумінні міжнародного гуманітарного права, навіть якщо фізичного пошкодження немає, але система фактично виводиться з ладу. Саме від цього залежить обсяг правових обмежень, які мають враховуватися під час планування та проведення кібератаки.

Надто вузьке тлумачення поняття атаки створює ризик, що значна частина небезпечних кібердій формально опиниться за межами повноцінного гуманітарно-правового контролю. Однак для цивільного населення наслідки втрати функціональності можуть бути не менш тяжкими, ніж наслідки фізичного ураження. Якщо внаслідок кібератаки припиняє працювати енергосистема, медична мережа, система водопостачання або транспортні сервіси, це прямо впливає на безпеку, здоров'я і життя цивільних осіб. З огляду на це оцінка військової необхідності не може обмежуватися лише з'ясуванням того, чи був пошкоджений матеріальний об'єкт. Вона має включати оцінку реального функціонального ефекту операції та його значення для цивільного середовища [2, с. 250, 261].

Особливу складність становить те, що значна частина сучасної цифрової інфраструктури має подвійне призначення. Ті самі мережі, канали зв'язку, серверні потужності, навігаційні системи чи елементи хмарного зберігання даних можуть одночасно використовуватися як військовими структурами, так і цивільними установами. Це означає, що навіть операція, яка формально спрямована на досягнення законної військової мети, може зачіпати інтереси цивільного населення. За таких умов принцип військової необхідності вимагає встановити, що втручання справді необхідне для досягнення військової переваги, що менш шкідливої альтернативи не існує, а наслідки для цивільної інфраструктури не виходять за межі допустимого.

Саме тут виявляється ключова межа між військовою необхідністю і військовою доцільністю. Не кожна дія, яка може послабити противника, є необхідною у юридичному значенні. Якщо того самого результату можна досягти іншим способом, який створює менший ризик для цивільних осіб і цивільних об'єктів, то вибір більш небезпечної кібератаки буде сумнівним з погляду міжнародного гуманітарного права. Військова необхідність не виправдовує максимізацію шкоди, а вимагає обрання такого засобу, який забезпечує досягнення військової мети з дотриманням установлених правових меж. У кіберпросторі ця

вимога набуває особливої ваги через складність контролю за поширенням технічних наслідків втручання [3, с. 797-798, 803].

Звідси випливає ще одна важлива проблема, а саме необхідність прогнозування побічних ефектів кібератаки. У традиційних формах ведення бойових дій наслідки застосування сили часто є більш видимими й відносно передбачуваними. У кіберпросторі навіть обмежене втручання в одну мережу може спричинити ланцюгову реакцію в інших системах, які з нею пов'язані. Порушення функціонування одного вузла може вплинути на роботу лікарень, транспорту, банківських сервісів, систем цивільного оповіщення або державних реєстрів. За таких обставин посилення на військову необхідність не може бути переконливим, якщо сторона конфлікту не здійснила належної попередньої оцінки ризиків і не вжила всіх практично можливих заходів для локалізації наслідків.

Окремої уваги потребує питання про статус даних у сучасному цифровому середовищі. У багатьох випадках саме дані, а не матеріальна інфраструктура, становлять основну цінність цивільної системи. Медичні записи, банківська інформація, податкові бази, державні реєстри, персональні дані та логістичні масиви мають критичне значення для повсякденного функціонування суспільства. Їх знищення або спотворення може паралізувати цілі сектори цивільного життя навіть без будь-якого фізичного пошкодження обладнання. Тому при оцінці кібератаки крізь призму принципу військової необхідності не можна ігнорувати нематеріальний, але суспільно значущий характер шкоди. Якщо військова перевага досягається шляхом втручання у дані, необхідні для забезпечення базових потреб цивільного населення, така операція потребує особливо суворої правової оцінки [4, с. 30-32].

Принцип військової необхідності слід тлумачити у взаємозв'язку з принципами розрізнення і пропорційності. Якщо кібератака не дає змоги чітко відмежувати військову ціль від цивільних систем або створює значний ризик зупинення життєво важливих сервісів за відносно обмеженої військової переваги, її правомірність викликає сумнів. Саме тому у цифровому середовищі принцип військової необхідності має тлумачитися вузько.

Нові виклики у цій сфері пов'язані також із використанням автономних кіберсистем і технологій штучного інтелекту. Якщо рішення про спосіб втручання, визначення вразливостей або подальше поширення шкідливого програмного коду частково передаються автоматизованим системам, це зменшує безпосередній людський контроль над межами операції. За таких умов складніше гарантувати, що застосований засіб буде використано саме в обсязі, необхідному для досягнення законної військової мети, і що його наслідки не вийдуть за

передбачувані межі. Отже, використання високого рівня автоматизації не знімає вимоги дотримання принципу військової необхідності, а навпаки, посилює потребу в особливо ретельній правовій та технічній перевірці [5, с. 3-5].

Отже, кібератаки не перебувають у правовому вакуумі, однак їх оцінка потребує більшої точності, ніж у багатьох традиційних випадках застосування сили. Специфіка цифрового середовища, подвійний характер значної частини інфраструктури, складність прогнозування побічних наслідків і ризик невибіркового поширення шкідливого коду істотно ускладнюють застосування принципу військової необхідності. Саме тому подальший розвиток міжнародно-правової доктрини має бути спрямований не стільки на повторне підтвердження застосовності загальних норм до кіберпростору, скільки на вироблення чіткіших критеріїв, за якими можна встановити межі військово необхідного і юридично допустимого у сфері кібератак. Лише за таких умов принцип військової необхідності зможе виконувати свою справжню функцію, а саме обмежувати застосування сили настільки, наскільки це потрібно для досягнення законної військової мети, не руйнуючи водночас основу гуманітарного захисту цивільного населення.

Література

1. International Committee of the Red Cross. The principles of humanity and necessity. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/wysiwyg/war-and-law/02_humanity_and_necessity-0.pdf (дата звернення: 1.03.2026).
2. Biggio G. Regulating non-kinetic effects of cyber operations: the ‘Loss of Functionality’ approach and the military necessity-humanity balance under international humanitarian law. *Journal of Conflict and Security Law*. 2025. Vol. 30. No. 2. P. 241–263. DOI: 10.1093/jcsl/kraf008.
3. Schmitt M.N. Military necessity and humanity in international humanitarian law. URL: <https://www.onlinelibrary.iihl.org/wp-content/uploads/2021/07/Military-Necessity-Humanity-Balance.pdf> (дата звернення: 4.03.2026).
4. International Committee of the Red Cross. Twenty years on: international humanitarian law and cyber operations. *International Review of the Red Cross*. URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/reviews-pdf/2020-10/Twenty-years-on-IHL-and-cyber-operations-final-version.pdf> (дата звернення: 5.03.2026).
5. International Committee of the Red Cross. Artificial intelligence and machine learning in armed conflict. Geneva, 2019. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/document_new/file_list/ai_and_machine_learning_in_armed_conflict-icrc.pdf (дата звернення: 5.03.2026).

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В СТАНОВЛЕННІ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Потапчук Ганна В'ячеславівна

кандидат юридичних наук, адвокатка,

Одеська обласна колегія адвокатів,

докторантка,

Інститут законодавства Верховної Ради України

м. Київ, Україна

Становлення, розвиток і вдосконалення в Україні макрофеноменології демократичної правової державності об'єктивно і нерозривно пов'язане з перманентними і динамічними процесами становлення, розвитку, використання і застосування прав, свобод і обов'язків людини в їх контекстуалізації до екзистенційних і повсякденних потреб, причому не тільки самої людини, але й її груп і асоціацій.

В широкому кадастрі конституційних прав людини (особисті, політичні, економічні, соціальні, культурні тощо) особисте місце займають екологічні права. Варто зазначити, що розуміння екологічних прав людини у сучасній правовій науці будується на поєднанні *природно-правового* (права, що належать людині від народження) та *позитивістського* (закріпленого в законах) підходів:

I. У доктринальному розумінні (в юридичній доктрині) екологічні права людини розглядаються як права *«третього покоління»* (права солідарності). Основні настанови теоретичної концепції включають:

A) *Антропоцентризм*: тлумачиться як розуміння довкілля, що охороняється як засіб забезпечення життєдіяльності людини – ба більше, право людини на природу є похідним від права на життя та здоров'я.

Б) *Екоцентризм (Зелена ідеологія)*: розуміється як концепт, відповідно до якого людина виступає іманентною частиною екосистеми, а її права є невіддільні від сталого стану біосфери, – при цьому, доктрина наголошує на *обов'язках* людини перед природою.

В) *Суб'єктивний характер*: розуміється як стан доктрини, що розрізняє *матеріальні права* (на безпечне довкілля) та *процесуальні права* (участь в управлінні, доступ до інформації та суду).

II. *Нормативне визначення екологічних прав людини* – проявляється у нормативному закріпленні відповідних моделей поведінки, що здійснюється на трьох рівнях:

А) *Національний рівень* (Конституція України 1996 року [1]) – так, її ст. 50 закріплює право кожного на *безпечне для життя і здоров'я довкілля* та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Цей рівень також включає *гарантію інформації*: Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, яка не може бути засекречена.

Б) *Міжнародний рівень* (*Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля 1998 року* [2]) – це ключовий нормативний акт для європейського простору, що визначає три «стовпи» екологічних прав, що у підсумку формують відповідну поведінково-діяльнісну парадигму людини, її груп та асоціацій, а саме: а) Доступ до екологічної інформації. б) Участь громадськості у процесі прийняття рішень. в) Доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля.

В) *Спеціальне законодавство* (*Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» 1991 року* [3]) – саме цей Закон суттєво розширює профільні конституційні норми, додаючи такі екологічні права для людини, її груп та асоціацій, а саме: а) *участь в обговоренні проектів актів*, що впливають на довкілля. б) *пред'явлення позовів до суду* про припинення діяльності, що шкодить екології. в) *об'єднання в громадські природоохоронні формування*.

Варто зазначити нову змістовну особливість та ключову ознаку сучасної норми екологічного права, яка міститься в тому, що сьогодні екологічне право перестало бути просто «правом не бути отруєним» – саме у нормативному розумінні воно перетворилося на *право на екологічне врядування* – тобто, можливість громадян (а в розумінні широкого тлумачення суб'єктного складу територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування, до якого входять фізичні особи, що володіють різним правовим станом – громадянством, іноземством, апатридством, біженством тощо – жителів-членів громади – авт.) реально контролювати екологічну політику держави.

Важливим аспектом екологічних прав виступає їх органічний зв'язок з іншими правами людини – це фундаментальна залежність забезпечення права на безпечне довкілля (ст. 50 Конституції України) від реалізації права на життя, здоров'я, інформацію та участь у прийнятті рішень. Це єдиний комплекс, де порушення екологічних прав безпосередньо призводить до порушень основоположних громадянських, соціальних та економічних прав.

Основними аспектами цього зв'язку виступають наступні настанови:

А) Життя та здоров'я: розуміється як фундаментальна основа, бо право на безпечне довкілля виступає передумовою права на життя та

охорону здоров'я, оскільки забруднене середовище безпосередньо впливає на фізичне існування людини. Отже, забруднення повітря, води чи ґрунтів прямо загрожує біологічному існуванню людини. Без безпечного довкілля право на життя стає формальністю. Екологічні права виступають пререквізитом (передумовою) фізичного та психічного благополуччя. Якість довкілля безпосередньо визначає рівень захворюваності та тривалість життя.

Б) Громадянські та політичні права: Право на інформацію про стан довкілля, право на участь у прийнятті рішень та право на судовий захист є інструментами, через які реалізуються екологічні права. При цьому інформаційні права розуміються як поведінковий концепт, коли реалізація екологічних прав є неможливою без права на вільний доступ до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів та предметів побуту.

В) Соціально-економічні права: розуміються як право на гідний рівень життя, достатнє харчування та чисту воду, що є неможливим без збереження відповідних екосистем. Вони також тлумачаться як право на компенсацію шкоди, завданої здоров'ю або майну внаслідок екологічних порушень.

Г) Процесуальні права: у структурному контексті включає право на участь у прийнятті рішень (громадська екологічна експертиза), право на звернення до суду та захист своїх прав.

Цей органічний зв'язок підкреслює, що, по-перше, він полягає в *нерозривності та взаємозалежності екологічних прав* – бо неможливо повноцінно реалізувати базові людські права в умовах деградованого довкілля; по-друге, *екологічна безпека виступає невід'ємною частиною прав людини*.

Отже, екологічні права є «правами-гарантами», які забезпечують матеріальну основу для існування всіх інших категорій прав. Звідси можна констатувати про перманентний процес «екологізації» конституційних прав, що є ключовою ознакою та визначальним статусно-функціональним двигуном виникнення, формування, прояву, розвитку і вдосконалення сучасного екологічного конституціоналізму. Це означає, що традиційні права та свободи людини перестають бути абсолютними й коригуються з урахуванням екологічного інтересу суспільства.

Ось основні висновки щодо екологізації ключових прав:

1. Право власності: від абсолюту до соціально-екологічної функції. Це найбільш динамічна сфера трансформації, бо: а) його змістовність в тому, що власність не повинна використовуватися на шкоду людині, суспільству та довкіллю; б) його обмеження в тому, що держава має право встановлювати жорсткі екологічні стандарти експлуатації об'єктів

(наприклад, заборона вирубки лісів на приватній ділянці або обов'язок рекультивуації земель); в) доктринальний висновок міститься в тому, що власність розглядається не лише як право розпоряджатися ресурсом, а як обов'язок щодо управління ним у спосіб, що не погіршує екологічний стан території.

2. Право на свободу підприємницької діяльності. Варто усвідомлювати і розуміти, що екологізація цього права створює межі для економічного розвитку, бо: а) його обмеження міститься у впровадженні обов'язкової оцінки впливу на довкілля (ОВД) та стратегічної екологічної оцінки (СЕО); б) еко-детермінізм, який розуміється таким чином, що бізнес-моделі, які суперечать принципам сталого розвитку, визнаються нелегітимними, при цьому екологічний ризик стає юридичною підставою для відмови у реєстрації або припинення діяльності підприємства.

3. Право на інформацію – в ньому потенційно присутній пріоритет публічного інтересу, саме тому екологізація перетворює право на інформацію з пасивного на активно-захисне – завдяки чому: а) формується та проявляється його специфіка – екологічна інформація (про стан води, повітря, рівень радіації) не може бути об'єктом комерційної або державної таємниці; б) спостерігається його трансформація – будь-яке обмеження доступу до такої інформації вважається порушенням конституційного ладу, оскільки приховування загрози довкіллю порушує право на життя.

4. Право на свободу пересування та вибір місця проживання в контексті екологізації набуває визначально-вирішального характеру, бо його обмеження виступає критично важливим – воно може бути обмежене в зонах екологічного лиха, карантину або на територіях природно-заповідного фонду – саме це й демонструє пріоритет колективної екологічної безпеки над індивідуальною мобільністю.

5. Право на судовий захист (*Actio Popularis*) – в процесі екологізації процесуальних прав спостерігається розширення поняття «потерпілий». Отже, жителі-члени ТГ та їх групи і асоціації, включаючи й інституції локального громадянського суспільства, отримують право звертатися до суду для захисту суспільного інтересу (довкілля), навіть якщо шкода не заподіяна безпосередньо їхньому майну чи здоров'ю.

Звідси можна зробити загальний підсумок, що екологізація конституційних прав людини, її груп та асоціацій означає перехід від ліберальної моделі («моє право закінчується там, де починається право іншого») до моделі екологічної взаємозалежності («моє право обмежене потребою збереження біосфери для всіх»).

Резюмуючи, можна констатувати стратегічну важливість екологічних прав людини, як стратегічно-предметного «ядра»

феноменології екологічного конституціоналізму і початково-визначальних прав-індикаторів для його формування і функціонування.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від 25 червня 1998 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text

3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-27>

КОНВЕНЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕТОДІВ РОЗСЛІДУВАННЯ

Пчолкін Валерій Дмитрович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу, криміналістики
та експертології,
Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Федосова Олена Валеріївна

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем правового забезпечення діяльності поліції та протидії
злочинності Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Зацікавленість України у подальшій інтеграції в європейське співтовариство зумовлює необхідність гармонізації українського законодавства з орієнтацією на захист прав і свобод людини, впровадження та реальне утвердження принципу верховенства права. Необхідність такої гармонізації законодавства, зумовлюється

зафіксованим у Конституції України курсом на побудову в країні правової держави, головним обов'язком якої є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. У цьому контексті «Конституція України відбиває у своїх нормах положення міжнародних документів та принципів міжнародного права і визнає пріоритет загальнолюдських цінностей. Відповідно до Закону України «Про дію міжнародних договорів на території України» (прийнятому Верховною Радою України 10 грудня 1991 р.) та згідно зі ст. 9 Конституції України укладені та відповідним чином ратифіковані міжнародні договори становлять невід'ємну частину національного законодавства» [1, с. 57]. Створення такої моделі правової держави вимагає імплементації міжнародно-правових стандартів забезпечення прав людини у законодавчій сфері України. Такі стандарти отримали свій розвиток і закріплення у регіональній організації – Раді Європи (далі – РЄ), а головним інструментом формування таких стандартів стали вимоги Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4.XI.1950) і практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [2].

Важливим кроком в процесі інтеграції до єдиного європейського правового простору стала ратифікація Верховною Радою в 1997 році Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська Конвенція з прав людини) (далі – Конвенція, ЄКПЛ), яка є одним із перших міжнародних правозахисних документів, спрямованих на захист широкого спектру громадянських та політичних прав. Дана Конвенція відноситься до числа нормативно-правових актів, які мають фундаментальне значення для формування європейського правового простору.

Правову регламентацію такого європейського стандарту, як «право кожного на повагу до приватного і сімейного життя, житла та таємниці кореспонденції», доцільно визначити через аналіз статті 8 Конвенції та дослідження рішень ЄСПЛ, укладених на її основі. Стаття 8 Конвенції встановлює, що «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [2].

У науковій літературі домінує така позиція, що джерелом тлумачення Конвенції є аналіз рішень ЄСПЛ, а також висловлюється думка, що «право на повагу до приватного життя та кореспонденції, незважаючи на існуючі засоби захисту, не є абсолютним. Водночас будь-яке втручання

з боку державних органів повинно бути законним і обґрунтованим. За практикою ЄСПЛ, порушення ст. 8 Конвенції можуть мати дві форми – порушення позитивного зобов'язання (незабезпечення умов реалізації права) та негативну форму (невиправдане втручання). Втручання не є виправданим, коли порушено один із трьох критеріїв: законність обмеження, його законну мету та необхідність у демократичному суспільстві. Зміст статті 8 ЄКПЛ зобов'язує держави не тільки утримуватися від непередбаченого втручання у гарантоване право, а й захищати можливість кожного користуватися правом на «приватність» і забезпечувати повагу до цього у внутрішніх законах. Таким чином, відповідальність за виконання рішень ЄСПЛ покладається на самі держави. Вони зобов'язані вживати заходів щодо усунення негативних наслідків порушення прав людини та не допускати їх у майбутньому. Здійснення державою таких заходів знаходиться під суворим міжнародним контролем. Відповідні функції покладено на Комітет Міністрів Ради Європи (далі – КМРЕ), що вирішує всі питання, пов'язані з діяльністю організації, в тому числі здійснює контроль за виконанням рішень ЄСПЛ.

Відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення ЄСПЛ у справах проти України, врегульовані Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а також Законом України «Про виконавче провадження». Якщо в результаті розгляду справи ЄСПЛ ухвалене рішення, яке набуло статусу остаточного, то Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами (ст. 46 Конвенції). Варто зазначити, що Органом представництва є орган, відповідальний за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та координацію виконання його рішень. Ці функції виконує Урядовий уповноважений у справах ЄСПЛ, який є посадовою особою, на яку покладено повноваження щодо забезпечення представництва України в ЄСПЛ під час розгляду справ про порушення Конвенції, а також інформування Комітету Міністрів Ради Європи про хід виконання рішень Суду зокрема і тих, що стосуються спеціальних методів розслідування.

В рамках європейської інтеграції зближення національних правових систем України і держав Європейського Союзу обумовлює потребу в науковій розробці системи загальних доктринальних принципів застосування «спеціальних методів розслідування». Негласні заходи розслідування, у вигляді такої синтаксичної конструкції, визначає у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини – міжнародний судовий орган Ради Європи.

В правилах КМРС щодо нагляду за виконанням рішень ЄСПЛ надається визначення та зазначається сфера використання «спеціальних методів розслідування», як «методів, що застосовуються компетентними органами в контексті кримінальних розслідувань задля виявлення підозрюваних під час розслідування тяжких злочинів, а також задля збирання інформації в такий спосіб, щоб не попереджати цільових осіб» [3].

Про необхідність для державних органів використовувати спеціальні методи розслідування, зокрема, у справах стосовно організованої злочинності і корупції, наголошується також в Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 року. У статті 20 цієї Конвенції передбачено використання спеціальних методів розслідування, зокрема, й електронних або інших форм спостереження та таємних операцій [4]. Водночас, Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS № 173, від 27.01.1999 року) передбачає, що кожна сторона повинна вжити таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними, включно з тими, що дозволяють використання спеціальних методів розслідування, які можуть сприяти збиранню доказів у цій сфері. У пояснювальній записці до цієї Конвенції зазначається, що «спеціальні методи розслідування можуть охоплювати використання агентів під прикриттям, прослуховування, перехоплення телекомунікацій та доступ до комп'ютерних систем» [5]. В той же час, законодавством країн ЄС передбачена можливість залучення до співробітництва приватних осіб, утім дозволяється вдаватися до агентів під прикриттям тільки тоді, коли збирання доказів іншими способами надто ускладнене або взагалі неможливе.

У правовій системі України «спеціальні методи розслідування» відомі як «негласні слідчі (розшукові) дії» (далі – НСРД). Відповідно до ч. ч. 1, 2 ст. 246 КПК України «негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом» [6]. Слід наголосити, що згідно ч. 5 ст. 9 КПК України проведення НСРД уповноваженими законом суб'єктами повинно відбуватися відповідно до практики ЄСПЛ та положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) [2].

Відповідно до конвенційних положень при проведенні НСРД не допускається порушення прав і свобод людини. Тимчасове обмеження конституційних прав та свобод громадян при їх проведенні вимагає дотримання особливого режиму, що передбачає: наявність підстав проведення, які передбачені законодавством; дотримання умов і процедури проведення; наявність механізму судового контролю, прокурорського нагляду, відомчого контролю за забезпеченням конституційних прав та свобод людини, а також законністю і

обґрунтованістю їх проведення. Закріплені у вітчизняних законодавчих актах принципи і правила, що забезпечують баланс, з одного боку – інтересів особистості, яка має право на недоторканність приватного життя, а з іншого боку – суспільства, зацікавленого в ефективній протидії злочинності, сприяє ефективності здійснення НСРД і гарантує забезпечення прав і свобод людини. Водночас, якщо апелювати до правового регулювання дотримання прав і свобод людини у сфері застосування спеціальних методів розслідування злочинів у закордонних державах, то можна зробити висновок, що закріплені кримінальним процесуальним законодавством України в цій частині інструментарій має своїм підґрунтям законодавчий досвід цілої низки європейських країн.

У підсумку слід зазначити, що практичні потреби національного правового розвитку в умовах євроінтеграції вимагають поглибленого дослідження й усвідомленого осмислення міжнародного досвіду, серед якого важливу роль посідають питання дотримання прав і свобод людини при застосуванні спеціальних (негласних) методів розслідування. Тому, знання змісту конвенційних засад та урахування практики ЄСПЛ щодо проведення спеціальних методів розслідування та використання здобутих за ними результатів у судовому доказуванні є вагомим запорукою дотримання законності та забезпечення прав і свобод людини.

Література

1. Шепітько В.Ю. Вибрані твори. Валерій Юрійович Шепітько. Х. : Видавнича агенція «Апостіль». 2010 576 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4.XI.1950). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Правила КМРС щодо нагляду за виконанням рішень ЄСПЛ та ухвалами щодо дружнього врегулювання. URL: <https://rm.coe.int/16806eebf0>.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789
5. Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS № 173, від 27.01.1999). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Семенюк Артем Леонідович

*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права та психології
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Використання інформаційних ресурсів поліцією пов'язане з обробкою (опрацюванням) значних обсягів інформації. Серед її різновидів окреме місце посідає інформація про особу (персональні дані).

Захист персональних даних, як вказано, наприклад, у пункті 103 рішення Європейського суду з прав людини по справі «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» від 4 грудня 2008 року (Заяви № 30562/04 та 30566/04), має фундаментальне значення для здійснення особою свого права на повагу до приватного та сімейного життя (стаття 8 Європейської Конвенції з прав людини). Національне законодавство повинно передбачати належні гарантії для запобігання будь-якому такому використанню персональних даних, яке може суперечити гарантіям цієї статті. Потреба в таких запобіжних заходах є ще більшою, коли мова йде про захист персональних даних, що проходять автоматичну обробку, не в останню чергу, коли такі дані використовуються для цілей поліції [1].

Так, стаття 8 Європейської Конвенції з прав людини закріплює право кожного на повагу до його приватного і сімейного життя, житла і до таємниці кореспонденції. Хоча дане право не є абсолютним, і воно може, звичайно, бути обмеженим. Органи державної влади можуть втручатись у здійснення цього права, але не інакше, як згідно із законом, коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб [2].

Головною умовою правомірності втручання є наявність прямої вказівки на це в законі. Крім того, є і інші важливі вимоги, а саме: якість закону, пропорційність втручання тощо. Відповідно, працівники Національної поліції повинні чітко знати вимоги законодавства про захист персональних даних, адже кожного дня вони стикаються з

необхідністю здійснення різноманітних операцій з обробки персональних даних.

Звідси ми можемо тлумачити зміст обов'язку працівників поліції щодо дотримання прав людини і громадянина, і зокрема, дотримання права на невтручання в особисте і сімейне життя, передбаченого статтею 32 Конституції України.

Нормативно-правова база щодо можливостей використання інформаційних ресурсів в діяльності Національної поліції України досить розгалужена. Що пов'язано насамперед з широким колом її повноважень. Проблема полягає, з одного боку, у суворому додержанні норм законів України працівниками поліції, та, з іншого боку, у вразливості норм вітчизняного законодавства, що врегульовує порядок обробки персональних даних та доступу до них.

Поліція, згідно статті 26 Закону України «Про Національну поліцію», здійснює інформаційно-аналітичну діяльність виключно для реалізації своїх повноважень, визначених законом. У тому числі поліція має право створювати власні реєстри та бази даних, що формуються в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності відповідно до закону, інформаційно-аналітичні системи (у тому числі міжвідомчі), необхідні для виконання покладених на неї повноважень. Тобто, з одного боку, законодавець закріплює норму про те, що діяльність поліції, пов'язана з обробкою персональних даних, здійснюється на підставах, визначених Конституцією України, Законом України «Про захист персональних даних», іншими законами України (частини 1, 3, 4) [3].

З іншого боку, статтею 27 Закону «Про Національну поліцію» врегульовані основні засади використання поліцією інформаційних ресурсів.

Зокрема, відповідно до частин першої-другої цієї статті поліція має безпосередній оперативний (у тому числі автоматизований) доступ до інформації та інформаційних ресурсів інших органів державної влади з *обов'язковим дотриманням Закону України «Про захист персональних даних»* [4]. Тобто, мається на увазі, що будь-який доступ може стосуватися обробки персональних даних. Не дивлячись на те, що необхідним для цілей діяльності може бути доступ до реєстру нерухомості, або реєстру транспортних засобів, до Єдиного державного реєстру юридичних осіб тощо.

Згідно вимог ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію» під час виконання своїх завдань поліція забезпечує *дотримання* прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації.

Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції [3].

Отже, Законом України «Про Національну поліцію» на поліцію, по-перше, покладено обов'язок дотримання прав і свобод людини, по-друге, передбачено можливість їх обмеження.

На нашу думку, об'єктивно стверджувати, що термін «дотримання прав і свобод людини» має подвійне навантаження. Це може означати – як їх *непорушення* самим працівником поліції у взаємовідносинах з громадянами, так і їх захист від порушення з боку інших, фізичних чи юридичних, осіб.

Стосовно ризиків порушення прав людини завдяки появі нових законодавчих актів слід наголосити наступне.

Національна поліція є одним із суб'єктів, що обробляють генетичні дані (геномну інформацію) людини.

Частиною четвертою статті 16 Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» [5] визначено, що «персональні дані, які зберігаються в Електронному реєстрі, не можуть бути розкриті або передані особам та органам, не визначеним статтею 16 цього Закону, крім випадків, установлених законом». За умови такого правового регулювання:

1) не дотримано принципу правової визначеності як елемента верховенства права, що є порушенням вимог статті 8 Конституції України (цей принцип вимагає від законодавця чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, їх передбачуваності для забезпечення стабільного правового становища людини (підпункт 4.3 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2018 року № 1-рп/2018) [6];

2) створюються ризики для порушення вимог статті 32 Конституції України. На нашу думку, збільшення кола осіб та органів, що матимуть доступ до персональних даних, які зберігатимуться в Електронному реєстрі, може відбуватися лише за достатньої аргументації шляхом внесення змін саме до статті 16 Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», а не інших законів, предмет регулювання яких не стосується правовідносин щодо державної реєстрації відповідного виду інформації. У зв'язку з цим у частині четвертій статті 16 проекту слова «крім випадків, установлених законом» необхідно виключити.

Література

1. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (*S. and Marper v. the United Kingdom*) від 4 грудня 2008 року (Заяви № 30562/04 та 30566/04). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-117631%22%7D> (дата звернення: 11.03.2026).
2. Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 11.03.2026).
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 11.03.2026).
4. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> (дата звернення: 11.03.2026).
5. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 09 липня 2022 року № 2391. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 11.03.2026).
6. Рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 р. № 2-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> (дата звернення: 11.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-29>

УТРИМАННЯ ДІТЕЙ – ОBOB'ЯЗОК OBOX БАТЬКІВ

Сівчук Анастасія Андріївна

*аспірантка кафедри конституційного, адміністративного
та міжнародного права,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

Відповідно до законодавства України, а саме Сімейного кодексу України статті 180 «Батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття» [1].

Щодо моральних засад сімейних відносин, що склалися в суспільстві, утримання характеризується не лише матеріальним забезпеченням дитини до 18 років, а і піклуванням про малолітніх, неповнолітніх та інших непрацездатних членів сім'ї, наданням їм належної підтримки та

матеріальної допомоги. Батьки повинні забезпечити інтереси своїх дітей щодо житла, харчування, відпочинку, лікування тощо.

Згідно зі ст. 27 Конвенції про права дитини, прийнятої 44-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН 20.11.1989 р., особи, які мають обов'язки щодо дітей, несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх можливостей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини [2].

Це положення закріплене в основному законі держави і вказується у ч. 2 ст. 51 Конституції України, що батьки зобов'язані утримувати своїх дітей до повноліття. Також ця норма стосується не лише біологічних батьків, а і усиновлювачів або осіб, які прирівнюються до батьків через процедуру визнання батьківства.

Кожна дитина потребує фінансової та емоційної підтримки обох батьків. Навіть якщо батьки не проживають разом, важливо, щоб спільні зусилля були спрямовані на підтримку своїх дітей. Підтримка матеріального характеру може здійснюватися різними способами: виплата щомісячних аліментів, регулярна оплата медичних витрат, освітніх послуг та інших витрат на освіту.

Автор вважає, що утримання дітей – це, безумовно, забезпечення базових потреб дитини, а ще і увага, турбота, виховання та спільне проведення часу. І аліменти, які сплачується батьком або матір'ю дитини, які не проживають з нею однією сім'єю не є належним утриманням дитини. Адже судячи з судової практики розмір стягнення аліментів в середньому коливається між 2500 – 3500 грн, що є не достатніми аби забезпечити належні умови проживання та харчування дитини.

Професорка Л. В. Афанасьева зазначає, що законодавець не розрізняє поняття «утримання» та «аліменти» і застосовує їх як синоніми (ст. ст. 75, 78 СК України). Так, правова дослідниця пропонує розглядати аліменти як матеріальну допомогу, що надається в силу закону подружжю, дітям, родичам, своякам, фактичним вихователям (вихованцям). Ця допомога може надаватись як у добровільному, так і в примусовому порядку [3, с. 5].

Основні витрати, такі як харчування, житло та одяг, включені у формулу, яка визначає витрати на виховання та утримання дитини. Витрати на сім'ю можуть відрізнятися залежно від ряду факторів, включаючи потреби сім'ї, стан здоров'я того з батьків, з яким проживає дитина, і здоров'я дитини. «Витрати на дитину», автор вважає, що це оціночне поняття. Розмір аліментів залишається незмінним, незважаючи на зміну розміру комунальних платежів або продуктів харчування. Розмір аліментів може бути змінений за рішенням суду або домовленістю між батьками. Якщо розмір аліментів змінюється в

судовому засіданні, то суд відповідно до ст. ст. 182-184, 192 та інших статей СК України, перед прийняттям рішення про призначення або зміну аліментів необхідно оцінити всі обставини. Обов'язки зі сплати аліментів закон покладає однаково на обох батьків, але їхній внесок у зміст цього поняття в різні періоди життя може бути різним.

В Україні дуже велика кількість батьків, які безпідставно не сплачують аліменти, зловживають правом батьків та перешкоджають виїзду дитини за кордон з метою відпочинку, навчання, участі в змаганнях тощо, не виконують покладених на них обов'язків та зловживають своїми правами. Для впливу на неналежне виконання батьками сімейних обов'язків застосовуються передбачені законом заходи юридичної відповідальності.

Санкції сімейного права розроблені таким чином, що вони спрямовані на захист дитини, а не на відповідальність батьків. Вони спонукають батьків виконувати свої обов'язки і не зловживати своїми правами. При вирішенні спорів щодо дітей застосування певних санкцій визначається інтересами дітей і не є наслідком формального порушення правових норм. Одночасне виконання приписів ст. 157 СК України передбачені заходи захисту порушеного права дитини, а також адміністративно-правові заходи, які обмежують права батьків-боржників та примусове виконання ними батьківських обов'язків. Проаналізована норма свідчить про те, що правові санкції слід поділяти на заходи юридичної відповідальності та заходи захисту [1].

За ст. 180 СК України батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Згідно з ч. 1 ст. 199 СК України, якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу. [1]

Стаття 166 СК України, визначаючи правові наслідки позбавлення батьківських прав, водночас у ч. 2 і 3 встановлює, що «особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини. При задоволенні позову щодо позбавлення батьківських прав суд одночасно має можливість вирішити питання про стягнення аліментів на дитину. У разі якщо мати, батько або інші законні представники дитини відмовляються отримувати аліменти від особи, позбавленої батьківських прав, суд приймає рішення про перерахування аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України та зобов'язує матір, батька або інших законних представників дитини відкрити зазначений особистий рахунок у місячний строк з дня набрання законної сили рішенням суду» [1].

Підсумовуючи викладене можна зробити висновок, що утримання дітей це не лише матеріальне забезпечення у вигляді щомісячних аліментів у мізерному розмірі, а і турбота, увага, піклування. Законодавчі приписи щодо забезпечення права дитини на утримання, слід оцінити позитивно, проте їхня сума не завжди достатня для забезпечення належного рівня життя дитини.

Література

1. Сімейний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, ст.135. [Електронний ресурс]– Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>;

2. Конвенція про права дитини схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року, яку ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91;

3. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : автореф. Дис. Канд. Юрид. Наук : 12.00.03 / Л. В. Афанасьєва ; НЮАУ ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2003. – 15 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-30>

НЕДОТОРКАНИСТЬ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ГАРАНТІЯ ОБМЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ПРИМУСУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Тарасюк Сергій Миколайович

доктор філософії,

керуючий партнер АО «Тарасюк і Партнери»

м. Київ, Україна

Недоторканність житла чи іншого володіння особи є однією з найдавніших і водночас найважливіших гарантій охорони приватної сфери людини, що має загальне визнання як у міжнародному, так і в національному праві. У межах кримінального провадження ця засада є особливо значущою, оскільки житло виступає простором зіткнення публічного інтересу держави в ефективному розслідуванні кримінальних правопорушень і приватного інтересу особи у захисту приватного життя, особистої безпеки та недопущенні необґрунтованого втручання у сферу її життєдіяльності. З огляду на це, ст. 13 КПК України та ст. 30 Конституції України передбачають складний гарантійний

механізм, який зобов'язує оцінювати кожне проникнення до житла чи іншого володіння особи не лише з позицій формальної законності, а й з погляду обґрунтованості, необхідності, пропорційності і суворості відповідності належній правовій процедурі.

Науковці дану засаду розглядають як ключовий інструмент охорони та захисту приватності. Так, В. О. Лук'янчук визнає її гарантією для кожної людини на право захисту свого приватного простору від небажаного втручання з боку сторонніх осіб, державних органів чи будь-яких інших суб'єктів за відсутності належних правових підстав [1, с. 56–62]. І. М. Чекмарьова та Г. С. Резніченко характеризують недоторканість житла в правовому контексті як основоположне право людини, що гарантує захист особистої свободи та охорону приватного життя. За своїм змістом поняття недоторканості житла означає заборону будь-якого неправомірного посягання на приватний простір людини, ураховуючи будинок, квартиру чи інше житло. Реалізація даного права є необхідною умовою для збереження індивідуальної гідності та особистої безпеки, а його порушення може стати наслідком загрози правам чи свободам людини. Зважаючи на це, дана засада не лише спрямовується на забезпечення загальних прав і свобод громадян, а й гарантує захист від будь-якого несанкціонованого втручання в приватне життя [2, с. 677].

Практичний досвід автора дозволяє стверджувати, що проникнення до житла є однією з найбільш часто застосовуваних форм втручання в конституційні права людини, що зумовлює потребу в посиленні процесуальних запобіжників. У цьому контексті засада недоторканості житла чи іншого володіння особи являє собою своєрідний нормативний стримував державного примусу, який підтримує рівновагу між ефективністю кримінального переслідування та захистом приватного простору особи. Особливо актуальною ця засада стає в умовах застосування заходів процесуального примусу, адже обшук, огляд, вилучення майна або інші дії, пов'язані з безпосереднім фізичним доступом до житла, завжди несуть у собі підвищений ризик зловживання владними повноваженнями. Саме тому в законодавстві передбачено чіткі підстави, процедури і межі втручання, які виключають розширювальне чи довільне тлумачення.

Важливим компонентом даного гарантійного механізму вважається судовий контроль, який покликаний забезпечити дієвість, а не формальне ухвалення рішень органів досудового розслідування. На слідчого суддю покладено обов'язок оцінювати достатність доказів, співмірність втручання з поставленою метою, його зв'язок з предметом доказування, а також можливість досягнення даної мети шляхом застосування менш обтяжливих заходів. Європейський суд з прав

людини у своїй практиці неодноразово наголошував на необхідності такого підходу. Зокрема, у справі «Корнієць та інші проти України» (Case of Korniyets and others v. Ukraine) від 10 липня 2025 р. Суд указує на необхідність здійснювати ретельне оцінювання обставин кожної справи, зокрема щодо наявності законних підстав для проведення обшуків без попереднього судового дозволу, а також щодо реального існування невідкладних обставин, які могли б виправдовувати вчинення таких слідчих дій [3].

Засада недоторканності житла також передбачає відповідний комплекс процесуальних прав для особи, які забезпечують відкритість і контрольованість втручання, а саме: право безпосередньої присутності при обшуку; користування допомогою захисника; відеофіксація, отримання копії протоколів і матеріалів; оскарження щодо правомірності втручання та визнання доказів недопустимими в разі порушення порядку їх отримання.

Слід зазначити, що сучасне розуміння категорії «інше володіння особи» істотно розширило межі застосування даної засади, зокрема поняття охоплює не лише житло, а й офісні приміщення, транспортні засоби, присадибні ділянки, склади, тимчасові споруди та інші об'єкти. Такий підхід свідчить про поступовий розвиток процесуальних гарантій та підвищення вимог до обґрунтованості й допустимості будь-якого втручання в приватну сферу особи.

Таким чином засада недоторканності житла чи іншого володіння особи є процесуальною гарантією, що визначає допустимі межі фізичного втручання держави та проникнення у житло чи інше володіння особи у кримінальному провадженні. Її гарантійний зміст полягає у стримуванні обсягу державного примусу, забезпеченні його застосування виключно на законних, необхідних і пропорційних підставах та унеможливленні свавільного посягання на тілесну недоторканність, свободу пересування та приватне життя особи. Саме завдяки реалізації цієї засади заходи процесуального примусу зберігають свій забезпечувальний характер і не перетворюються на приховані форми покарання чи репресивного впливу, що є необхідною умовою правомірності кримінального провадження.

Література

1. Лук'ячук В. О. Невідкладні слідчі дії: теорія та практика. Київ: Освіта України, 2022. 268 с.

2. Чекмарьова І. М., Резніченко Г. С. Порушення недоторканності житла: проблеми кваліфікації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 676–680. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.112>.

3. Справа «Корнієць та інші проти України» (Case of korniyets and others v. Ukraine) (Заява № 2599/16 та 2 інші заяви). Стислий виклад рішення від 10 липня 2025 р. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/zakonodavstvo/Kornietc_Ukraine.pdf

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-31>

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ДОКУМЕНТУВАННІ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ: ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ

Тимчишин А. М.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри права та гуманітарних дисциплін,
Івано-Франківська філія Університету «Україна»
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID 0000-0002-9591-8273*

Тимчишин К. В.

*викладач природничих дисциплін
Івано-Франківський фаховий коледж
Київського університету інтелектуальної власності та права
м. Івано-Франківськ, Україна*

Зростання кількості екологічних злочинів, особливо в умовах війни, зумовлює потребу у швидкому, точному та надійному їх документуванні. Цифрові технології стають ключовим інструментом фіксації доказів, однак їх процесуальний статус залишається дискусійним. Внаслідок воєнних дій в Україні масштаби шкоди доквіллю значно зросли, що потребує нових підходів до фіксації доказів. Цифрові технології забезпечують оперативність, точність і масштабованість документування, проте правова система не встигає за їх розвитком [1; 2].

Виходячи зі зростаючих потреб у дослідженні ролі цифрових технологій документування екологічних злочинів, важливо визначити їх доказове значення та окреслити проблеми правової легалізації в Україні. З цією метою вважаємо доцільним провести комплексний аналіз використання цифрових технологій у документуванні екологічних

злочинів, визначення їх доказового потенціалу та проблем правового визнання в адміністративному і кримінальному процесі [3].

Поняття цифрового документування охоплює процеси збору, фіксації, обробки, збереження та передачі інформації про екологічні правопорушення із використанням цифрових інструментів (спутникові знімки, дрони, мобільні додатки, GIS-системи, відеофіксація) із застосуванням сучасних IT-рішень. Воно включає як технічні засоби, так і процедурні стандарти їх використання [4].

Основні цифрові інструменти:

- супутниковий моніторинг (виявлення змін у довкіллі, пожеж, забруднень) [5];

- безпілотні літальні апарати (оперативна фіксація) [6];

- геоінформаційні системи (аналіз і візуалізація даних – GIS) [7];

- мобільні додатки та платформи збору доказів (crowdsourcing) [8];

- технології штучного інтелекту дозволяють обробляти великі масиви екологічних даних і виявляти закономірності.

Цифрові дані визнаються важливим джерелом доказів у сучасному праві, оскільки забезпечують об'єктивність, точність і можливість перевірки. Вони можуть виступати як самостійні докази або доповнювати традиційні джерела доказування. Особливе значення має їхня здатність фіксувати події у реальному часі. Таким чином, цифрові матеріали можуть виступати:

- первинними доказами (фото, відео, супутникові знімки);

- допоміжними доказами (аналітичні звіти, карти, моделі);

- джерелами оперативної інформації.

Їх цінність полягає у швидкості отримання, об'єктивності та можливості перевірки.

Поряд з безперечними перевагами, основними проблемами правової легалізації цифрових доказів є відсутність уніфікованих стандартів їх використання, складність встановлення автентичності та цілісності, а також процесуальні обмеження щодо використання даних з відкритих джерел (OSINT). Додатково існують ризики фальсифікації та маніпуляції цифровою інформацією; відсутність чітких процесуальних норм щодо використання цифрових доказів; проблеми ідентифікації джерела інформації.

У країнах ЄС цифрові технології активно інтегруються у систему екологічного моніторингу та кримінального переслідування. Значну роль відіграють методи дистанційного зондування (використання супутникових програм), зокрема Copernicus, розвиток цифрової криміналістики, а також механізми міждержавного обміну даними. Європейський підхід базується на принципах превентивності, прозорості та технологічної інтеграції.

В Україні цифрові технології часто є єдиним способом фіксації екологічних злочинів у зоні бойових дій. Використання супутникових знімків, дронів та відкритих джерел дозволяє документувати масштабні екологічні збитки та формувати доказову базу для національних і міжнародних судів, актуалізувати використання міжнародних платформ та співпраці [2].

Пропозиції щодо вдосконалення застосування цифрових технологій у документуванні екологічних злочинів передбачають:

- нормативне закріплення статусу цифрових доказів;
- розробку стандартів їх збору та перевірки;
- створення єдиних цифрових реєстрів екологічних злочинів;
- підготовку фахівців у сфері цифрової криміналістики.

Важливо також забезпечити гармонізацію українського законодавства з правом ЄС [3].

У результаті проведеного дослідження встановлено, що цифрові технології формують нову парадигму документування екологічних злочинів, яка характеризується переходом від фрагментарної фіксації правопорушень до системного, безперервного та багаторівневого моніторингу стану довкілля. Це дозволяє забезпечити більш високий рівень доказовості, об'єктивності та оперативності реагування на екологічні загрози [1; 5].

Доказове значення цифрових даних визначається не лише їх змістом, але й дотриманням процедур їх збору, збереження та верифікації. У цьому контексті особливого значення набувають такі категорії, як автентичність, цілісність та надійність цифрових доказів, що потребують нормативного закріплення та уніфікації.

Однією з ключових проблем є відсутність комплексного правового регулювання використання цифрових доказів у справах про екологічні правопорушення в Україні. Наявні норми мають фрагментарний характер і не враховують специфіку цифрового середовища, що ускладнює їх практичне застосування та знижує ефективність правозастосовної діяльності [3].

Досвід країн ЄС свідчить про доцільність інтеграції цифрових технологій у систему екологічного управління та контролю на основі принципів превентивності, міжвідомчої координації та стандартизації цифрових доказів. Використання таких інструментів, як дистанційне зондування Землі та єдині цифрові платформи, забезпечує високий рівень узгодженості дій державних органів та підвищує ефективність екологічної політики.

Особливої ваги набуває застосування цифрових технологій в умовах воєнного стану в Україні, коли традиційні механізми фіксації екологічних злочинів є обмеженими або недоступними [8]. У таких

умовах цифрові докази часто виступають єдиним можливим джерелом інформації для документування шкоди довкіллю та подальшого притягнення винних осіб до відповідальності, у тому числі на міжнародному рівні [2].

З урахуванням викладеного, визначено пріоритетні напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення у цій сфері, зокрема: нормативне закріплення правового статусу цифрових доказів; розробка єдиних стандартів їх збору, обробки та зберігання; створення інтегрованих цифрових реєстрів екологічних правопорушень; запровадження міжвідомчих механізмів обміну даними; а також підготовка фахівців у сфері цифрової криміналістики та екологічного права [3].

Таким чином, цифровізація процесів документування екологічних злочинів є об'єктивною та необхідною умовою підвищення ефективності захисту довкілля, однак її реалізація потребує системного реформування законодавства, інституційної спроможності держави та гармонізації із європейськими правовими стандартами [1].

Література

1. Environmental impacts of armed conflicts. Nairobi: United Nations Environment Programme (UNEP), 2022. 56 p.
2. Digitalisation and environment. Copenhagen: European Environment Agency, 2020. 92 p.
3. Copernicus Programme Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. 120 p.
4. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. 4th ed. Harlow: Pearson, 2020. 1152 p.
5. Гуцалюк М. В., Антонюк П. Є. Процесуальна спроможність використання електронної (цифрової) інформації як доказу в кримінальному провадженні. Інформація і право. 2022. № 2 (41).
6. Назарко А. А. Електронні докази в українському кримінальному судочинстві: дослідження правових реалій та теоретичних перспектив. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023.
7. Колесник В. А., Гора І. В. Цифрова криміналістика в системі протидії злочинності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024.
8. Рогатинська Н. З., Летняк І. Електронні докази у кримінальному провадженні: проблеми збирання та оцінки допустимості. Наукові записки. Серія: Право. 2025.

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ/КОНЦЕПТ «КОНСТИТУЦІЙНА ЛЮДИНА» ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІМПЕРАТИВ ВИЗНАННЯ, ЛЕГАЛІЗАЦІЇ, ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Хван Руслан Миколайович

*кандидат юридичних наук, докторант,
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна*

В процесі формування, становлення, розвитку та вдосконалення макрофеноменології демократичної правової державності, що базується: а) у аксіологічно-функціональному вимірюванні – на ліберально-демократичних цінностях та соціально-гуманістичних засадах і механізмах функціонування публічної влади; б) у біхевіористично-діяльнісному розумінні – на пріоритеті прав і свобод людини перед правами держави, – у підсумку в) виникає, формується, проявляється та функціонує у конотаційному та наративному просторі якісно нова феноменологія/концепт «конституційна людина», що напряду і опосередковано виникає на основі національного конституційного права і законодавства та впливає на існування і функціонування феноменології демократичної правової державності, – ба більше, є яскравим доктринально-прагматичним свідомством її прояву та позитивно-якісною оцінкою її ефективності.

Варто враховувати, що в процесі усвідомлення і розуміння своєї нормативно-онтологічної природи профільна феноменологія/концепт «конституційна людина» володіє низкою характерологічних системно-комплексних ознак ідентифікаційної властивості, що суттєво розширюють його змістовні межі. Звідси варто зазначити і розуміти, що: А) він заснований на конституційно-правовому статусі людини, а також її груп та асоціацій (*статусно-суб'єктний критерій* – авт.), що Б) існують та функціонують в умовах місцевого самоврядування, в межах територіальної громади, в ординарному філософському стані повсякденності (*самоврядно-асоційований критерій* – авт.), причому, В) в процесі реалізації наведеними суб'єктами свого конституційно-правового та муніципально-правового статусів (*статусно-реалізаційний критерій* – авт.), Г) на основі функціонування широкої інституційної бази громадянського суспільства (*визначально-просторовий критерій* – авт.), Г') структурні інституції якого задовольняють їх екзистенційні інтереси (*біхевіористичний критерій* – авт.), і Д) виступає ознакою якісно нових тенденцій в конституціоналізації та інституціоналізації

державності (*якісно-інституційний критерій* – авт.) та Е) формуванні в її межах чіткої і однозначної управлінської гуманістично-гуманітарної парадигми в діяльності публічної влади (*публічно-управлінський критерій* – авт.), – Є) причому, як публічної державної, так й публічної самоврядної (муніципальної) влади [1] (*публічно-видовий критерій* – авт.), – і у імперативному підсумку, Ж) спрямований на визнання, охорону, захист, гарантування реалізації прав, свобод і законних інтересів людини, її груп та асоціацій, а також розвиток та вдосконалення таких прав і свобод в межах локального простору в якому людина здійснює свій життєвий цикл, за допомогою форм загального захисту, які передбачені державою, що буде однозначно визначати такий її захист на рівні держави (*локально-захисний критерій* – авт.).

Отже, можна стверджувати, що профільна феноменологія/концепт «конституційна людина» в своїй структурній організації складається з двох основоположних концептів – «конституційна людина» + «муніципальна людина», що базуються на інтегративному принципі формування, існування, функціонування і реалізації. Причому, в історичному розумінні концепт «муніципальна людина» виникає першим, ще до формування основоположних засад державності, – у виникненні якої муніципалізм відіграв інституційно-конститууючу роль [2]. В умовах сьогодення, коли спостерігаються процеси формування мегатрендів глобалізації саме в онтологічно-субординаційному усвідомленні і розумінні концепт «конституційна людина» володіє по відношенню до концепту «муніципальна людина» безумовним пріоритетом, бо фактично виступає стратегічною метою та інструментально-функціональним підсумком національного і глобального конституціоналізму, а також феноменології демократичної правової державності [3]. Хоча при цьому концепт «муніципальна людина» виступає іманентною та визначальною частиною, первинним елементом, ознакою, критерієм концепту «конституційна людина» [4]. Такий методологічний підхід не тільки об'єктивує, актуалізує та контекстуалізує подальші дослідження зазначеної проблематики у її засадничому, структурному розумінні та блоковому будівництві, – але й дає можливість зробити важливий висновок, що обидва концепти і «муніципальна людина», і «конституційна людина» напряду є пов'язаною з формуванням, визнанням, легалізацією, охороною і захистом прав людини – ба більше, виступають універсальним імперативом зазначених процесів.

Стверджуючи, що в основі профільної феноменології/концепту «конституційна людина» лежить конституційно-правовий статус людини як сукупності її прав і обов'язків, що зафіксовані конституцією держави та рефлексовані у поведінково-діяльнісній парадигмі її органів

публічної влади, – ми підтримуємо доктринальну позицію австралійсько-американської дослідниці З. Робінсон, яка зафіксована у її науковому дослідженні «Constitutional Personhood» («Конституційна людина»). Розглядаючи поняття «конституційної людини» як особливу форму правового статусу, вона визначає людину як носія конституційних прав, на якого поширюється захист, передбачений конституцією США. Ба більше, розуміння феноменології конституційної людини характеризується більш широким підходом і тлумаченням, – тобто, воно не обмежується тільки ознакою їх правового стану, зокрема громадянством (правовий статус, що спирається на сталий правовий зв'язок людини з державою – авт.) чи резидентством (відповідний статус фізичної особи в податковому законодавстві, що залежить від її постійного знаходження /проживання/ на території держави – авт.), – а включає до свого кола будь-яку особу (громадян, негромадян – іноземців, апатридів, біпатридів, а також резидентів, нерезидентів та інших фізичних осіб з будь-яким податковим статусом – авт.), яка підпадає під юрисдикцію конституційного права (як єдиної основоположної і профілюючої галузі національного права і національного законодавства – авт.), що надає захист фундаментальних прав та свобод [5, р. 666] (конституційне право як провідна галузь національного права і національного законодавства, що надає найбільшу системно-комплексну універсальну, оптимальну та ефективну форму захисту, що спирається на його різновиди, а саме: самозахист людини, захист її прав і свобод органами публічної влади, включаючи й органи місцевого самоврядування, судовий захист, захист органом конституційної юрисдикції, а також захист прав і свобод людини в органах міжнародної судової юрисдикції – авт.).

Отже, бачимо, що тут єдиним і основоположним підходом виступає статусно-нормативний підхід, що базується на: а) усвідомленні і розумінні правового статусу (*статусний критерій* – авт.); б) на видовому виокремленні такого статусу як особливого (*статусно-видовий критерій* – авт.); в) на акцентуації загального (основоположного) змісту такого статусу, як сукупності конституційних прав (*статусно-структурний критерій* – авт.); г) на визначенні людини як носія таких конституційних прав (*суб'єктно-нормативний критерій* – авт.); г') на усвідомленні і розумінні людини як об'єкта захисту, що передбачений конституцією держави (*суб'єктно-захисний критерій* – авт.); д) універсальному розумінні такого захисту в межах національного права і національного законодавства (*універсально-захисний критерій* – авт.).

Резюмуючи, можна констатувати, що права людини, виступаючи універсальним імперативом демократичної правової державності, а також центральним елементом правового статусу людини, її груп та

асоціацій, визначають процеси його формування, існування, функціонування, динаміки, розвитку і вдосконалення – детермінують феноменологію/концепт «конституційна людина» більш суттєвою онтологією, більш глибоким теоретичним підходом, аксіологічними та функціональними характеристиками, а також більш чітким організаційним та організаційно-правовим супроводженням і забезпеченням.

Література

1. Баймуратов М.О. Муніципальна влада в системі публічної влади в Україні в умовах муніципальної реформи. Тези конференції «Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості» (Київ, 8 грудня 2017 р.). URL: https://www.researchgate.net/publication/323641183_MUNICIPALNA_VLADA_V_SISTEMI_PUBLICNOI_VLADI_V_UKRAINI_V_UMOVAN_MUNICIPALNOI_REFORMI
2. Батанов О. В. Муніципалізм у системі категорій сучасного муніципального права: концептуальний аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61. С. 172-180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2011_61_25
3. Баймуратов, М., Кофман, Б. Конституційна людина» і «Муніципальна людина»: проблематика визначення, ідентифікації та взаємозалежності феноменологій як новацій в конституційному і муніципальному праві в умовах демократичної правової державності. *Scientific Collection «InterConf»*. 2024. № 208. С. 91–100. URL: <https://archives.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/144>
4. Баймуратов, М. О., Кофман, Б. Я. Парадигма «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина» як стратегічно-базовий напрям у формуванні та функціонуванні демократичної правової державності. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. №1(4). С. 3–10. URL: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-3-10>
5. Robinson, Z. Constitutional personhood. *George Washington Law Review*. 2016. № 84(3). С. 605–667.

**ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ДОДАТКОВИХ
БЕЗПОСЕРЕДНІХ ОБ'ЄКТІВ УМИСНОГО ПОРУШЕННЯ
ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАПОБІГАННЯ
ТА ПРОТИДІЮ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ,
ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ФІНАНСУВАННЮ
ТЕРОРИЗМУ ТА ФІНАНСУВАННЮ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ
ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ**

Шнуренко Іван Геннадійович

*аспірант кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права*

Навчально-науковий інститут права

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

М. І. Хавронюк зазначає, що додатковий об'єкт не є довільною прикрасою основного безпосереднього об'єкта, а виконує конкретні функції, зокрема функцію кваліфікації злочинів та розмежування суміжних складів злочинів [1, с. 61]. Тож маємо з'ясувати, чи посягають кримінальні правопорушення, передбачені ст. 209-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) на ті соціальні цінності, які необхідно розглядати як додатковий безпосередній об'єкт складу відповідного кримінального правопорушення.

Можна виділити два підходи до формулювання переліку додаткових безпосередніх об'єктів, яким може бути завдана шкода. Відповідно до першого підходу перелік додаткових безпосередніх об'єктів визначається в рамках кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209-1 КК, безвідносно до того, про яку частину цієї статті йдеться [3, с. 326; 5, с. 723; 6, с. 482]. Відповідно до другого – перелік додаткових безпосередніх об'єктів визначається в рамках кожного кримінального правопорушення, передбаченого частинами 1 або 2 цієї статті [7, с. 64, 67–68; 1 с. 64].

Ряд правників висловлюють позицію, що додатковим безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209-1 КК, виступають відносини у сфері правосуддя [7, с. 64–65, 67]. Критикуючи цю позицію М. І. Хавронюк вказує на те, що в розділі XVIII «Злочини проти правосуддя» Особливої частини КК відсутня стаття, що передбачає відповідальність за перешкоджання здійсненню кримінального переслідування. При цьому ст. 343 КК, що передбачає відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного

органу, має більш широкий зміст і до того ж знаходиться в іншому розділі [1, с. 61].

Наступна позиція полягає в тому, що додатковим безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209-1 КК, виступають порядок здійснення фінансової діяльності та нормальне функціонування фінансової системи. Така шкода завдається в результаті залучення «брудних» грошей та іншого майна у фінансову систему. У преамбулі Четвертої директиви (ЄС) зазначено, що Європейський Парламент та Рада ЄС прийняли цю директиву враховуючи, що: (1) Потоки незаконних грошей можуть шкодити цілісності, стабільності та репутації фінансового сектора і загрожувати внутрішньому ринку ЄС, а також міжнародному розвитку [2]. Зі свого боку FATF також здійснює діяльність щодо виявлення вразливостей на національному рівні з метою захисту міжнародної фінансової системи від незаконного використання [4, с. 6, 8]. Отже враховуючи, що національне антилегалізаційне законодавство було прийнято для узгодження з вимогами Четвертої директиви та Рекомендаціями FATF, направленими на цілеспрямоване і пропорційне запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей та фінансування тероризму, можна з упевненістю сказати, що кримінальні правопорушення, передбачені ст. 209-1 КК, зводять нанівець таке запобігання та створюють умови для використання національної та міжнародної фінансових систем для цілей відмивання грошей та фінансування тероризму.

Розглядати встановлений порядок здійснення господарської діяльності як додатковий безпосередній об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209-1 КК, треба в тому самому контексті, що і фінансову систему, адже вчинення цих правопорушень, робить цей порядок у будь-якому випадку вразливим для залучення в господарську діяльність злочинних доходів.

Наступним претендентом на роль додаткового безпосереднього об'єкту кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209-1 КК, виступають правовідносини в сфері службової діяльності. В. М. Бровко вважає, що цим відносинам завдається шкода якщо кримінальне правопорушення, передбачене ст. 209-1 КК, вчинює відповідальній працівник суб'єкта первинного фінансового моніторингу або кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 зазначеної статті, вчинює інша службова особа, якій інформація надана Держфінмоніторингу, стала відома в зв'язку з її службовою діяльністю [1, с. 61]. Він також слушно зазначає, що було суттєво розширено перелік суб'єктів первинного фінансового моніторингу, до яких було включено спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які провадять свою діяльність одноособово, без утворення

юридичної особи (наприклад, нотаріуси, адвокати, аудиторів тощо). Вчиняючи кримінальні правопорушення, передбачені ст. 209-1 КК, ці особи завдають шкоду суспільним відносинам у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [1, с. 61–62].

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 27 Закону України від 6 грудня 2019 р. «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» Держфінмоніторинг має право одержувати від державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, зокрема, інформацію з обмеженим доступом, необхідну для виконання покладених на нього завдань. З положень п. 2 ч. 1 ст. 27 цього Закону у взаємозв'язку з положеннями ч. 1 абз. 2 ч. 2 ст. 21 Закону України «Про інформацію» слідує, що спеціально уповноважений орган має право одержувати конфіденційну інформацію. Тому додатковим факультативним об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 209-1 КК, виступають соціальні зв'язки у виді правовідносин, пов'язаних з правовим режимом обігу конфіденційної інформації.

Тепер розглянемо питання щодо визнання додатковим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209-1 КК, правовідносин у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електровз'язку. Як слушно зазначає Ю. Г. Старовойтової ці правовідносини виступають додатковим факультативним об'єктом саме кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 цієї статті тому, що забезпечення режиму обмеженого доступу до інформації, яка надається Держфінмоніторингу, потребує вжиття комплексу спеціальних заходів [7, с. 68].

Одна із форм об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 209-1 КК, полягає в формі умисного подання недостовірної інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу. Відповідна інформація подається в паперовому або електронному вигляді та має форму офіційного документа, шкода, залежно від суб'єкта подання завідомо недостовірної інформації, завдається або правовідносинам у сфері обігу і використання офіційних документів, печаток, штампів та бланків, (ст. 358 КК) або правовідносинам у сфері службової діяльності (ст. 366 КК).

Підводячи підсумки вищезазначеному висновуємо, що *додатковими обов'язковими безпосередніми об'єктами* кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209-1 КК, виступають соціальні цінності у виді соціальних зв'язків, які набули характеру правовідносин,

у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у сфері господарської діяльності та національна та міжнародна фінансові системи. Крім того, *додатковими факультативними безпосередніми об'єктами* кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 цієї статті, виступають соціальні цінності у виді соціальних зв'язків, які набули характеру правовідносин у сфері обігу і використання офіційних документів, печаток, штампів та бланків, а кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 цієї статті, – у виді правовідносин, пов'язаних з правовим режимом обігу конфіденційної інформації, та в сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Література

1. Бровко В. М. Кримінальна відповідальність за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 232 с.

2. Директива Європейського парламенту та Ради 2015/849/ЄС від 20 травня 2015 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів та фінансування тероризму, що вносить зміни та доповнення в Регламент (ЄС) 648/2012 Європейського парламенту та Ради і скасовує Директиву 2005/60/ЄС Європейського парламенту та Ради і Директиву Комісії 2006/70/ЄС / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_037-15#Text (дата звернення: 08.02.2024).

3. Кримінальне право: Особлива частина: підручник / Зеленов Г. М., Карчевський М. В., Письменський Є. О., Хавронюк М. І. та ін. За ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ: Дакор, 2013. 786 с.

4. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення. Рекомендації FATF затверджені Пленарним засіданням FATF 16 лютого 2012 року. Неофіційний переклад здійснено Державною службою фінансового моніторингу України. 147 с.

5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. За заг. ред. Андрушка П. П., Гончаренка В. Г., Фесенка Є. В. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 1. 964 с.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Азаров Д. С., Гришук В. К., Савченко А. В. та ін. за ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

7. Старовойтова Ю. Г. Кримінально-правова протидія порушенням законодавства України про фінансовий моніторинг: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08. Луганськ, 2009. 227 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-34>

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ НА ТЕРИТОРІЯХ ВОЄННОГО РИЗИКУ: ВИКЛИКИ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА МЕЖІ ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ

Ящук Петро Володимирович

*старший викладач кафедри психології та інклюзивної освіти,
методик природничо-математичних дисциплін і технологій
Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені Анатолія Назаренка
м. Хмельницький, Україна*

Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила формування якісно нової правової та безпекової реальності, у межах якої питання захисту прав і свобод людини набуває диференційованого характеру залежно від рівня воєнної загрози конкретній території. Території активних бойових дій, прифронтові регіони та території латентного воєнного ризику перебувають у різних умовах функціонування державних інституцій, доступу до правосуддя, медичних, соціальних і адміністративних послуг. У таких умовах постає наукова проблема: відсутність нормативно визначеної моделі диференціації обсягу та механізмів реалізації правових гарантій залежно від ступеня воєнного ризику території, що призводить до колізій у застосуванні конституційних, міжнародно-правових та спеціальних норм.

Воєнний конфлікт трансформує не лише діяльність державних інституцій, але й повсякденне існування людини. Для мешканців територій воєнного ризику питання прав і свобод набуває не декларативного, а життєво-практичного характеру. Руйнування житла, обмеження доступу до медичної допомоги, перебої у функціонуванні судових органів, вимушене переміщення, втрата документів та майна створюють ситуації, у яких формально гарантовані права втрачають свою реальну забезпечувальну функцію. Виникає феномен фактичної правової вразливості особи, коли наявність нормативної гарантії не забезпечує її повноцінної реалізації в умовах воєнної небезпеки.

Саме ця диспропорція між юридично закріпленими гарантіями та реальними умовами життєзабезпечення населення зумовила

необхідність наукового осмислення меж правових гарантій у зонах різного ступеня воєнного ризику. Проблема полягає не лише у допустимості обмеження прав у період воєнного стану, а у визначенні мінімального обсягу гарантій, який держава зобов'язана забезпечити навіть за умов активних бойових дій. Зазначений підхід потребує інтеграції безпекового аналізу з правозахисною доктриною та формування критеріїв оцінки фактичної здатності держави забезпечувати права людини в умовах підвищеної вітальної уразливості територій.

Конституція України закріплює принцип невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини (ст. 21) та допускає можливість їх обмеження в умовах воєнного стану із зазначенням строку дії таких обмежень (ст. 64) [1]. Разом з тим перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть у період воєнного стану, формує ядро конституційної ідентичності особи та визначає мінімальний стандарт захисту людської гідності. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» конкретизує механізми тимчасового обмеження прав, визначає повноваження військових адміністрацій, порядок запровадження спеціальних заходів безпеки [2]. Однак зазначений закон не містить критеріїв територіальної градації правових гарантій залежно від інтенсивності бойових дій чи ступеня загрози.

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП), зокрема Женевські конвенції 1949 року, встановлює мінімальні стандарти захисту цивільного населення під час міжнародного збройного конфлікту, включаючи принципи розрізнення, пропорційності та запобіжних заходів [3]. Ці норми діють незалежно від внутрішньодержавних режимів та покладають на сторони конфлікту обов'язок максимально зменшувати шкоду цивільному населенню. Водночас міжнародне гуманітарне право не регулює повністю спектр соціальних, економічних і процесуальних прав, що зумовлює необхідність застосування міжнародних стандартів захисту прав людини паралельно з нормами МГП.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод передбачає можливість дерогації – тимчасового та обмеженого відступу держави від виконання окремих конвенційних зобов'язань – у разі надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації (ст. 15) [4]. Дерогація не означає повного звільнення держави від міжнародної відповідальності, а лише допускає тимчасову модифікацію обсягу зобов'язань за умови суворого дотримання принципів необхідності та пропорційності. Україна скористалася цим правом у зв'язку із запровадженням воєнного стану, однак дерогація не може стосуватися гарантій права на життя (за винятком випадків правомірного

застосування сили під час воєнних дій), заборону катувань, рабства та принцип законності кримінального покарання. Практика Європейського суду з прав людини у справах «Hassan v. the United Kingdom» та «Georgia v. Russia (II)» засвідчує необхідність системного тлумачення положень Конвенції з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права та доктрини ефективного контролю території [5; 6]. Суд підкреслює, що навіть у контексті активного збройного конфлікту держава не звільняється від позитивних зобов'язань щодо забезпечення ефективного розслідування порушень права на життя та гарантування базових стандартів доступу до правосуддя.

Доктринальною проблемою залишається співвідношення принципу необхідності та пропорційності обмежень прав із об'єктивними умовами воєнної небезпеки. Позитивні зобов'язання держави передбачають не лише утримання від порушень, але й активні дії щодо створення умов для реалізації прав. На територіях активних бойових дій виконання цих зобов'язань ускладнене руйнуванням інфраструктури та загрозою для життя службовців. Проте навіть за таких умов держава зобов'язана здійснювати евакуацію цивільного населення, організувати гуманітарні коридори, забезпечувати інформування про небезпеку та підтримувати мінімальне функціонування систем життєзабезпечення.

У цьому контексті пропонується концепція «вітальної уразливості територій» як науково-методологічний інструмент оцінки реального стану забезпечення прав людини. Вітальна уразливість визначається сукупністю показників: інтенсивністю бойових дій, рівнем руйнування критичної інфраструктури, доступністю медичної допомоги, функціонуванням судової системи, рівнем міграційних процесів, ступенем інформаційної дестабілізації. Такий підхід дозволяє відійти від формального застосування єдиного правового режиму до всіх територій, на яких діє воєнний стан, і перейти до диференційованої моделі гарантування прав залежно від фактичних умов.

На територіях з високим рівнем вітальної уразливості пріоритетними стають гарантії права на життя, безпеку, гуманітарний захист і доступ до базових ресурсів. У зонах середнього ризику акцент переноситься на стабілізацію функціонування критичних послуг, компенсаційні механізми та підтримку внутрішньо переміщених осіб. Для регіонів латентних загроз головним завданням є забезпечення недискримінації, соціальної інтеграції та запобігання вторинній віктимізації.

Межі правових гарантій у період воєнного стану визначаються триєдиним критерієм: законність, легітимна мета, пропорційність. Будь-яке обмеження прав має ґрунтуватися на законі, переслідувати мету захисту національної безпеки та бути мінімально необхідним у демократичному суспільстві [1; 4]. Порушення цих критеріїв створює

ризик трансформації режиму воєнного стану з інструменту захисту державності у механізм надмірного втручання в права людини.

Наукова новизна дослідження полягає у формулюванні концепції вітальної уразливості територій як категорії правозахисного аналізу, що дозволяє визначати обсяг позитивних зобов'язань держави залежно від фактичного стану життєзабезпечення населення. Запропоновано підхід до диференціації правових гарантій на основі інтеграції норм Конституції України, міжнародного гуманітарного права та стандартів Європейської конвенції. Практична значущість полягає у можливості використання запропонованої моделі при розробленні нормативних актів, плануванні діяльності військових адміністрацій, формуванні політики відновлення та оцінці ефективності заходів із забезпечення прав людини в умовах воєнного стану.

Таким чином, забезпечення прав і свобод людини на територіях воєнного ризику потребує системної інтеграції конституційних гарантій, міжнародно-правових стандартів та безпекової оцінки рівня вітальної уразливості. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням кількісних та якісних індикаторів оцінки вітальної уразливості та їх впровадженням у механізми державного управління у сфері національної безпеки та захисту прав людини.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР зі змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII зі змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 : конвенція. Офіц. переклад. Київ : МЗС України, 2006.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 : конвенція. Ратифікована Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР.
5. *Case of Hassan v. the United Kingdom* (Application no. 29750/09) : Judgment of the European Court of Human Rights, 16 September 2014.
6. *Case of Georgia v. Russia (II)* (Application no. 38263/08) : Judgment of the European Court of Human Rights, 21 January 2021.

МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

**ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ:
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ДОСЯГНЕННЯ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

15 березня 2026 року

Підписано до друку 16.03.2026. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 14,88. Тираж 100. Замовлення № 0526-034.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»

79000, м. Львів, вул. Технічна, 1

87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44

Телефон: +38 (050) 658 08 23

E-mail: editor@liha-pres.eu

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6423 від 04.10.2018 р.